AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL : 15 • MART 2005 • 4.000.000 TL. (KDV DAHİL) 4 YTL. (KDV DAHİL)

insancıl

ISSN 1300-4158

2005/03

- Şükran Kurdakul ve Edebiyatımızda Mehmetler Sorunu
- Güngör Gençay'ın *Açık Oturum* Adlı Şiirinin İrdelenmesi

- Gazzali ve David Hume'da Nedensellik Kuramı (I)
- Bilimin Öncülerinde Gözlem
- Başmusahip Sokağı

YILDIZ GÜNCESİ'nde

— Emperyalist Patron Neden Savaş Çıkartıyor

— Kant Uyarıyor... İştah Nesnesi Olma

— Toplumsal Liberalizm

— Poetika'nın Yeni Çevirisi

8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü'nü Kutlarız...

2005/03 Sayı: 173 **İNSANCIL** Aylık Kültür Sanat Dergisi ISSN 1300-4158

İnsancıl'a gönderilen yazılar geri verilmez

Yayın Türü: Aylık yerel süreli yayın

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu Berrin TAŞ

Genel Yayın Yönetmeni Cengiz GÜNDOĞDU

Kurum Yazmanı Şadiye GÜLE

Ofset Hazırlık ve Kapak Tasarım Deniz SARAÇ

Kapak Resmi Albert R. Stone Negative Collection,

Baskı ILICAK Matbaası

Dağıtım DOĞAN Dağıtım A.Ş.

Yazı Kurulu
•Eylem CAN, •Servet ÇOLAK, •Berrin TAŞ

Danışma Kurulu
•Prof.Dr.Medar ATICI (Galatasaray Üniversitesi), •Prof.Dr.Melih BAŞARAN *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Sabri BÜYÜKDÜVENCİ *(Ankara Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ahmet CEVİZCİ *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Yasin CEYLAN *(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)*, •Doç.Dr.Cengiz ÇAKMAK *(İstanbul Üniversitesi)*, •Doç.Dr.Yaşar Çoruhlu *(Mimar Sinan Üniversitesi)* •Doç..Dr.Zeynep DİREK *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Çiğdem DÜRÜŞKEN *(İstanbul Üniversitesi)*, •Prof. Dr.Ahmet İNAM *(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)*, • Prof.Dr. Sevgi İYİ *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ömer Naci SOYKAN *(Mimar Sinan Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Harun TEPE *(Hacettepe Üniversitesi)*

İNSANCIL hakemli bir dergidir. Danışma Kurulu'nun onayladığı yazılarda bu durum belirtilmiştir.

Adres: Küçükparmakkapı, İpek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-İstanbul Tel./Faks. (0212) 249 80 19 E-mail: insancildergisi@hotmail.com
www.insancildergisi.com

Yurtiçi yıllık abone bedeli: 48.000.000 TL. - 48 YTL
Yurtiçi ödemeler için
T.İş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-İstanbul Hesap No. 1042 0577792
Posta Çeki: 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli: 70 Euro ya da 70 $
Yurtdışı ödemeler için
T.İş Bankası Ataköy-İstanbul 1137 30100317 9305 (Euro Hesabı)
T.İş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-İstanbul 1042 301000 0153677 (Dolar Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

İÇİNDEKİLER

Ekber KUL	ŞÜKRAN KURDAKUL ve EDEBİYATIMIZDA MEHMETLER SORUNU	1
Cihan DURA	BİLİMİN ÖNCÜLERİNDE GÖZLEM	7
Dr. Hasan AYDIN	GAZZÂLİ VE DAVID HUME'DA NEDENSELLİK KURAMI:	11
	BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR (I)	
Burcu UPRAK	İÇİNDEKİ GÜLÜMSEYİŞ (ŞİİR)	16
Ruşen HAKKI	BAŞMUSAHİP SOKAĞI	17
Uğur HACIHANEFİOĞLU	PARİS GÜNLERİ	20
	GÜNGÖR GENÇAY'IN *AÇIK OTURUM* ADLI ŞİİRİNİN	24
	İRDELENMESİ	
Nalan ÇELİK	PARMAKLARIM ÇİÇEK AÇAR MI (ŞİİR)	29
Meral GÜNDOĞDU	HIRÇIN KIZ	30
Erzsébet TÓTH	HİÇBİR YERE (Çevirl Şiir / Türkçesi: Kemal ÖZER-Edit TASNÂDİ)	32
	ÇEVİRMENDEN OKURA ÇAĞRI	33
Baha ÇITAKOĞLU	DREAM-WORLD GASİLHANESİ (ÖYKÜ)	35
İkbal KAYNAR	İSMET KEMAL KARADAYI İLE SÖYLEŞMEK	40
Işıl ÇAĞDAŞ	GELİNCİK (ŞİİR)	41
	İNSANCIL'A MEKTUP	42
Cengiz BEKTAŞ	BÖLÜŞTÜKÇE BÜYÜR SEVGİ (ŞİİR)	42
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	43

ŞÜKRAN KURDAKUL ve EDEBİYATIMIZDA MEHMETLER SORUNU

Ekber KUL

Şair Yaşamın Neresinde?

Şiir, ne insanı birilerinin güdümünde değiştirmek için yazılır, ne de insanı oyalayıp kendisinden uzaklaştırmak için. Tam tersi. Şiir, üzeri örtülmüş olanı, insan için görünür kılmak için yazılmalıdır. Bu da yaşamın bir bütün olarak, bütün ilişkileriyle kavranması, yansıtılmasıyla olanaklı olur. Şiirin insanı temel almasından, insanla bağıntılı olmasından bunu anlarız.

İnsanın binlerce yıldır içinde bulunduğu karanlıktan çıkma mücadelesi var. İnsanın bilimle, felsefeyle, sanatla yaşamı anlama, anlamlandırma mücadelesi var. İnsanın, içinde bırakıldığı karanlığın bilgisine ulaşarak yaşamı yeniden var etme mücadelesi var.

Burjuva şiiri, bugün geldiğimiz noktada bu işlevini yitirmiştir. İnsanla bağıntılı şiir, insanı bu karanlığın bilgisine götüren şiirdir. Bu da görünende, görünmeyeni görünür kılmakla olanaklıdır. Böylece karanlıkta ezilen, horlanan, yok edilmeye mahkum insanda yaşam yeniden var edilebilir. Çünkü, karanlığın bu bilgisi, artık körlük değil, apaçık bir bakıştır.

Şiirine insani bir işlev yükleyen şair, bunu kendisine ödev edinir. Şair, insana nereye gideceğini söylemek için yazmaz, ama ışığıyla ortaya koyduğu, insan içindir. Bu ışığın insan için aydınlattığı karanlıkta, sanat eseri insana insani bir varlık olarak kendisini yeniden oluşturması bakımından değiştirici, dönüştürücü bir etki yapar.

İçeriksizleştirilen, insandan yalıtılan şiir, ilişkiye girdiği alımlayıcısında bu estetik etkiyi yapmaktan uzaktır. Neden uzaktır? Bu şiir, insana, insan olduğunu anımsatacak estetik bir nesne olamıyor da ondan. Bunun ortaya konulamamasındaki temel neden ise, şiirin meta, şairin ise bir meta üreticisi durumuna indirgenmiş olmasıdır.

Pazar için üretmek zorunda bırakılan şairin, bu pazarın kurallarına uyma zorunluluğu vardır. Şairin ürünlerini pazar kurallarının belirlediği yerdeyse, artık bir yaratma özgürlüğünden söz edilemez.

Oluşturdukları pazarda, çeşitli araçlarla bilinç bulanıklığı yaratan yayın tekelleri, bir yandan okurda çeşitli alışkanlıklar yaratarak onu etkisi altına alır. Yani, pazarı belirler. Bir yandan da egemen olduğu bu pazarda, elindeki sopayı açıktan göstererek, kendisi hesaba katılmaksızın bir yazarın, şairin toplumda kabul göremeyeceğini söyler. *"Bak!"* der, sopasını sallayarak: *"Ben, oluşturduğum bu pazarda emrimdeki radyo, televizyon, gazete dergi, vb. araçlarla etkide bulunabilirim! Dahası, edebiyat ödülleriyle kitabın çok satılmasını sağlayıp, kazancını arttırabilirim."*

Sanatı para kazanma, popüler olma isteğinin içine sıkıştıran yazar, şair, ister istemez satıcının bu isteğine boyun eğmekte, kalemini satıcının emrine vermektedir. Bunun karşılığında da yazardan, şairden insani olmayan burjuva dünyasını olağan göstermesi, mutlaklaştırması beklenir. Bu anlamda Türkiye'de egemen şiir, insani olanın reddine dayanmaktadır.

Burada vurgulanması gerekense şu: Şairin, bütün bu olup bitenler karşısında "özgür" olduğunu söylemesi, buna da inanmasıdır. Evet, ama nasıl bir özgürlük?

Başına buyrukluktan başka bir içeriği olmayan bir özgürlük anlayışıyla ortaya konulan şiirin okurla doğrudan ilişkisi koparılmış, neredeyse tümden yok edilmiştir. Bütün bunların kapitalist gelişime koşut olarak gerçekleştirildiğini de söylememiz gerekir. Ancak burada bu sorunun tarihsel sürecini verecek değiliz. Şunu söyleyelim.

Günümüzden 2500 yıl önce, Zeus'un mutlaklaştırılan egemenliğini kırmak için sanata yüklenen insani bir işlev vardır. Tabii, Antik Yunan şiirinin gerçekçi çizgide bir uğrak olduğunu da söylememiz gerekir. Aiskylos, *"Zincire Vurulmuş Prometheus"* tragedyasında yarattığı Prometheus imgesiyle insanın kendisini özgürleştirmesinin yolunu açar. Gelenekle gelen bir temayı işleyerek insani bir dünyada yaşamanın olanaklarını gösterir. Prometheus, her şeyin Zeus'un egemenliği altında olduğu bir

dünyada ateşi tanrılardan alıp insanlara vermiş, tanrıların kurduğu düzene başkaldırdığı için de zincire vurulmuştur. Çivilendiği kayalıktan insana şöyle seslenir. *"Ama ben biliyordum başıma gelecekleri / Bile bile, isteye isteye suç işledim"* (1)

Kant şöyle der: *"Aklını kendi kullanmak cesaretini göster sözü! İmdi aydınlanmanın parolası olmaktadır"* (2)

Nasıl Bir Dünya?

Bugün hiçbir şey bizden önce olduğundan daha iyi değil. Zeus'un egemenliği biçim değiştirmiş olarak sürmektedir. Gökyüzüne karanlık perdesini çekmeye çalışan ABD, Afganistan'ı bombaladı. Yüz binlerce insan maviliğini yitirdi. Irak'a yaptığı vahşi saldırılarda binlerce insanı katleden ABD hâlâ saldırılarını sürdürmektedir. Henüz bombalamadığı yerlerin üzerinden de kılıcını eksik etmemekte. Sırada İran ve Suriye'nin olduğu söyleniyor. ABD bunu da, dünyada *"kalıcı bir barış"* sağlama uğruna yaptığını söylemektedir.

Kant şöyle der: *"İçinde gizlenmiş – saklı, yeni bir savaş nedeni, malzemesi- bulunan hiçbir antlaşma bir barış antlaşması olamaz.(...) Bu tür bir barışa kalıcı sıfatını da vermek, kuşku uyandıran boş bir sözden başka bir şey olmaz."* (3)

Milyonlarca insan *"kalıcı barış"* safsatalarıyla bir kıskaca alınmıştır. Nefessiz bırakılmıştır. İşte, yaşadığımız dünya!

"Uluslararası İnsan Hakları İzleme Örgütü, Hindistan'ın, tsunaminin vurduğu bölgelerindeki yetkililerin, yardım gruplarının ve yerel kuruluşların yardım dağıtımı sırasında dokunulmazlara karşı ayrımcılık yaptığı yolunda güvenilir bilgilere sahip olduğunu açıkladı" (4)

Bu gazete haberinde görüldüğü gibi, binlerce yıldır ezilen, horlanan insanın durumunda değişen bir şey yok. Türkiye'de Tansu Çiller'in başbakan olması hâlâ ikinci sınıf görülen kadının durumunda ne kadar değişiklik yaratmışsa; bir dokunulmaz olan K.R. Narayan'ın 1997'de Hindistan'ın cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturması dokunulmazların içinde bulundukları koşulları o kadar değiştirmiştir.

Konuşmak mı, Ses Çıkarmak mı?

Yazara, şaire gelince. O, Gasset'in deylmiyle *insanın insan olmaktan çıktığı yerde, insan olmaya başlar* (5)

Evet. Olması gereken bu. Peki bu kokuşmuşluk içinde, okur denince *"bayağı kakam gelir korkudan"* (6) diyecek kadar insani niteliklerine yabancılaşana ne denmeli? Türkiye burjuva şairinin tipiği budur. Şiirinin geldiği nokta da.

Bu şair şlirini nerede yazıyor? Bunun yanıtının okur karşısında takındığı tavırla ilintili olduğu açık. Kimse çıkıp da *"Ben böyle bir şey söylemedim. Bana dokunma"* demesin. Onların da şiirlerini biliyoruz. Nerede yazdıklarını da. Tipiğidir dedik. Bunu açımlayalım.

Radikal İki'de yayımlanan bir söyleşide, söyleşiyi yapan hanım, şaire soruyor: *"Peki politik bir konuyu bireylere yansıdığı şekliyle işlemeyi düşünür müydün?"* Şair, yanıt verlyor: *"Onu yapanlar var. O ayrı bir akıl yürütme gerektirir, bana ters, ben yemek listesinde 'mantı'yı turistler için İngilizce'ye, c'yi atıp 'logi' diye çeviren Anadolu lokantacısının mantığına daha yakınım."* (7)

Ne bu, düşünce mi? Toplumsal yaşamdan, toplumsal değişimlerden kendisini yalıtmış bir bilinç.

Konuşmayan, ses çıkaran bir şair tipi yaratılmıştır. Bu, insani niteliklerin yitirilmesidir. Aristoteles şöyle der: *"... doğa hiçbir şeyi boşuna yapmaz; insanı siyasal hayvan yapmak amaciyle de, bütün hayvanlar arasında yalnız ona dili, anlamlı konuşma yetisini vermiştir. Konuşmak ses çıkarmaktan ayrı bir şeydir; ses çıkarma yetisi öteki hayvanlarda da vardır, bununla duydukları acı ya da hazzı anlatırlar."* (8)

Şairin ses çıkarması demek, şiirde içerik ile biçim arasındaki ilişkiyi koparması demektir. Yani, şiirin salt bir biçime indirgenmesi, içeriksizleştirilmesi, bu yolla da yaşamın yoksullaştırılması demektir.

Aristoteles'ten haberi olmayan bir şair düşünün. Aristoteles'in deyimiyle " bir *"Zoon politikon"* (toplumsal hayvan) yani, toplumsal bir varlık olduğunun bilincinde olmayan bir şair. Aristoteles ona, 2500 yıldır *"ses çıkarma, konuş"* diyor. O ne yapıyor? Aristoteles'i duymuyor ya da duymazlıktan geliyor.

Böyle birine ancak evinde oturması salık verilebilir. Evinde oturmalıdır. Böylece zararı yalnız kendisine dokunur. Ama oturmuyor. Ne yapıyor? Sokağa çıkıyor. Dil ile dünya arasındaki ilişkiyi koparıp, yaşamı yoksullaştırıyor.

Oysa, Schiller'in deyimiyle, *"O, kişi olduğu için karşısına bir dünya çıkarmalı; karşısına bir dünya çıktığı için de o, bir kişi olmalı. Kendini bildiği için insan duymalı, duyduğu için de kendini bilmeli"* (9) dir.

Bundan ötürü de sanatçı, yarattığı imgelerle, sanatı insanla buluşturmak zorundadır. Her şeyin bizden önce olduğundan daha güzel olmasını istiyorsak bu zorunludur.

Sanatçı kendisinden önceki insani birikimi, insani bir dünya için verilen mücadeleyi bilmeli, bunu sürdürmelidir. Nedir sürdürülmesi gereken?

İon, Prometheus'a sorar:*"Zeus tahtından düşebilir mi bir gün?"*, Prometheus'un İon'a verdiği yanıt köleleştirilmiş insan için bir umut olur. *"Peki öğren öyleyse"* der. *" bu olacak bir gün."* İon:*"Zeus iste-*

medikçe kim çözebilir senin zincirlerini?" Prometheus çivilendiği kayalıktan yanıt verir. *"Senden doğacak olan biri"*, İon sorar: *"... ne? Benim bir oğlum mu kurtaracak seni?* Prometheus: *"On kuşak sonra üçüncüsü"*(10)

Şükran Kurdakul, *"Ötekiler"* adlı şiirinde, insanın içinde bırakıldığı karanlıkta, *"Ben görmesem ötekiler görecek"* diyerek, gerçekçi çizgide insana olan bu umudu sürdürür. *"Ben görmesem ötekiler görecek / Denizin evrenle kucaklaştığı yeri. / Gökyüzünde hangi çiçekler açar, / Zeus kimi alır koynuna geceleri / Ben görmesem ötekiler görecek."*

Seviniyorum

Şükran Kurdakul, böylece insani bir dünyada yaşamanın olanaklarını bir gün insanın yaratacağını duyurur. *"Canlı Tarih"* adlı şiirinde, *"Bir yanım canlı tarih benim / Bir yanım uzaya bakan ayna"* diyerek sanata insanın özgürleşmesi bakımından bir işlev yükler.

"Çağlar Boyu" adlı şiirinde ise, varlığını emekte, mücadelede bulan insani umudu, ışığıyla bir oya gibi dokur: *"Geceye hazırlanan ormanlar gibi / Bir gerçeğim bir gerçeğe dönüştü benim / Ses aldım uzayımın ağaçlarından / Renk verdim... ışığımla dokudum seni. // Uçar adım benden çıktım sana geldim / Bir gözüm gülerdi bir gözüm ağlar... / El verip kendimi bulduğum zaman / Tanrılar karşımda dövüştü benim."*

Şükran Kurdakul'un şiiri, imgenin bir anlam taşıyıcı olmaktan çıkarıldığı egemen burjuva şiirine karşı verilen bir mücadelenin ürünüdür. Onun şiirinde biçim bir yandan içeriği cisimlendirirken, öte yandan da insana iletmek durumunda olduğu estetik bir bildirimi kendinde taşır. Böylece şiir, onda tüm insani boyutlarıyla yaratılır.

"Seviniyorum" der şair. *"Seviniyorum / Sular götürüyor beni sular... / Seviniyorum / Yıldızlardan yıldızlara düşlerken uzayı / Ağaçlarda çiçek gibiyim / Kuşlarda sevi gibi / Şu perdeyi aralamak geçse içimden / Geleceği görecek gibiyim. / Seviniyorum / mahpushaneyi ve sarayı / silen de benim yazan da."*

Seviniyorum Demenin Önünde Bir Engel Edebiyatımızda Mehmetler Sorunu.

İzin verilirse, burjuva edebiyatının içinde bulunduğu çürümüşlüğü, gerçekçi edebiyata yapılan saldırıları bir bütün içinde kavramamıza olanak verecek bir söz dizimi türetmek isteriz. *"Edebiyatımızda Mehmetler Sorunu"*

Nedir bu *"Edebiyatımızda Mehmetler Sorunu?"* Bu Mehmetlerden biri, yaşamı boyunca hiçbir biçimde kapitalizmle uzlaşmayan babası Nazım'ın, eserlerini bir yayın tekeline satmıştır. Karıştırılmasın. Toplumculuk adı altında gerçekçi şiiri, Nazım'ın şiirlerini sansürleyen öbür oğlu Mehmet Fuat değil. Diğeri.

Adını anımsamadığım ABD'deki bir yayın tekeli, şiiri tuvalet kağıdına basmıştır. Buradan biz, "özgürlük" götüreceğim safsatalarıyla sağa sola saldıran ABD'nin kültür düzeyi hakkında bilgi ediniyoruz.

Türkiye'de Nazım'ı tekeline alanlar, onun şiirlerini yarın tuvalet kağıdına basarlarsa kimse şaşırmasın. İnsanın insan olmaktan çıkarıldığı ya da çıkarılmaya çalışıldığı yerde buna şaşırılmaması da gerekir. Bu, *"Edebiyatımızda Mehmetler Sorunu"*nun bir yanıdır.

Mehmet Fuat'sa, *"seviniyorum"* demenin önündeki engeldir. Bu, sorunun diğer yanıdır. Daha önce ortaya koyduğumuz sorunla birlikte *"Edebiyatımızda Mehmetler Sorunu"*nu oluşturur.

Bunun Şükran Kurdakul ile ilgisine gelince.

İnsanın, *"seviniyorum"* demesinin önündeki engelleri *"Elverip kendimi bulduğum zaman / tanrılar karşımda dövüştü benim"* diyerek gösteren Şükran Kurdakul'a, Mehmet Fuat ve arkadaşlarınca 1964'te saldırılır. Bu saldırı tam da Platoncu bir anlayışla yapılır.

Nedir Platoncu anlayış? Şu: Platon, *Devlet* adlı eserinin üçüncü kitabında ideal devletindeki gençlerin eğitimi üzerine yaptığı konuşmada şöyle der: *"... ne Poseidon'un oğlu Theseus'la Zeus'un oğlu Peirithous'un kız kaçırma gibi çirkin işlere kalkıştıklarına inanalım, ne de herhangi bir başka tanrının oğlunun, bir kahramanın, haklarında uydurulan o korkunç dinsizce davranışlarda bulunmaktan çekinmediğine inanalım. Başkalarına da böyle sözler söyletmeyelim. Tersine; ozanları, onların böyle işler yapmadıklarına ya da yapmışlarsa tanrı çocukları olmadıklarını kabule zorlayalım(...) Bu sözler hem dine aykırıdır, hem de yalandır. Çünkü biz kötülüğün tanrılardan gelmeyeceğini ortaya koyduk bir kere"* (11)

Anlaşılan o ki, Mehmet Fuat ve arkadaşları kötülüğün burjuvaziden gelmeyeceğini ortaya koymuşlardır bir kere. Bu yolda yapılması gereken neyse o yapılacaktır. Yapılır da.

Şöyle der Asım Bezirci: *"Mehmet Fuat'ın kendisi zamanla İkinci Yenileri en çok tutanlardan biri haline geldil (...) Dergisinde onların şiirlerini yayımlamak için 'özel' yıllıklardan en büyük yeri onlara, en küçük yeri toplumcu/ toplumsal gerçekçi, ilerici şairlere ayırdı. (...)Üstelik yıllıkların başına konan önsözlerde de toplumcular çoğunca yerilmiş, buna karşılık İkinci Yeniler çoğunca övülmüştür. Örneğin, 1964 yıllığında Şükran Kurdakul'un Nice Kaygılardan Sonra'sında 'İçte dışta, özde biçimde şiiri*

şiir eden ustalıklardan uzak kalışı' vurgulanmış." (12)

Neymiş efendim? Şükran Kurdakul'un şiiri, *"özde biçimde şiiri şiir yapan ustalıklardan uzak"*mış.

1960'larda *"Şiirde anlam arayanlar düz yazı okusunlar"*(13) bugün ise, *"Çok söyledim: Sıkıcıdır anlam. İnsanı dondurur, elden ayaktan eder. (...) Kısaca anlam dört yandan ateş altına alınmalı. (...) sadede gelelim: Anlam aşıldığında nereye mi gelinir? Gerçek şiir dediğimiz şiire."*(14) diyen, kim? İlhan Berk.

Çok önemli bir şey söylüyormuş gibi, *"Çok söyledim"*, *"Sadede gelelim"* biçiminde övünen İlhan Berk'in, onun gibilerin şiirlerinde içerik olmadığı, Mehmet Fuat'ın da bugün onun yolundan yürüyenlerin de bildiği bir şeydir. Zaten şairin anlamı dışladığını açıkça söylediği yerde bir biçim içerik ilişkisinden söz etmek saflık olur.

Burada İlhan Berk takipçileri olan Sezai Karakoç, Haydar Ergülen ve diğerlerinden, bunların karelerle üçgenlerle şiir adı altında yazdıkları söz dizimlerinden söz etme gereği bile görmeyiz.

Hegel, güzel ve sanat kavramında iki şeyin görüldüğünü söyler: Bunlardan *"İlki bir içerik, bir amaç, bir anlam; ikincisi bu içeriğin ifadesi, görünüşü ve gerçekleşimi. Fakat üçüncü olarak bu iki yön birbirine öylesine nüfuz etmiştir ki, dışsal ve tikel olan salt içsel olanın bir sunumu olarak ortaya çıkar."*(15)

Yaşamı kendi bireyselliğinin içine sıkıştırmış, dolayısıyla da öbür insanla ilişkisini kesmiş, şiirin anlamsız olduğunu söyleyen İkinci Yeni'nin yaratmaya çalıştığı çürümüşlük içinde Şükran Kurdakul öbür insanı duyumsayan bir şairdir.

Sanatsal olmadığı söylenen bu kitabındaki *"Evrensel Sevinç"* adlı şiirinde tek insanın sevinciyle insanlık arasındaki diyalektik kurulur. Kapitalizmin karanlığında, *"Her gün biraz daha dizlerimizin toprağı bulma korkusu / Her gün biraz daha cesaret"* diyen şairin duyduğu sevinç, *"Bir doğa varsa ona hasret / Bir insan varsa, sadece onu bulmak için"* Şöyle der şair: *"En güzeli gözlerinin gösterdiği / İnsan kişiliğindeki duygulanma / Yüzünde beliren yeniden doğuş / Sesinde beliren ses."*

İnsanı duyumsayanın önüne çıkan, bundan yoksun olanların ise önünü açmaya çalışan Mehmet Fuat'ın kim olduğunu biliyoruz. Ancak yine de soralım: *"Biçimde"* toplumcu Mehmet Fuat, *"özde"* kimdir acaba?

Gecenin Karanlığında Bir Yol Bul

1960'larda *"çağımızın şiiri bir şey anlatmak için yazılmıyor artık"* diyenleri öne çıkaranların 1970'lerde insanın içinde bırakıldığı karanlıktaki payları nedir? *"Hangimiz"* adlı şiirinde şöyle seslenir Şükran Kurdakul: *"Bu gözlerin ardındaki insanı / Sen mi gördün, ben mi gördüm. // Taşıdı bunca yıl dünyayı sırtında / Yuvarlanacak gibi iki büklüm / Sen mi duydun, ben mi duydum. // Yanıyor göğsünün üstünde kurşun yarası / Ağaç değil bu düşen, insan yavrusu / Güpegündüz caddelerin ortasında / Sen mi vurdun, ben mi vurdum"*

Şükran Kurdakul *"Elinde Senin"* adlı şiirinde bir başka insanlık dramını dışlaştırır. Çağına tanıklık eder. Bu karanlıkta, insani bir umudu elden bırakmamasıyla da sevgiye değerdir. Şöyle der şair: *"Gecenin karanlığında bir yol bul / Sokağımı ara, yokuşumdan in / Gölgemi görürsen penceremi vur / Anıların feneri elinde senin. / Bezginlik mi saran kentimi, / Burama kadar dayandı işte... / mağaralara kapanmış gördüm kendimi / haramiler arasında bütün gece. // neydi bildik acılarla gelen, / Kapattı kapımı, penceremi... / Işığımı söndürdü, tuttu elimden, / Sayrılıksa bu, n'apacağı belli mi."*

Açlığı, sürgünü, hapisliği, işkenceyi yaşamıştır insan. Dar ağaçlarına gönderilmiştir. İnsani değerleri ortadan kaldırmaya çalışanlara karşı bütün bunları göze alıp mücadele edenler vardır. Şükran Kurdakul, gerçekçi şiire, insana yapılan tüm saldırılara karşın, *"Gecenin karanlığında bir yol bul / Sokağımı ara, yokuşumdan in / gölgemi görürsen penceremi vur, / Umarların feneri elinde senin"* diyerek, aydınlık bir dünya için direngenliği elden bırakmayan bir şairdir.

Bu karanlık, bugün de sürmekte. Şiirin yanı sıra, piyasaya roman adı altında sürdükleri ürünlerde insana çektirilen bu acıları, bu acılar içindeki insani direngenliği, Latife Tekin'in *"Unutma Bahçesi"* türünde romanlar yazarak unutturmak isteyenler var.

Yaşamın hiçlik olduğunu söyleyen Selim İleri'nin *"Yarın Yapayalnız"* türünde romanlar yazarak insanın içinde bulunduğu olumsuz koşulları mutlaklaştırmak isteyenler var.

Bir de Selim İleri ile aynı masada oturup, ona övgü düzenler, sonra da Şükran Kurdakul'un toplumculuğundan dem vuranlar var. Nedir bu? Şükran Kurdakul'u Selim İleri ile aynılaştırma politikası mı?

Varlık Dergisi'nde yayımlanan yazısına şöyle başlıyor Metin Cengiz: *"Şükran Kurdakul'un ölümünü Selim İleri haber verdi biz masadakilere, Salı günleri toplandığımız gar lokantasında"*(16) Şükran Kurdakul için kaleme alınan bir yazıya bundan daha iyi bir giriş yapılamazdı? Bravo Metin Cengiz!..

Şükran Kurdakul, yaşamı hiçlik olarak gören, yaşamı kendi bireyselliğine sıkıştıran Selim İleri ile bir yazının başlangıç cümlesinde bile olsa yan yana getirilemez.

Sözü Şükran Kurdakul'a bırakalım.

Şükran Kurdakul, Turgenyev'in *"Babalar ve Oğullar"* adlı romanında, yaşamı hiçlik olarak gören Bazarov karakterinden yola çıkarak oluşturduğu şiirinde, Selim İleri ve onun gibilere bakın nasıl yanıt veriyor.

"Bir de Bazarov vardı eskilerden / Kendinden başka herşeyi yadsıyan biri... / Delinmiş bir gecenin yıldızları gibi / Gerçeğini gördü akıp giderken" (Bazarov) Selim İleri kendi gerçekliğini bir gün görebilir mi, bilinmez. (?)

Ne yaptın Metin Cengiz!.. Adamın adını anıp, gene keskin kalemimize hedef yaptın!.. İyi mi ettin?

Sanatçı,
İnsanlığın Hayranlığını Kazanmış Kimsedir

İnsan kendisini önemsemeli mi? Evet. Önemsemelidir. Çünkü insanın kendisini önemsemesi, bir anlamda öbür insanı önemsemesi demektir. Durduk yerde bunu neden söyledik? Bugün burjuva şairinde bilgisizlikten, birikimsizlikten gelen kof bir kendini önemsemedir almış başını gidiyor. Bu kof kendini önemseme ile yaşama, insana tepeden bakan, tepeden baktığı için de her şeye uzak, hiçbir şeyi görmeyen kör bir şair tipi yaratılmıştır. Çünkü, tepeden bakan, insana uzaktır. İnsanı duyumsayamaz.

Bakmakla görmek ayrı şeylerdir. Bakan yaşamın içinde olmadığından, yaşamı bütünüyle kavrayamaz. Duyumlarına gelen ne ise şiirinde onu dışlaştırır. Sözgelimi soğuk bir kış gecesini sokakta geçirmek zorunda bırakılmış çocuğa bakıp, *"Vah çocuk, vah! "* der, geçip gider. Dolayısıyla bu çocuk, böyle bir şairin şiirinde, *"zavallı çocuk"* olarak dışlaşmaktan öteye gitmez. Aristoteles şöyle der. *"... bireysel şeylerle ilgili olarak bize en güvenilir bilgileri verdikleri halde duyumlarımızdan hiçbirine bilgelik olarak bakmayız. Çünkü duyumlarımız bize hiçbir şeyin nedenini, örneğin ateşin neden sıcak olduğunu söylemezler; sadece onun sıcak olduğunu söylerler."*(17)

İnsana karşı şiir. İnsandan yalıtılmış şiir diyoruz. Yaşamı yoksullaştıran şiir diyoruz. O şiir tam da budur. Çünkü, çocuğa bu bakış, onun içinde bırakıldığı acımasız koşulları yeniden üretmekten öteye gitmez. Bu bakımdan da yaşam yoksullaştırılmış olur.

Oysa biz sanatçı denince, *"bu çocuk neden burada"* diye soranı anlarız. İşte bu *"neden?"* sorusu, çocuğu içinde bulunduğu karmaşık ilişkiler bütününden yalıtmaz. Şairi, yaşamı bütün ilişkileriyle kavramaya götürür. Görünürün arkasındakini insan için görünür kılmak böylece olanak kazanır. Bu, sanatçının ödevidir.

Olgular arası ilişkiler kuran denince, yalnız sanatçı olanı anlamayız. Temelde bu, insan olmanın koşuludur. Bakın, Aristoteles ne diyor. Hemen şunu da söyleyeyim. *"Hep bakın Aristoteles ne diyor deyip duruyorsunuz!"* biçiminde bir eleştiri gelebilir. Aristoteles önemlidir. Şöyle der Aristoteles: *"hayvanlar, doğaları gereği duyum yetisine sahiptirler. (...) insanın dışındaki hayvanlar sadece imgeler ve hatıralara sahip olarak yaşarlar. Onların deneysel bilgiden pek az pay almalarına karşılık insan cinsi sanat ve akılyürütmeye kadar yükselir. (...) deneyle kazanılmış bir dizi kavramdan bir neşeler sınıfına ilişkin tümel bir yargı oluşturulduğunda sanat ortaya çıkar (...) ortak duyumları aşan herhangi bir sanatı ilk olarak bulan bir kişi haklı olarak insanların hayranlığını kazanmıştır."* (18) Bu, insanın başarısıdır. Aristoteles bunu gösterir bize.

Şükran Kurdakul, *"Bakışlar"* adlı şiirinde insanın bu başarısının üzerine bir tuğla daha koyarak, yok edilmeye mahkûm edilen insanda yaşamı yeniden üretir. Gösterdiği elbette burjuva şairinin yaptığı gibi bireysel olandır. Ancak burjuva şairinin bireysel olanda kalmasına karşın, yaşamı bütün ilişkileriyle kavrayan Şükran Kurdakul, bu bireysel olanı göstererek, bireysel olanın içinden tipik olanı açığa çıkarır.

Kapitalizm, insanı bugün yabancılaşmanın her türüne alıştırmıştır. Bakın, Şükran Kurdakul, bir ilişkide bir başka ilişkiyi açığa çıkararak bunu bize nasıl gösteriyor. Şairin, *"Neyi yalvaran, neyi isteyen"* dediği, şu hep *"bakışı iskelelerde, / Nerdeyse görmeden geçtiğimiz. / O yanı küfür... bu yanı polis"* çocuklarımızın varlığını biliriz de, onlara uzaktan bakışımızla kendimize, insana nasıl yabancılaştığımızı bilmeyiz. Şükran Kurdakul, iskeledeki bir çocukta bunu gösterir bize.

"Hastanın bakışı, içimize işleyen" diyerek, kapitalizmin yarattığı alışkanlıklar ağını gösterir. *"Hastanın bakışı içimize işleyen / Bugün yarın söneceğini bildiğimiz / Göz göze geldikçe çaresiz kaldığımız / Alıştığını istiyor evrenden"* diyen şair, yaratılan bu alışkanlıklar ağının insanı yaşamın her alanında nasıl kuşattığını gösterir. *"Gördün mü"* der şair, *"gördün mü, sen bile vardın omuzlarında/ mevsimler boyu gün yüzüne hasret / Yüzyılların zindan rengine boyanmış / Mahpusun bakışı zincire vurulurken"*

"Vay Güzellikler Çilingiri Vay"

Şükran Kurdakul *"Bakışlar"* adlı şiirinde, emekçiye, *"Vay güzellikler çilingiri vay"* diyerek emek-değer ilişkisini gösterir. Emekçinin ürettiklerine, dolayısıyla da kendisine nasıl yabancılaştığını gösterir. Şöyle der şair: *"İşçinin yarattığına bakışı uzaktan / Vay güzellikler çilingiri vay. / Ellerini görüyorsun ellerini / Hangi kapıyı açsan."* Bu dizelerde Türkiye işçi sınıfının bilinç durumunu görürüz. Çünkü şiir

yaşamdan yalıtılmış, bize yabancı bir dünyanın şiiri değildir. Nedir gördüğümüz? Sokaklarda birilerinden hep bir şeyler isteyen *"ekonomiyi düzeltin, ücretlerimize zam yapın"* diyen, bunun koşullarını kendisinin yaratabileceğinin bilincinde olmayan talepçi, kendinde işçi sınıfını görürüz.

"Robert Jordan" adlı şiirinde ise şöyle der şair: *"Bir soluk daha güçlense şimdi / Gülüşü dudaklarında sönen / ellerini bulsa ellerini / Kurşunu sürecek namluya"*

Yazmak, tam da bu anlamda dünyanın üzerindeki örtüleri kaldırmaktır. Yaşamı değiştirmektir. Çünkü, görünende görünmeyeni açığa çıkarmayan ya da çıkaramayan, yaşamı değiştirmez.

Peki Şükran Kurdakul bunu şiirinde nasıl gerçekleştirir? İşçiye ellerini, ellerinden gelen gücü nasıl gösterir? Şöyle der Sartre:*"Onda her şeyi açıklamak zorunda olduğumuz iyi yürekli vahşinin bilgisizliği yoktur, o bomboş bir zihin ya da masa değildir. Onda bir meleğin ya da ölümsüz bir pederin eksiksiz bilgisi de yoktur, evrenin bazı görünüşlerini gösteririm ben ona, bilmediği şeyleri öğretmek için bildiği şeylerden yararlanırım."*(19) Bu anlamda da Şükran Kurdakul, yaşamın içinde bir şairdir. Şiiri de bu yaşamın içinden çıkar. Yaşamla bağıntılıdır.

Özgürlüğü başına buyruk olarak gören, dolayısıyla da boynuna taş bağlanmışçasına bulanık suların dibine vuran bir şairden, bir yazardan böyle bir imge yaratmasını beklemek saflık olur.

Her geçen gün kendisiyle birlikte insanı da kemiren burjuva şairi yok olmaya mahkûmdur. Ancak, dibe vurduğu bu noktada da insandan umutluyuz. Bir çıkış, bir aydınlanma kaçınılmazdır. Çünkü bu insani sorumlulukla mücadele edenler vardır. Bütün baskılara, yıldırmalara karşın, binlerce yıldır insanlığın sırtındaki bu kamburu, insan için görünür kılma mücadelesi verenler vardır.

Şükran Kurdakul'un *"Merdiven"* adlı şiirinde, *"... Çiçeğe duran mayısların birinde / Kalabalığın elinden tutuyor elim. // İşte kilit, kelepçe, pencere duvar / Bin yılın açmazını kendinde deneyen / Birileri coşkumu istiyor benden / Uzaya tırmandığım merdivende"* diyerek dışlaştırdığı, *"Edebiyatımızda Mehmetler Sorunu"*'nun aşılması, insanın bu mücadelesinde olanak kazanacaktır.

Sonsöz

Şiiri yaşamdan yalıtan sorunsuzlar, bugün hangi yaşantıları ne adına dile getirmektedirler. Dil ile dünya arasındaki ilişkiyi koparark bir yalanı, bir sahteciliği hangi kaygılarla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Düşünme çalış! Düşünme inan! deniyor. İnsanın özgürlüğü bu ikisi arasında sınırlandırılmış, tüm yapıp ettikleri, oluşturulan bu çemberin sınırlarınca belirlenmiştir. Bir yanılsama içinde sınırlandırılan insanın özgürlüğü Lukacs'ın deyimiyle, *"ruhsal bir olgu sayılıp, bireysel bir davranış korsesine sıkıştırılmıştır."*(20)

Burjuvazinin yürüttüğü insansızlaştırma politikaları sanatın her alanında olduğu gibi şiirde de etkisini göstermiştir. Şiir, yaşamla bağıntısını koparmış, gerçekçilik karşıtı, gerçekliği örten bir alana indirgenmiştir.

Yazardan, şairden beklenen bu çemberin dışına çıkması, çıkarken parçaladığı çemberden karanlığın içine yansıttığı ışığıyla insanı aydınlatmasıdır. Bunun bir bedeli vardır. Şair, yazar bu bedeli ödemelidir

Dipnotlar

1. Aiskylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, Çev. Azra Erhat-Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlan, İstanbul 2000
2. İmmanuel Kant, *Seçilmiş Yazılar*, Çev. Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul,1984
3. İmmanuel Kant, age.
4. Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ocak 2005
5. Georg Lukacs, *Marksist İmgelem*, çev.Veysel Atayman-Mediha Göbenli, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul 2004
6. Şiir Dikiş Tutmaz, Radikal İki, 21 Eylül 2003
7. agy.
8. Aristoteles, *Politika*, Çev. Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975
9. Schiller, *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup*, Çev. Melâhat özgü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990
10. Aiskylos, age.
11. Platon, *Devlet*, Çev. Hüseyin Demirhan, Sosyal Yayınlar, İstanbul 2002
12. Asım Bezirci, *İkinci Yeni Olayı*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1996
13. Asım Bezirci, age.
14. Şiirler Resullerin Sözleri Gibi Olmamalı, Cumhuriyet Kitap, 3 Haziran 2004
15. Georg Wilhelm F. Hegel, *Estetik*, Cilt 1, Çev. Taylan Altuğ-Hakkı Hünler, Payel Yayınevi, İstanbul 1994
16. Varlık Dergisi, Ocak 2005
17. Aristoteles, *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1996
18. Aristoteles, age
19. Jean-Paul Sartre, *Edebiyat Nedir*, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınlan, İstanbul 1995)
20. Georg Lukacs, *Marksist İmgelem*, Çev. Veysel Atayman-Mediha Göbenli, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul 2004

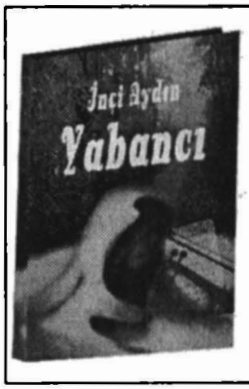

İnci AYDIN

Yabancı

(Öyküler)

İnsancıl Yayınları

BİLİMİN ÖNCÜLERİNDE GÖZLEM

Cihan DURA

Bilimler olguların gözlemiyle başlamıştır. Gözlem bilimsel yöntemin ilk aşamasıdır. Bu sebeple bilimlerdeki yeri büyüktür. Ancak onun bütün verimi, muhakeme ile birlikte kullanılmasına bağlıdır.

Gözlem *"nesnel dünyada bulunan bir olguyu anlamak için, onun kendiliğinden meydana gelen belirtilerini, müdahale etmeden gözden geçirme işi"*dir. Eğer müdahale varsa, o gözleme "deney" denir.

Literatürde bilimsel yöntem üzerine, hele hele yalnızca "gözlem" üzerine -bildiğim kadarıyla- az çalışma bulunuyor. Bu yazıda bilimin öncülerinden örnekler ışığında, gözlemin işlevi, bilimlerin gelişmesindeki rolü üzerinde duracağım.

Kullandığım temel kaynak (1) şudur: Cemal Yıldırım, *Bilimin Öncüleri*, 19.B., TÜBİTAK, Ank., 2003, 218 s.

İlk Çağlar

1) İnsanlık tarihinin derinliklerinde, binlerce yıl öncesinde bile gözlemle karşılaşırız.

Örneğin **Geometri**nin başlangıcında...

Tarihçi Herodot'a (M.Ö. 500) göre geometrinin emeklemesi Nil vadisindeki su taşmalarının ardından arazi sınırlarını belirlemekle görevli kadastrocuların çalışmalarıyla başladı. Geometri Babil, Hint ve Çin gibi eski uygarlıklarda da gelişme göstermişti. Bu gelişmeler de el yordamına ve ölçmeye dayanıyordu. Mısırlılar pi'nin değerini yaklaşık 3.1604 olarak belirlemişti. Babilliler Pitagor teoremini biliyorlardı.

Sınırların belirlenmesi, el yordamı, ölçme..., bunların hepsinde ilkel mahiyette de olsa, gözlem denilen etkinlik yok mudur? Pi sayısı, Pitagor teoremi... Bu tür bilgiler de anpirik nitelikte değil midir? Başka bir deyişle bütün bunlar gözlem ürünü değil midir?

Demek ki gözlem insanla iç içedir. İnsan yaratılışı gereği, yaşadığı çevre gereği doğal olarak gözleme yönelir.

2) Bilimsel çalışmalar **Helenistik dönem**den (M.Ö.300- M.S.100) önce iki ayrı etkinlik şeklinde yapılıyordu. Gözlem, ikincisinde karşımıza çıkıyor:

-Teorik düşünmeye (muhakemeye) ağırlık veren, varlığın doğasını anlamaya yönelik metafizik uğraş.

-Daha çok pratik amaçlara yönelik, gözlem ve ölçme düzeyinde kalan etkinlik.

Zamanla bu iki etkinlik birleşmiş, bugünkü anlamda bilimsel yöntemi oluşturmuştur. Bilimsel yöntem, birbiriyle bütünleşmiş gözlem ve muhakemeden ibarettir. Bu birleşme Helenistik dönemde gerçekleşmiştir. İlk örneklerinden birini Arşimet'te buluyoruz.

Arşimet

1) Arşimet kendi adıyla anılan ilkeyi gözlemden hareketle buldu.

Öyküyü bilmeyen yoktur her halde: Kral Hiero, yaptırdığı altın taca gümüş karıştırıldığından kuşkulanıyordu. Arşimet'ten ister sorunun çözümünü. Arşimet düşünmeye başlar. Teorik birikiminden şu bilgiyi hatırlar: *Her maddenin kendine özgü bir ağırlığı vardır.* Örneğin bir altın parçası, aynı hacimdeki gümüş parçasından daha ağırdır. Çözüm, yaptığı bir gözlem sırasında şimşek gibi çakar kafasında. Hamamda yıkanmaktadır. Küvete oturduğunda, su düzeyinin yükseldiğini görür. Daha da batınca, su taşar. Buraya kadar gözlemdir. Arkası gelir: Muhakeme eder ve çözümü bulur. Yapılacak bir deney tacın saf altından olup olmadığını gösterecektir:

-Önce altın taç suyla dolu bir kaba batırılacaktır.

-Hacmi, taşan suyun hacmine eşit bir altın parçası bulunacaktır.

-Bu altın parçasıyla altın taç tartılacaktır.

-Eğer iki ağırlık eşitse taç som altındandır; aksi halde hilelidir, gümüş karıştırılmıştır.

Şimdi şöyle bir soru soralım: Bu olayda Arşimet'i başkalarından farklı kılan nedir? Aynı olgulara Arşimet'e gelinceye kadar kuşkusuz pek çok insan tanık oldu. Onlar bakıp geçtiler.

Arşimet'i farklı kılan, yaptığı gözlemdir:

-Arşimet'in, kafasında çözmek istediği bir sorun vardır. Claude Bernard'ın ünlü sözünü hatırlatmanın tam sırası: *Aradığını bilmeyen gözlemci, bulduğunu da anlayamaz.*

-Gözlem konusu olayla, maddenin önemli bir niteliği arasında ilişki kurabilmiştir. Bu sezidir (intuition).

-Madde hakkında bilgi sahibidir. Gözlemini analitik yapmıştır.

-Dikkatlidir. Kendini bütün varlığıyla gözlemine vermiştir.

İşte bu unsurlar bir araya gelince gözlem farklı olmuştur: Bilimsel olmuştur, verimli olmuştur.

2) Arşimet'in ikinci bir gözlemi daha var, aynı alanda Küvete oturduğunda suyun yükseldiğini, hattâ taştığını görüyor. Ancak ikinci bir olay daha vardır ki onu da gözden kaçırmıyor: Vücut ağırlığında hissettiği hafiflemeyi... Bu hafiflemeyi kuşkusuz ona gelinceye kadar sayısız insan hissetti. Ancak hiçbiri daha öteye geçemedi. Arşimet'in farklılığı şurada Hafifleme olgusu üzerinde ısrarla duruyor. Bu duruş ona yeni ve çok daha önemli bir ilişkiyi keşfetmeye götürüyor: *Hafifleme taşan suyun ağırlığına eşittir. Sudan daha yoğun bir nesne suya daldırıldığında, taşırdığı suyun ağırlığınca kendi ağırlığından kaybeder.* Bu yasa bilindiği gibi "Arşimet ilkesi"dir ve Fiziğin "hidrostatik" diye bilinen dalının temelidir.

Toparlayalım: Arşimet'in en büyük başarısı bilimsel araştırmada "gözlem ile muhakemeyi birleştirmesi"dir. Böylece modern anlamda bilimsel yöntemin ilk özgün örneğini vermiştir.

Demek ki bilimsel gözlem şunları gerektiriyor: Sorun, dikkat, ön bilgi ve analitik bakış, ilişki kurabilme (sezi).

Leonardo da Vinci

Leonardo da Vinci (1452-1519) o kadar çok gözlem yapmıştır ki insan bunların çokluğu ve çeşitliliği karşısında hayretler içinde kalır.

O *"bütün hayatı boyunca gözlem yapmıştır"* dense yeridir: Botanik, jeoloji, coğrafya, anatomi ve fizyoloji alanlarındaki bulgularını, mimarlık, şehir planlama, su ve kanalizasyon projelerini notlarına aktarmıştır. Projeleri arasında deneysel olarak gerçekleştirmeye çalıştığı uçak, helikopter, paraşütümsü araçlar, türlü silah modelleri vardır. Hayvan ve insan kadavraları üzerinde gözlem, eş deyimle otopsi yapmış; sayısı 750'yi bulan ayrıntılı çizimler bırakmıştır.

Leonardo da Vinci canlıda kanın hareketini gözlemlemiştir. Kalbin kaslarını, kapakçıkları ayrıntılarıyla incelemiştir. Kanın tüm organizmaya yayılarak dokuları nasıl beslediğini, çökeltileri nasıl temizlediğini anlamaya çalışmıştır. Harvey'in 100 yıl sonra doğruladığı "kan dolaşımı" hipotezini andıran açıklamalar yapmıştır.

Dağ yamaçlarında fosiller toplamıştır. Bu gözlemleri üzerinde düşünerek, yeni hipotezlere, açıklamalara ulaşmıştır. Örnek: *Fosiller arasında deniz yaratıkları vardır. Öyleyse yerkabuğu zamanla değişikliğe uğradı. Yeni tepeler ve vadiler oluştu.* Bu hipotezi, doğru çıkmıştır.

Demek ki Rönesans'ın simgesi Da Vinci'de gördüğümüz de gözlem (deney, otopsi, inceleme) tutkunluğudur. Kimi gözlemleri onu kaçınılmaz olarak hipotezlere, açıklamalara alıp götürmüştür.

Zaten kendisi de "bilim adamının işe gözlemle başlaması gerektiğini, açıklama (hipotez) için bunun şart olduğunu" biliyordu. Hipotezler de yeni gözlemlere başvurarak ya da deney yaparak doğrulanmalıydı.

Francis Bacon

1) Bilime yaptıkları katkı ölçüt alınınca, bilimin öncüleri kabaca üç grupta toplanabilir: Arşimet, Pastör gibi, çalışmalarında pratik sorunların çözümüne ağırlık verenler; Newton, Darwin, Maxwell, Einstein gibi teorik alanda devrimci atılımlar yapanlar; araştırmaları deneysel ağırlıklı olanlar.

Bilimsel yöntem bilincini ön plana çıkaran Francis Bacon (1561-1626), bunların hiçbirine girmez.

Bacon en çok, bilimin önemi üzerinde durmuştur. Ancak bilimsel yöntemi tanıtmak için de büyük çaba göstermiştir. Başlıca tutkusu doğayı tanımak, denetim altına almak, bunu gerçekleştirmek için de bir yöntem bulmaktı. Ona göre böyle bir yöntemin temel özelliği, gözleme ve deneye dayanmasıydı. Skolastik düşüncenin dedüksiyon yöntemi, açıklama bakımından kısırdı.

Francis Bacon doğayı tanımanın biricik yolunun gözlem olduğuna inanıyordu.

2) Peki gözlem nasıl yapılacaktı? Kabaca iki aşamadan geçerek... Bir: doğaya ait olgusal verileri toplamak; iki: bunları belli bir düzene göre işlemek.

Daha açık bir anlatımla, *doğru olan yöntem* şu evreleri içeriyordu:

-Olguların gözlemle ya da deney yoluyla toplanması,

-Bu verilerden, endüksiyon yoluyla genellemelere gidilmesi,

-Varılan genellemelerden en kapsamlı olanların başlangıç ilkesi (aksiyom) olarak seçilmesi,

-Dedüksiyona başvurulması (Yeniden doğaya dönülerek, başlangıç ilkesinin tikel olgulara uygulanması).

Toparlarsak, deneysel bilimin inançlı bir savunucusu olan F. Bacon, selefleri gibi, ancak daha bilinçli ve daha sistemli olarak, gözlemi bilimsel yöntemin başlangıcına yerleştirmiştir.

Bu anlayış günümüzde de geçerliğini korumaktadır.

Galileo

Galileo (1564-1642) da çağının inançlarını sarsan hattâ alt üst eden buluşlarını, yaptığı gözlemler sayesinde gerçekleştirmiştir.

1) Galileo gençlik yıllarından beri Copernicus sistemiyle ilgileniyordu. Günün birinde bir Hollandalı'nın iki mercekli bir âlet yaparak görme gücünü artırdığını duydu. Hemen çalışmaya koyuldu, kendi teleskopunu yaptı. Başladı gökyüzünü incelemeye.

Yaptığı gözlemlerden en önemlisi Jupiter'in dört uydusunun keşfidir.

Bu müthiş bir gözlemdi; çünkü resmî öğreti ile çelişiyor, onu yalanlıyordu. Yaygın (ortodoks) öğretiye göre gökyüzünde ancak sabit yıldızlar, güneş, ay ve beş gezegen vardı. İnsanlar, en ünlü bilgeler bile buna inanıyordu. Değil aksini düşünmek, tartışılmasını bile kabul etmiyorlardı. Şöyle diyorlardı: *Bu uydular da neyin nesi? Galileo olsa olsa bir şarlatandır, teleskobu da şeytan işi. Böyle bir aletle gökyüzünü incelemek bağışlanmaz bir harekettir!*

Ancak onların dedikleri unutuldu, günümüze Galileo'nun dediği kaldı.

Neden? Çünkü Galileo gözlem, daha doğrusu yeni gözlemler yapıyordu!

2) Galileo'nun yaptığı başka gözlemler de teologları çileden çıkarmıştır. Örneğin şunlar:

- Ay gibi Venüs'ün de evreleri vardır.

-Ay sanıldığı gibi pürüzsüz, mükemmel bir cisim değildir. Tam tersine vadileri, düzlükleri, engebeleriyle Dünya gibi bir gök cismidir.

-Güneşte bazı lekeler bulunmaktadır.

Acaba bu gözlemler neden teologları çileden çıkarmıştı? Çünkü yeni gözlemler, akıl sahiplerini şu sonuca götürüyordu *Kilise'nin ve onu izleyenlerin iddia ettiği gibi "Tanrısal bir düzen" yoktur, gökyüzünde. Gökyüzü sanıldığı ve anlatıldığı gibi ne kusursuzdur, ne de mükemmeldir.*

Galileo engizisyonda yargılanmış, hayatının son yıllarını zindanda geçirmiştir.

Cengiz Gündoğdu'nun vurguladığı gibi *"Galileo gördüğü için acı çekti"* [*Taşkıran*, İnsancıl Yayınları, 2004, s..321].

Galileo'nun, bilimin bu büyük öncüsünün gözlem serüveninden şu sonuçlara ulaşıyoruz:

-Gözlem keşif olanağı sağlar. Yanlışları sergiler, onları düzeltme yolunu açar. Dogmaları yıkar.

-Gözlem acı getirebilir.

-Gözlemin "yalın gözlem ve aletli gözlem" diye ikiye ayrıldığını biliyoruz. Galileo "aletli gözlem"e ilk başvuranlardan olmalı.

J. Kepler

Şimdi tam sırası Johannes Kepler'den (1571-1630) örnek vermenin...

Kopernik sistemine Kepler'e kadar hipotez gözüyle bakılıyordu. Kepler bu sistemin doğru olduğunu kanıtlamıştır. Hipotez bilindiği gibi "doğruluğu henüz kanıtlanmamış" olan görüştür.

Peki, nasıl başardı Kepler bunu? Tabii Kopernik sistemini yeni gözlem verileri ile karşılaştırarak, gerekli düzeltmeleri yaparak, çelişkileri gidererek! Eğer gözlem yoluna başvurmasaydı çelişkileri gideremezdi, doğruyu bulamazdı.

Mutlu bir tesadüf onu Danimarkalı ünlü astronom Tycko Brahe ile karşılaştırmış, ustanın ölümü üzerine de, onun gözlemevinin ve "yılların yoğun emeğiyle toplanmış son derece güvenilir gözlem ve ölçme verileri"nin sahibi kılmıştı.

Kopernik sistemi gözlemden çok, zihinsel bir kurgunun ürünüydü; inançlar karıştırılmıştı sisteme. En önemlisi, gezegenlerin yörüngelerinin dairesel olduğunun varsayılmasıydı. Tycho'nun gözlemevine yerleşen Kepler, zaman geçtikçe inançların etkisinden kurtuldu; olgusal verilere, başka bir deyişle yaptığı gözlemlere dayanarak düşünmeye başladı.

Gözlemlerini gezegenlerin yörüngeleri üzerine yoğunlaştırmıştı. Bu yörüngeler, özellikle de Mars'ınki teorik beklentiye aykırı idi. Yıllarca uğraştı, teorinin dediğiyle kendi gözlerinin gördükleri arasında uyum sağlamak için. Ancak nafile, farkı bir türlü gideremedi. Zaten olacağı da buydu. Gördüğünün, gözlemin hakkını verdi: Gördüklerini bir tarafa itemezdi. Gerçek değiştirilemezdi. Öyleyse Kopernik sistemi doğru değildi, "dairesel hareket" varsayımı yanlıştı.

Kolayca anlıyoruz ki Kepler'i doğru yola, gözlemleri yönlendirdi: Dairesel yörünge yanlışsa, yapılacak şey bu varsayımı bir tarafa atmak, daireden başka bir yörünge şekli tasarlamaktı. Öyle de yaptı. Bu noktada da ona gözlemleri yardımcı oldu. Yörünge *elips* biçiminde olmalıydı!

Başlangıçta, buluşu Mars'ın yörüngesi ile ilgiliydi. Genelleme yaptı. Eliptik yörüngeyi bütün gezegenler için geçerli saydı: *Her gezegen merkezlerinden birinde güneşin bulunduğu bir elips çizerek hareket eder.*

Özetlersek Kepler mevcut bir teoriyi onarmış,

onun aksayan tarafını düzeltmiş oldu. Gezegenlerin yörüngesi sanıldığı gibi dairesel değildi, elips biçimindeydi. Böyle olunca da teori ile gerçek çakışmış oldu.

Peki nasıl başardı Kepler bunu? Bıkmadan, usanmadan, sürekli yaptığı gözlemler sayesinde...

Demek ki gözlem bir görüşün doğru olup olmadığının anlaşılmasında sağlam, güvenilir bir mihenk taşıdır.

W. Harvey

William Harvey (1578-1657) bilim tarihine kan dolaşımı üzerindeki çalışmalarıyla geçmiştir.

Onun bilimdeki önemi iki özelliğinden kaynaklanır:

-Dinsel de olsa, her türlü bağnazlığa karşı durma cesareti.

-Gerçeğin, önyargılarda değil, gözlem verilerinde olduğuna inanması.

1) Cambridge'e girdiği yıllar bilimlerde, tabii tıpta da gözlem ve deneyin önem kazandığı yıllardır. Orada kadavralar üzerindeki incelemeler yapılmaktadır. Bunlara o da katılır. Tıp alanına hayat boyu duyduğu yoğun ilgi; işte, otopsi masasında yaptığı bu gözlemlerin eseridir.

İnsan kadavrası üzerinde otopsi yapılması yüzyıllar boyu yasaktı. Otopsi ancak Rönesans döneminde serbest bırakılmıştır. Ne var ki anatomi profesörleri teşrih işini asistanlarına yaptırıyordu. Bu sebeple tıpta ilerleme sağlanamıyor; bin yıl öncenin, Bergamalı Galen'in (M.S. 131-201) görüşleri kabul görüyordu. Oysa bu görüşler hayvan kadavraları üzerindeki gözlemlere dayanıyordu ve çoğu yanlıştı.

Teşrihi asistanlara bırakmayarak, bu kötü geleneğe son veren bilim adamı Andreas Vesalius (1514-1561) oldu. Vesailus teşrih (otopsi) işini bizzat kendisi üstlendi. Yeni gözlem araçları da geliştirdi. Gözlem ve bulgularını "İnsan Vücut Yapısı Üzerine" adlı kitabıyla bilim dünyasına duyurdu.

Galen öğretisinin yanlışlarını bulma olanağını ona gözlemleri sağladı. Anatomi onun sayesinde gözlemsel bir bilim haline gelmeye başladı.

2) Ne var ki Vesalius'un açtığı çığır, ölümünden sonra unutuldu ve Galen öğretisi yeniden öne geçti. Harvey o sırada Padua Üniversitesi'ndedir. Gerilemeye, hayal kırıklığı içinde, sessizce katlanır. Diplomasını alınca İngiltere'ye döner, Saray'a başhekim olur.

Araştırmalarına yeniden başlar ve coşkuyla sürdürür. Sonunda "bilimin öncüleri" arasına o da katılır. Peki nasıl? Tabii yaptığı yeni gözlemler sayesinde ulaştığı büyük bir buluşla...

Önce şunu kaydedelim: Harvey de bir gözlem tutkunudur; hem de titiz ve sabırlı bir gözlem tutkunu. Bunun faydasını da gördü; çok önemli bir yanlışı farketti: İnsan yüreğinin yapısı ve işleyişi hakkındaki yerleşik teori, önyargıdan doğan hatalarla doluydu.

Harvey'in bir başarısı da gözlemi dinamikleştirmesidir. Şu bakımdan ki canlı hayvanlar üzerinde gözlem yapmayı ilk kez o denemiştir. Kalbin hareketlerini, hayvanların göğüslerini açarak doğrudan doğruya gözlemliyordu.

Gözlemleri, sonunda onu şu yargıya ulaştırdı: *Kalp içi boş, pompa gibi çalışan bir kastır.* Bununla yetinmedi, pompalanan kanın miktarını da hesapladı: Bir günde 6200 litre! Çok şaşırtıcı bir gözlemdi bu.

Oradan *muhakemeye* geçti; şu soru oluştu kafasında: *Bu kadar çok kan nasıl oluyor da pompalanabiliyor?* Yanıt: Olsa olsa "çevrimsel bir akış"la! Ve buradan da açıklamaya yükseldi: Kan dolaşımı hipotezi!

Demek ki gözlem insana soru sorduruyor, soru açıklamaya, o da insanı hipotez geliştirmeye, gerçeği bulmaya götürüyor.

Sonuç

Bilim öncülerinin gözlemlerine bu kısa bakış, beni şu sonuçlara götürdü:

-İnsan yaşadığı hayat gereği gözlemle iç içedir. Her insan doğal olarak gözleme yönelir. Ancak gözlem bilimsel olmalıdır.

-İyi bilim adamı öncelikle gözlem yapmaya yönelir. Ardından, verileri aklının süzgecinden geçirir. Yeni bilgilere götüren yol, budur. Gözlem keşif olanağı sağlar.

-Bilimsel gözlemin koşulları vardır: Kafada sorun (hipotez), dikkat, titizlik ve sabır, bilgi ve sezi.

-Gözlemci alanında ne kadar bilgiliyse, gözlemi o derece verimli olur.

-Gözlem yapan soru sorar, soru açıklamaya, o hipoteze, hipotez de teori kurmaya sevkeder.

-Bir görüşün doğruluğu yeni gözlemlerle anlaşılır. Yanlışlar gözlemle düzeltilir. Dogmalar gözlemle yıkılır.

Öyleyse ana sonuç da şu olmalı: *Başlangıçta... gözlem vardı!*

(1) C. Yıldırım'ın bu güzel yapıtını bana ulaştıran, Ar. Gör. Cüneyt Dumrul'a teşekkür ederim.

GAZZÂLİ VE DAVID HUME'DA NEDENSELLİK KURAMI:

BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR (I)

Dr. Hasan AYDIN

Düşünce tarihi, insanın kendisini, toplumu ve evreni algılayış biçiminin tarihidir. Kuşkusuz bu algılayış biçimi, toplumdan topluma, dönemden döneme, hatta insandan insana değişebilmektedir. Bilgi sosyologlarının deyişiyle söylersek, toplumlar, tarihsel deneyimleri ve yaşadıkları koşullar ekseninde yaşamlarını olanaklı kılan, kültürel-düşünsel bir çerçeve (*paradigma*) oluştururlar. Bu çerçeve, söz konusu toplumda kültürlenen ve toplumsallaşan bireylerin, olgulara, olaylara, varlık ve nesnelere bakışını önemli ölçüde belirler. Toplumlar kendi içlerine kapalı birlikler olmadıkları için, her dönemde, kültürel-düşünsel çerçevelerin birbirlerini etkilemeleri söz konusudur. Başka bir deyişle, '*kültürel çerçeveler, pencereleri olmayan monadlar değildir; aksine, hem önceleri ve sonraları vardır hem de farklı toplumsal çerçevelerle ilişki içerisindedirler*'(1). Bu nedenle, düşünce tarihi aynı zamanda, bir etkileşimler tarihidir. Zira, farklı kültürel-düşünsel çerçeveler arasında etkileşimi zorunlu kılan pek çok neden vardır. Savaşlar, ticari illşkiler, farklı kültürlere ilgi, seyahatler, bilimsel yapıtların farklı dillere çevrilmesi, imparatorluklarda olduğu gibi, farklı kültürleri olan toplumların aynı yönetim altında yaşamaları, fetihler etkileşimi zorunlu kılan nedenlerden kimileridir. Bu nedenle, düşünce tarihine yönelen ner anlamlandırma girişiminin, etkileşimlere dikkat çekmesi ve düşüncelerin kökenlerini titizlikle izlemesi, hem bilimsel hem de ahlaksal tutumun bir gereğidir. Fakat bu konuda, düşünce tarihçilerini zorlayan kimi olumsuzlukların varlığının altını çizmek gerekmektedir. Bunlardan kimileri, etkileşimin doğasından, kimileri tarihçinin tutumundan, kimileri de, inceleme konusu olan materyallerden kaynaklanmaktadır. Materyal eksikliği, düşüncelerin kaynaklarını yeterince irdelememe, var olan materyalleri ideolojik okuma, ırksal, dinsel ve kültürel bağnazlıkla her türden düşünceyi kendi toplumuna ve kendi tarihine mal etme isteği, düşüncelerin bir kültür ortamından diğerine geçerken değişikliklere uğraması gibi nedenler, her zaman bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi, her türden düşünceyi Avrupa'ya mal etmeye çalışan '*Batı-merkezcilik*' ile ona alternatif olarak sunulmaya çalışılan '*Doğu-merkezcilik*', ideolojik saptırmaların; hatta dinsel, ırksal ve kültürel bağnazlığın tipik örnekleridir. Benzer bir biçimde, Batı'da yüzyıllarca, Hint rakamlarının Arap rakamları olarak algılanması, düşüncenin kaynağının yeterince irdelenmemesinin doğurduğu hata tiplerinden birisidir.

Sunduğumuz nedenlerden dolayı, düşünce ve etkileşimler tarihine yönelik olarak ortaya konan saptamaların ihtiyatla karşılanması, yeni araştırmacıların, eskilerin ulaştığı sonuçları eleştiri süzgecinden geçirmeleri bir zorunluluk olarak gözükmektedir. Bu nedenle biz, '*Gazzâlî (1058-1111) ve David Hume'un (1711-1776) nedensellik ilişkisine yönelttikleri eleştirileri karşılaştırmalı bir yöntemle yeniden incelemeyi*' gerekli görüyoruz. Çünkü hemen tüm düşünce tarihi kitaplarında, '*David Hume'un nedenselliği yadsımasının, Gazzâlî'nin nedenselliği inkarına benzediği*' düşüncesinin savunulduğu(2) *ve* anılan saptamadan hareket eden kimi Müslüman araştırıcıların durumu daha ileri bir boyuta taşıyarak, nedenselliğin yadsınması konusunda '*David Hume'un Gazzâlî'den esinlediği ve ondan etkilendiği*' düşüncesini savundukları görülmektedir(3). Bu düşünceyi savunan Müslüman kökenli düşünce tarihçileri, çoğu kez, etkileşim savlarını temellendirmek için, iki düşünürün nedensellik konusundaki düşüncelerini analitik bir yöntemle karşılaştırmalı bir incelemeye tâbi tutmak yerine, 12. yüzyıl ve sonrasında Doğu bilim ve felsefe kitaplarının İspanya kanalıyla, Latin dünyasına geçtiği; Tuleytula ve Napoli gibi merkezlerde kurulan çeviri büroları kanalıyla İbranice'ye ve Latince'ye kazandırıldığı düşüncesine sarılmaktadırlar(4). Söz gelimi, İbrahim Agah Çubukçu şöyle demektedir:

"*Gazzâlî ile David Hume arasındaki benzerlik nedensellik prensibi üzerindedir... Gazzâlî'nin Avrupalı filozoflara etkisinin olması kuvvetle muhte-*

meldir. Bu inancımızı kuvvetlendirecek deliller de vardır. Bu delilleri şöyle sıralayabiliriz. 1-) Makâsıd el-Felâsife, XII. yüzyılda Dominique Gundisalvi tarafından Latince'ye çevrilerek Logico et Philosophia Algazelis Arabi adıyla 1506 yılında yayınlanmıştır. Gazzalî'nin aynı eseri, Yahudi İsaac Albalag tarafından Tiqqun ha-Deôt adıyla bazı ilavelerle İbranice'ye çevrilmiştir. Bu çevirinin XV. yüzyıla ait güzel yazmaları halen mevcuttur. 2-) İbn Rüşd (ölm. 1198) Gazali'nin Tehâfüt'üne karşı Tehâfüt et-Tehâfüt'ü yazdı. Endülüslü filozofun bu eseri XIV. yüzyılda İbranice'ye çevrildi. Daha sonra bu çeviriye dayanarak Calo Calonymos, İbn Rüşd'ün eserini Latince'ye aktardı. XIV. yüzyılda Tehâfüt et-Tehâfüt'ün Destructio Destuctionum adıyla Arapçadan Latince'ye başka bir çevirisi yapıldı. 3-) Endülüslü İbn Tufeyl (ölm. 1186) Hay bin Yakzan adlı kitabında Gazzâlî'yi ve eserlerini tenkide de yer verdi... Daha sonra onun şüpheciliğine dokundu. Bundan anlaşılıyor ki, Gazzâlî'nin bir çok eseri Avrupa'nın bir parçası olan Endülüs'e kadar yayıldı. 4-) Ramon Marti, Pugis Fidei adlı eserinde Gazzâlî'nin eserlerinden bazı parçalar almıştır. Sent Thomas'ın da (ölm. 1274) aynı şekilde Gazzâlî'den nakiller yaparak kelâmcıları tenkide çalıştığı görülür. 5-) Gazzâlî, Wilhelm of Ockham (ölm. 1343), Nicolas d'Autrecourt ve P. d'Ailly (ölm. 1425) üzerinde de etki yaptı. Bunlardan ilk ikisinin bariz şüphecilikleri vardı. W. Ockham, sebeb-netice zorunluluğunun bir hipotez olmaktan ileriye gidemeyeceğini, akli ve ilmi ilahiyatın imkan dahilinde olmadığını söylüyordu. N. d'Autrecourt ise Tanrı'nın varlığından bile şüphe etmiştir... İşte tüm bu delillere Gazzâlî ile... Hume arasındaki benzerlikleri ekleyebiliriz... Bu sebeple bazı bakımlardan, Gazzâlî bazı Batılı filozoflara (özellikle David Hume'a) etki yapmış olması kuvvetle muhtemeldir. Özellikle bu etki, şüphecilik bakımından önemlidir."(5)

Anılan dönemlerde, Gazzâlî'nin ve Gazzâlî'nin nedenselliği inkarını eleştiren İbn Rüşd'ün (1126-1198) kimi yapıtlarının ve İbn Tufeyl'in (1106-1185) Gazzâlî'nin düşüncelerine eleştirel açıdan yönelen Hay bin Yakzan (*Uyanık Oğlu Diri*) adlı yapıtının Fârâbî (870-950) ve İbn Sînâ (980-1037) gibi diğer İslâm filozoflarının yapıtlarıyla birlikte çeviri kanalıyla, Latince'ye ve İbranca'ya kazandırıldığı tarihsel bir olgudur ve hangi eserlerinin çevrildiği, ne türden tepkilerle karşılandığı az çok bilinmektedir(6). Kuşkusuz, Fârâbî, İbn Sînâ, Gazzâlî, İbn Tufeyl, İbn Rüşd gibi kimi İslâm filozofları çeviri ve aktarmalar aracıyla Batı düşünce geleneğinde belli bir yankı uyandırmışlardır. Ama bu yankının, daha çok tepkisel ve eleştirel bir tarzda olduğunu; özellikle Latin düşünürlerini, İslâm düşünürlerinin de kaynağı olan Eski Yunan düşünürlerinin yapıtlarına yönlendirdiğinin altını çizmek gerekir.

Gazzâlî'nin nedensellik ilişkisine yönelttiği eleştirilerin, İbn Rüşd ve Maimonides tarafından aktarıldığı biçimiyle, St. Thomas'ca tepkiyle karşılandığı, onun '*Summa Contra Gentiles*', '*De Potentia*' ve '*Summa Theologiae*' gibi yapıtlarında, bu konuyu eleştirel bir tarzda irdelediği görülmektedir(7). Yine, H. Austryn Wolfson, Nicolaus Autrecourt'un, nedenselliğe yönelttiği eleştirileri ele alırken, onun kullandığı örneğin Gazzâlî'nin kullandığı '*ateş-pamuk*' örneği ile benzer olduğunu göstermek suretiyle, belli bir etkileşime dikkat çekmektedir(8). St. Thomas, Nicolaus Autrecourt gibi düşünürlerin, çevirilerin yeni yapıldığı yüzyıllarda yaşamaları, çevrilen yapıtlardan yararlanmalarını olanaklı kalan bir öğedir. Fakat çevirilerden yaklaşık 3-4 asır sonra yaşayan David Hume'un çevrilen yapıtlardan doğrudan yararlandığı söylemek pek kolay gözükmemektedir. Her şeyden önce, Gazzâlî ve David Hume arasında etkileşim bağlantısı kurabilmek için, David Hume'un, Gazzâlî'nin yapıtlarını ya da onun düşüncelerine yer veren çeviri yapıtları okuyup okumadığını saptamak gerekir ki, bu hiç de kolay değildir. Çünkü bu konuda, yeterli veri toplamak olanaksızdır. İhtiyatı elden bırakmamak koşuluyla, felsefî ve dinî düşünceye eleştirel bir tarzda da olsa ilgi duyan David Hume'un, Gazzâlî'nin nedensellik anlayışını eleştiren St. Thomas ve Nicolaus Autrecourt gibi düşünürlerin yapıtlarını okumuş olabileceği düşünülebilir. Ancak bunu kanıtlamak da zordur. Daha da önemlisi, St. Thomas'ın ve söz konusu edilen diğer düşünürlerin yapıtları, Gazzâlî ve İslâm din felsefecilerinin (*kelâmcılar*) doğal nedenselliğe yönelttikleri eleştirileri, doğrudan ele almak yerine, eleştirel bir tarzda yöneldiği için, David Hume'un, onların yapıtları kanalıyla Gazzâlî'nin düşüncelerini, tarafsız ve nesnel bir biçimde öğrenmesine de olanak yoktur. Kimi ipuçları elde edebileceği düşünülse bile, bu durum, David Hume'un bütünüyle Gazzâlî'den etkilendiğini söylemeyi haklılaştıracak nitelikle olamaz. Bugün, David Hume'un, Gazzâlî'yi ya da Gazzâlî'nin nedenselliğe yönelttiği eleştirileri ele alan yapıtları okuyup okumadığını bilemeyeceğimize göre, bir etkileşimin var olup olmadığını saptamanın en etkin yolu, iki düşünürün nedensellik konusuna yöneliş amaçlarını, ele alış biçimlerini, onun doğasını çözümleyiş tarzlarını, çözümlemelerinde kullandıkları örnekleri, doğal nedensellik ilişkisi konusunda olumsuz bir tutum takınırken dayandıkları gerekçeleri ve o gerekçeleri ifade ediş biçimlerini karşılaştırmak ve bunu bağlı olarak bir sonuca ulaşmaktır. Böylesi bir bakış acısı, genel bir kabul gördüğü anlaşılan, '*David Hume'un, nedensellik ilişkisini alışkanlığa indirgeyerek yadsımasının Gazzâlî'ye benzediği*

veya kimi Müslüman düşünce tarihçilerinin deyişiyle, *'David Hume'un nedenselliği yadsımasının Gazzâlî'nin etkisiyle olduğu'* savlarını yoklama şansı vereceği gibi, eğer savlar yanlışlanırsa, diğer etkileşim iddialarının da, yeniden araştırma konusu olmalarına katkı sağlaması acısından önemli bir işlev görebilir.

Gazzâlî ve David Hume: Neden Nedensellik Sorunu?

Bilindiği gibi, her düşünür, içinde yaşadığı toplumsal, kültürel, siyasal ve ekonomik koşulların etkisi altındadır. Daha genel bir deyişle, her insanın belli bir bakış açısını imleyen kültürel-düşünsel bir çerçeve içerisinde doğduğunu, kültürlenme ve toplumsallaşma süreci içerisinde, söz konusu çerçeveyi içselleştirdiğini söyleyebiliriz. Doğan Özlem'in deyişiyle, *'tinsellik (kültür), insanların hem kendilerine hem de doğaya bakış biçimlerini belirler; öyle ki, insan bu tinsellik... içinde tutukludur.'*(9) Bu nedenle, düşünürlerin ortaya atıp tartıştıkları sorunlar, öncelikle yaşadıkları toplumun ve dönemin koşulları ve o koşulların doğurduğu sorunların itici gücüyle karşı karşıyadır. Hatta, düşünürlerin bağlı bulundukları düşünce gelenekleri, onların karşısında yer alan diğer düşün gelenekleri ve aralarındaki çekişmeler, dinsel inanışları, dünya görüşleri, bireysel eğilimleri, siyasal kaygıları vb. düşünürlerin görüşleri üzerinde, güçlü ve belirleyici bir etki taşır. Bu yüzden, farklı koşullarda, farklı kültürel-düşünsel çerçevelerde ve farklı dönemlerde yaşamış iki düşünür, benzer anlayışları dile getirseler de, onların o şeyi dile getiriş amaçları ve nedenleri oldukça değişik olabilir. Daha ileri giderek, söz konusu durumların, her hangi bir etkileşim olmaksızın iki düşünürün, birbirlerinden hiç haberi olmadan, aynı anlayışı savunmalarının olanaklılığını gösterebileceğini ifade edebiliriz. Nitekim düşünce tarihinde bunun ilginç örnekleri de bulunmaktadır. Gazzâlî ve David Hume'un farklı kültürel-düşünsel çerçevelerde ve koşullarda yaşamaları, kimi benzer anlayışları dile getirmiş olsalar bile, bu anlayışları ortaya koyma nedenlerinin farklı olduğunu gösterebilecek niteliktedir. Dolayısıyla, söz konusu iki düşünürün, nedensellik sorununa yönelme nedenlerini ve nedensellik ilişkisi konusunda olumsuz bir tutum takınmalarının gerekçelerini ortaya koymak, hem iki düşünürün kendi bağlamlarında doğru bir biçimde anlaşımları hem de etkileşim savının yoklanması açısından anlamlı olacaktır.

David Hume'u etkilediğine inanılan Gazzâlî, nedensellik sorununu üç yapıtında ele alır. Bunlardan ilki, İslâm inanç esaslarını ussal bir temele oturtmaya ve ussal sonuçlarını göstermeye çalıştığı *'el-İktisâd fi el-İ'tikâd'* (*İtikadda Orta Yol*), ikincisi, İslam filozoflarının görüşlerini eleştirmeye giriştiği *'Tehâfüt el-Felâsife'* (*Filozofların Tutarsızlığı*), üçüncüsü ise, hayatının sonuna doğru İslam geleneğinde Tanrı'ya iliştirilen doksan dokuz adı yorumlamak için kaleme aldığı *'el-Maksad el-Esnâ fi Esmâ Allah el-Husnâ'* (*Tanrı'nın Güzel Adları Konusunda Övgülerin Amacı*) adlı yapıtıdır. Gazzâlî'nin bu üç yapıtı da, özde, savunmacı bir nitelik taşır. Onun savunmacı anlayışını güdüleyen temel etmenin, siyasal ve dinsel kaygılar olduğu görülür. Selçuklu veziri Nizâm el-Mülk'ün onu Şiî medreselere alternatif olarak kurulan Sünnî Nizâmiye Medresesi'nin başına getirmesi ve Mustazhîr gibi halifelerin ona, Sünnîlik karşısındaki akımları eleştirmesini ve bu konuda kitaplar kaleme almasını salık vermesi(10) bu açıdan oldukça anlamlıdır. Zira, Gazzâlî'nin yaşadığı 12. yüzyıllarda Şiîlik, devlet örgütlenmesiyle, medreseleri ve dâ'îlik (*çağrıcılık*) sistemiyle Sünnîliğin karşısına bir güç olarak çıkmıştır(11). Şiîliğin, en azından başlangıçlarda, siyasal açıdan Mutezilî düşünce ile dirsek temasının olması(12) ve Sünnî din felsefesine (*kelâm*) muhalefeti; filozofların düşünceleri ile bâtinî (*içsel*) yorum geleneklerinin Şiâ'nın beslendiği temel düşünsel damarlar arasında yer alması(13) nedensellik sorununu ele alırken, Gazzâlî'yi, Mutezile ve İslâm filozoflarının karşısına yerleştirmiştir. Onun söyleminde ön plana çıkan savunmacı, eleştirel ve polemikçi karakter, İbn Tufeyl'in de işaret ettiği gibi kimi konularda gerçek düşüncelerinin tam olarak saptanmasını(14) zorlaştırsa da, çözümsel (*analitik*) bir yaklaşımla bu güçlük aşılabilir.

Gazzâlî'ye göre, Mutezilî düşünürler tevellüd (*doğuş*) kuramını benimsemekle, *'neden-sonuç'* arasında zorunlu bir ilişki kurmuşlardır. Çünkü tevellüd (*doğuş*) kuramı, bir eylemin diğer bir eylemden ya da bir olayın başka bir olaydan zorunlu olarak doğmasını ifade eder(15). Aynı şekilde, Tanrı'yı *'İlk Neden ya da Nedenler Nedeni'* olarak gören Fârâbî, İbn Sînâ gibi İslâm filozofları da, akla ve nefse sahip olduklarına inanılan ayrık akılları (*gök kürelerini*) ikincil nedenler olarak kabul etmek ve ay-altı evrendeki oluş ve bozuluşu onlara bağlamakla, evrende, zorunlu bir neden-sonuç ilişkisinin bulunduğunu benimsemişlerdir(16). Gazzâlî'nin kanısına göre, bu iki anlayış, dinsel açıdan, en azından Sünnîlik açısından, kabul edilemez. Çünkü bu anlayışlar, onca, Kur'ân'da sunulan Tanrı'nın sınırsız kudretini, iradesini, sürekli yaratıcılığını dışlamakta ve mucizenin olurluğunu imkansız kılmaktadır(17). Aslında Gazzâlî'den önce, onun bağlı olduğu Sünnî Eş'arî geleneği, Tanrı'nın anlık yaratmasına olanak tanıyan töz-ilinek (*cevher-arâz*) metafiziğini kabul etmekle, neden-sonuç ilişkisine ve evrendeki doğal sürekliliğe karşı güçlü bir tavır

almış; Mutezile'nin tevellüd (*doğuş*) kuramını ve filozofların ayrık akıllara dayalı zorunlulukçu (*determinist*) nedensellik anlayışlarını eleştirmeye girişmişlerdir(18). Gazzâlî, kendi deyişiyle, öncülerinin eleştirilerini '*sığ, çelişkili ve önemsiz*' bulunduğu, söz konusu eleştirilerin '*bilimin inceliklerine sahip olanlar bir yana, halktan birisini bile ikna gücü taşımadığı*'(19) gerekçesiyle onu tamamlamayı, Mutezile ve İslâm filozofların düşüncelerini etraflıca eleştirmeyi amaçlamaktadır. Görüldüğü gibi, Gazzâlî'nin nedensellik sorununa yönelme nedeni; a-) Şiâ karşısında Sünnîliği savunma, b-) Mutezile ve İslâm filozoflarının görüşlerini eleştirme, c-) Tanrı'nın mutlak iradesi ve kudretini koruma, d-) Tanrı'nın anlık yaratmasına izin veren bir evren kurgusu oluşturma, ve e-) mucize olgusunu ussal bir temele oturtma isteğidir. Aynı nedenlerin onu, neden-sonuç ilişkisi konusunda olumsuz bir tutum takınmaya ittiği görülür.

Ünlü İngiliz filozofu David Hume'u nedensellik sorununu tartışmaya güdüleyen nedenler, Gazzâlî'de olduğu gibi, dinsel ve siyasal endişeler değildir. Onun nedensellik sorununu irdelediği '*A Treatise of Human Nature*' (*İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*) ve '*Essay Concerning the Human Understanding*' (*İnsan Zihni Üzerine Araştırma*) adlı yapıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, onu, söz konusu sorunu irdelemeye iten nedenin, kuşkucu (*septik*) tutumu ve merakı tarafından güdülenen bilimsel ve felsefî endişeleri olduğu görülür(20). Bu endişeler onu, nedensellik ilişkisi konusunda olumsuz bir tutum takınmaya ilettiği için, onun esin kaynaklarını görmek açısından önem taşımaktadır. Her şeyden önce Hume, kimi ifadeleriyle ussalcı filozofları andırsa da(21), özde deneyci (*empirisist*) bir filozoftur; fakat onun deneyciliği kuşkucu tutumuyla içicedir. Bu nedenle onu, nedensellik sorununu tartışmaya yönelten en temel güdü, yine onun kuşkucu-deneyci yaklaşımında aranmalıdır. Zaten o, bu olguyu kendisi de dile getirmektedir(22). Ancak onun eserleri bütüncül bir bakışla ele alındığında, onu, nedensellik ilişkisini çözümlemeye iten dört ana nedenin egemen olduğu görülür.

a-) Bilginin neliği, doğası ve kaynakları üzerine deneyci (*empirisist*) ve akılcı (*rasyonalist*) karşıtlıklar:

Descartes, John Locke, Berkeley, Leibniz gibi düşünürler aracılıyla, felsefenin temel ilgisi bilgi kuramına yönelmiş; söz konusu düşünürler arasında gerçekleşen deneyci-akılcı karşıtlıklar(23), David Hume'u her iki ekolü ve düşüncelerini eleştirel bir tarzda ele almaya yöneltmiştir(24). Hume'un, meraklı ve kuşkucu mizacıyla, deneycilikten yana olan tavrı, Occamlı William'a kadar geriye giden ve tümellerin adlardan ibaret olduğunu belirten nominalizmle (*adcılık*) birleşerek onu, deneyciliği mantıksal sonuçlarına değin götürmeye itmiştir(25). Zaten bu konuda, ona öncülük edebilecek Berkeley gibi, deneyciliği mantıksal sonuçlarına götürmeye çalışan bir düşünür de vardır(26). Onun, deneyci Locke(27) gibi doğuştancılığa karşı çıkışı(28), tüm insan bilgisini ve kavramlarını duyum izlenimlerine indirgeyen tavrı(29), bir yönden metafiziğe cephe almasına(30), diğer yandan da, sahip olduğumuz tüm kavramların deneysel temellerini göstermeye yöneltmiştir(31). Bu ilgi onu, çağrışımın en temel ilkesi(32) ve bilinenden bilinmeyene yapılan tüm çıkarsamaların temeli olarak gördüğü(33) nedensellik ilişkisini çözümlemeye; onun özneden mi yoksa nesneden mi kaynaklandığını araştırmaya itmiştir.

b-) Ruh-beden ya da zihin-madde ilişkisi sorunu:

David Hume'u, neden-sonuç ilişkisini tartışmaya iten bir diğer nedenin de, Descartes'tan beri felsefede önemli bir yer işgal eden '*ruh-beden*' ya da '*zihin-madde*' ilişkisi sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Descartes'ın beden ve ruhu ayrı tözler olarak kabul etmesi ve aralarındaki ilişkiyi pamuk ipliğine bağlı hale getirmesi(34) Gulinex ve Malebranche gibi düşünürleri, her şeye Tanrı'nın müdahale ettiği, aranedenci (*vesileci*) bir evren imgesini kabule götürmüştür(35). David Hume, böylesi bir evren imgesine duyduğu tepkiyi dile getirirken, ruh-beden ilişkisini tartışmaya yönelmiş; bu ilişkinin çözümünün ya da çözümsüzlüğünün neden-sonuç ilişkisinin tartışılmasına bağlı olduğunu görmüştür(36). Dolayısıyla, zihin-madde ilişkisinin, felsefede canlı olarak tartışılması onu, bu ilişkinin de temelinde yatan neden-sonuç ilişkisini çözümlemeye itmiştir.

c-) Doğa bilimlerine olan güvenin artışı:

Kopernicus, Kepler, G. Bruno, Galilei ve Newton gibi bilim insanlarının başarıları(37) nedeniyle bilime olan güvenin gittikçe artışı, David Hume'u iki önemli soruna ilgi duymaya yöneltmiştir. Bunlardan ilki, '*doğa bilimleri gibi toplumun güvenini kazanabilecek bir insan doğası bilimi kurulabilir mi*' sorusudur. David Hume'a göre bu, hayati öneme sahiptir; çünkü tüm bilimler insan doğasına bağlıdır(38). İkincisi, '*doğa bilimlerindeki kesinliğin doğası denir*' sorusudur(39). Ona göre, bu sorunların yanıtını elde edebilmek için neden-sonuç ilişkisini çözümlemek gerekir; çünkü tüm bilim, bu ilişkiye dayanmaktadır(40). David Hume, Newton'un genel çekim yasasında olduğu gibi, evrendeki olguların bir yasaya gidilerek açıklanmasının ve yasaların nedensel ilişkilerden soyutlanarak elde edilmesinin itici gücüyle, nedensellik ilişkisinin insandan bağımsız nesnel bir ilişki olup olmadığını sorgulama ihtiyacı duymuştur. Onun kanısına göre, söz konusu ilişki, nesneden değil de, özneden kaynaklanı-

yorsa, bu durumda, en başat bilimin, insan doğasının bilimi olduğu gösterilmiş olacaktır. David Hume'un, nedensellik konusundaki çözümlemelerini işaret ederek, kendisini insan biliminin Colomb'una benzetmesi(41) amaçladığı şeyi başardığına inandığını göstermektedir. Öte yandan David Hume'un, matematik ve mantığı ilgilendiren, kesin sonuçlar veren ve zorunlu bağlantılar içeren *'düşünce ilişkileri'* ile evrene ilişkin olurlu *'olgusal şeyleri'* geleneksel deneycilliğe dayanarak ayırması(42) nedensellik çözümlemesinde temel çıkış noktalarından birisidir. Bu ayırım, doğa bilimleri için hayati önemdedir. Eğer olgusal alanda zorunlu ilişkiler, kesin ve değişmez yasalar yoksa ve bunlar dış dünyaya bağlı değillerse, doğa bilimleri alanında elde edilen bilgilere ne kadar güvenilebilir? Başka bir deyişle, David Hume'un yanıtını aradığı soru, *'doğa bilimlerine olan güvenimiz sarsılmaz bir temele dayanmakta mıdır'* sorusudur.

d-) Metafizik karşıtlığı ve deneysel yöntem:

David Hume'un kuşkucu tutumu nedeniyle geleneksel deneyciliği mantıksal sonuçlarına değin götürüşü, onu, Tanrı gibi aşkın kabul edilen kavramları bile, duyum izlenimleriyle ilişkilendirmeye yöneltmiştir(43). Bu tutum, zorunlu olarak onun metafiziğe karşı eleştirel bir tavır benimsemesine neden olmuştur. Onca, bir önerme ya da bir düşünsel dizge, olgusal şeylere (*deneyime*) ve düşünce ilişkilerine (*matematiksel ve mantıksal kategorilere*) ait değilse metafiziktir; bu nedenle de gereksizdir. O bu tutumunun sonucu olarak şöyle der:

"İlkelerimize sadık kalarak, kütüphanelerimizi gözden geçirdiğimizde, neleri feda etmemiz gerekmez! Elimize, örneğin, tanrıbilim veya skolastik metafiziğe ait bir eser alırsak, kendimize şunu soralım: Bu eserde acaba nicelik veya sayıya dair soyut uslamlamalar var mı? Hayır. Olguya ve varlığa ait şeyler üzerine deneysel uslamlamalar var mı? Hayır. O halde eseri ateşe atınız. Zira içinde, safsata, kuruntu ve boş hayalden başka bir şey yoktur"(44).

Söz konusu inanç onu, Newton'un başarılı bir biçimde kullandığı deneysel yöntemle birlikte(45), geçmişten beri metafizik anlamlar yüklenmiş olan neden kavramını çözümlemeye zorlamıştır. Bu zorunluluk, neden kavramına yer veren bilimi, metafizik olgulardan kurtarma isteği olarak görülebilir. David Hume'un da kaydettiği gibi, bu çaba başarısızlıkla sonuçlanırsa, insan gücünün ve bilgisinin sınırlarını göstermesi ve bilgisizliğimizi ortaya dökmesi açısından önemli bir işlev görebilir(46).

İrdelemelerimizden de anlaşılacağı gibi, Gazzâlî ve David Hume'u nedensellik sorununu tartışmaya yönelten nedenler ve güdüler birbirinden oldukça farklıdır. Bu durumun, nedensellik ilişkisi konusunda olumsuz bir tutum benimseme nedenlerinin farklılığı konusunda da aydınlatıcı olacağı ortadadır. Öte yandan, Gazzâlî'nin nedenselliği yadsımasının en temel güdüleyicisi olan metafizik inançların, mucizenin ve Tanrı'nın evrene her an müdahale etmesine izin veren teistik dinsel anlayışın, David Hume tarafından reddedilmesi, farklılığı daha da derinleştirmektedir. Şu halde, yukarıdaki değerlendirmelerin ışığında, hiç tereddüt etmeden, Gazzâlî'nin nedensellik sorununa ilgisinin kimi bilgikuramsal ve varlıkbilimsel temellere sahip olsa da dinsel ve siyasal; David Hume'un ilgisinin ise, salt felsefî nitelikli bilgikuramsal ve varlıkbilimsel bir ilgi olduğunu söyleyebiliriz.

(Sürecek)

Dipnotlar:

1 Krş. Doğan Özlem, *"Tinsel Bilimlere Girişin Yüzüncü Yılı ve Dilthey"*, Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi içerisinde, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, ss.74 vd..

2 Örneğin bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Eski Yunandan Çağdaş Düşünceye Doğru İslam Felsefesi (Kaynakları ve Etkinlikleri)*, CemKültür Yayınevi, İstanbul 1993, s.147; M. Sa'id Şeyh, *"Gazâlî"*, çeviren: Mustafa Armağan, *İslam Felsefesi Tarihi* içerisinde, cilt: II, İnsan Yayınları, İstanbul 1990, ss.218 ve 238.

3 Örneğin bkz. İbrahim Agah Çubukçu, *Gazzâlî ve Şüphecilik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996, ss.119-122; M. Sa'id Şeyh, *a.gm.*, cilt: II, ss.218 ve 238.

4 Bkz. İbrahim Agah Çubukçu, a.g.e., ss.121-122.

5 İbrahim Agah Çubukçu, a.g.e., ss. 121-122.

6 Bkz. De Lacy O'leary, *İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*, çevirenler: Hüseyin Yurtaydın ve Yaşar Kutluay, AÜİF Yayınları, Ankara 1959, ss.136 vd..

7 Bkz. Majid Fakhry, *Islamic Occasionalism and its Critique by Averroes and Aquinas*, George Allen and Unwin Ltd., London 1953, ss.139 vdd.; H. Austryn Wolfson, *Kelâm Felsefeleri (Müslüman, Hristiyan, Yahudi Kelâmı)*, çeviren: Kasım Turhan, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, ss. 451 vdd..

8 Bkz. H. Austryn Wolfson, a.g.e., ss.454-459.

9 Doğan Özlem, Tarihsekci Bilim Felsefesi Açısından Bilim, Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi içerisinde, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, s. 119.

10 Bkz. Henry Corbin, *"Gazâlî"*, çeviren: Mustafa Armağan, *İslam'da Bilgi ve Felsefe* içerisinde, Şûle Yayınları, İstanbul 1999, ss.111-114.

11 Şîîliğin doğuşu, gelişimi ve örgütlenişi konusunda krş. Marshall G.S. Hodgson, *"How Did the Early Shi'a Become Sectarian?"*, Journal of the American Oriental Society, I.75-195, University of Chicago, 1954, ss.1-13; Fazlur Rahman, *İslam*, çevirenler: Mehmet Dağ ve Mehmet Aydın, Selçuk Yayınları, Ankara 1993, ss.238-251.

12 Bkz. W. Montgomery Watt, *"The Political Attitudes of the Mu'tazilah"*, Journal of the Royal Asiatic Society, 1963, ss. 42-57.

13 Krş. Henry Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi (Başlangıçtan İbn Rüşd'ün Ölümüne Kadar)*, çeviren: Hüseyin Hâtemi, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, ss.63 vdd..

14 İbn Tufeyl şöyle der: *"Gazâlî eserlerinin çoğunda halka seslenmeyi amaçladığı için kimi şeyleri yerine göre düğümler, yerine göre çözer. Bir yerde dinsizliği gerektirdiğini söylediği bir şeyi, bir başka yerde onaylar. Tehâfütü'l-Felâsife adlı yapıtında felsefecileri bedensel dirilişi (haşr-i cismanî) inkar ettikleri, ödül ve cezayı yalnız ruhlara özgü kabul ettikleri için dinsizlikle itham ettiği halde, Mîzân adlı yapıtının başlarında felsefecilerin bu konudaki görüşleri ile sufilerin inançlarının çakıştığını, el-Munkız'da ise kendi inançlarının da tasavvuf önderlerinin inançları ile uygunluk içinde bulunduğunu, bu gerçeğe uzun araştırmalardan sonra ulaştığını söyler. Gazâlî'nin yapıtlarını inceleyenler, içeriklerini gereği gibi gözden geçirenler sözleri arasında bu tür çelişkilere rastlarlar. Mizânü'l-Amel adlı yapıtında bu durumu şöyle açıklar: Görüş ve düşünceler üçe ayrılır: a-Halkın içinde bulunduğu düzey ve inanç doğrultusunda dile getirilenler; b-soru soran öğrencinin durumuna göre dile getirilenler; c-düşünürün kendi kanıları doğrultusunda açıklananlar... Gazâlî, görüşleri böyle bölümlendikten sonra şöyle der: 'Anlam bakımından birbiriyle çelişen bu sözlerin hiçbir*

yararı olmasa bile muhatabı atalarından öykünme yoluyla aldığı inanç konusunda kuşkuya düşürmek gibi bir yararı vardır. Bu yarar doğru yola ve gerçeğe yöneltmek için yeterlidir. Çünkü kuşku duymayan kişi bakmaz; bakmayan görmez; görmeyen ise kör ve şaşkın kalır." İbn Tufeyl, *Hay bin Yakzan*, (İbn Sînâ'nın Hay bin Yakzan adlı yapıtıyla birlikte basım), çevirenler: M. Şerafettin Yaltkaya ve Babanzâde Reşid, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996, ss. 71-72.

15 Bkz. Gazzâlî, *İtikadda Orta Yol (al-İktisâd fi'l İ'tikâd)*, çeviren: Kemal Işık, AÜİF Yayınları, Ankara 1971, s.73. (Bundan sonra bu eser, kısaca *el-İktisâd* diye anılacaktır.)

16 Bkz. Gazzâlî, *Tahâfüt el-Felâsife*, neşreden: Maurice Bouyges, Beyrut 1928, s.191; Gazâlî, *Ravda et-Tâlibîn ve Umde es-Sâlikîn*, Mecmu'a et-İmâm el-Gazzâlî içinde, cilt:IV, Beyrut 1986, s. 71; İbn Rüşd, *Tutarsızlığın Tutarsızlığı (Tehâfüt et-Tehâfüt)*, çevirenler: Kemal Işık ve Mehmet Dağ, cilt:II, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1998, ss.618-619. (Metin içerisindeki alıntılarda, İbn Rüşd'ten yapılan çeviri kullanılacaktır. Söz konusu çeviri, Gazâlî'nin *Tahâfüt el-Felâsife*'sinin büyük bir bölümünü icermektedir.)

17 Bkz. Gazâlî, *Tahâfüt el-Felâsife*, s. 192; İbn Rüşd, *a.g.e.*, ss.619-620.

18 Krş. Mehmet Dağ, "*İmâm el Haremeyn el-Cüveynî*'de Nedensellik Kuramı" OMÜİF Dergisi içerisinde, sayı:2, Samsun 1997, ss.37 vdd..

19 Gazâlî, *el-Munkizu min ed-Dalâl*, tahkik ve tercüme: Ahmet Suphi Furat, Şamil Yayınları, İstanbul 1978, s.46.

20 Krş. David Hume, *A Treatise of Human Nature (İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme)*, İngilizce ve Türkçe metin bir arada, çeviren: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul 1997, ss.39 vd..(Bu eser bundan sonra kısaca *Treatise* diye anılacaktır.); David Hume, *İnsan Zihni Üzerine Bir İnceleme (Essay Concerning the Human Understanding)*, çeviren: Selmin Evrim, MEB Yayınları, İstanbul 1986, ss. 35 vd.. (Bundan sonra bu eser, kısaca *İnsan Zihni* diye anılacaktır. Bu eserden doğrudan yapılan alıntılar, İngilizce'siyle karşılaştırılmıştır.)

21 Nitekim Tüten Ang, "*tecrübenin sadece duyu verilerinin pasif alıcısı olmadığını söylemesi ve insan aklının tüm objelerini olgu sorunları ve idea ilişkileri olarak ikiye ayırması yüzünden, Hume'un ne pozitivist ne de salt empirisist bir filozof olarak görülebileceğini*' söyler. Bkz. Tüten Ang, *David Hume ve İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma: Bilim ve Felsefede Tecrübenin Önemi*, Bilim ve Ütopya, sayı: 99, Şubat 2002, s. 43. Tüten Ang'in bu saptamalarına ek olarak, Hume'un, insan zihninin işleyişiyle doğanın işleyişi arasında kurduğu uyum ve bu uyumu öncesiz tasarıma, ya da doğa taralından insanın içerisine yerleştirildiğini savladığı içgüdüye bağlaması, onun düşüncelerindeki ussalcı (*rasyonalist*) öğeleri göstermesi açısından önemli bulunabilir. Bkz. David Hume, *İnsan Zihni*, s.82-84.

22 Bkz. David Hume, *İnsan Zihni*, ss.36-37.

23 Bkz. Özlem Doğan, *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, İzmir Kitaplığı, İzmir 1995, ss.37-49.

24 Krş. David Hume, *İnsan Zihni*, ss.30-31; Treatise ss.45 vd..

25 Bkz. Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990, s.344.

26 Krş. George Berkley, *Three Dialogues Between Hylas and Philonous*, the Open Court Publishing Company, 1958, ss.7 vdd..

27 Bkz. John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çeviren: Vehbi Hacıkadiroğlu, Ara Yayıncılık, İstanbul 1992, ss.61 vd..

28 Bkz. David Hume, *İnsan Zihni*, ss.30-31.

29 Bkz. David Hume, *Treatise*, s.47 ; *İnsan Zihni*, ss.22 vd..

30 Bkz. David Hume, *İnsan Zihni*, ss.13-15.

31 Bkz. David Hume, *Treatise*, ss.57 vd. ; *İnsan Zihni*, ss.25-26.

32 Bkz. David Hume, *Treatise*, s.116 ; *İnsan Zihni*, ss.32-34.

33 Bkz. David Hume, *Treatise*, s.101 ; *İnsan Zihni*, ss.36.

34 Bkz. René Descartes, *Discours, Regulae, Meditationes (Söylem, Kurallar, Meditasyonlar)*, özgün metin ve Türkcesi bir arada, çeviren: Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul 1996, ss.183 vdd..

35 Bkz. Macit Gökberk, *a.g.e.*, ss.286-290.

36 Bkz. David Hume, *İnsan Zihni*, ss.97 vdd..

37 Bkz. Macit Gökberk, *a.g.e.*, ss.215 vdd..

38 Bkz. David Hume, *Treatise*, s.40.

39 Bkz. David Hume, *İnsan Zihni*, s.43.

40 Bkz. David Hume, *İnsan Zihni*, s.18-19 ve 37 vd..

41 Lévy Bruhl, bu olguya Hume'un bir mektubuna referansla değinir. Bkz. David Hume, *İnsan Zihni*, (Önsöz), s.6.

42 Bkz. David Hume, *İnsan Zihni*, ss.35-36.

43 Bkz. David Hume, *İnsan Zihni*, s.26.

44 David Hume, *İnsan Zihni*, s.251.

45 Bkz. David Hume, *Treatise*, s.42 ; *İnsan Zihni*, ss.18-19.

46 Bkz. David Hume, *Treatise*, s.42 ; *İnsan Zihni*, s.44.

İÇİNDEKİ GÜLÜMSEYİŞ

Kemal Özer'e

Soğuğun tüm gürültüleri
silip süpürdüğü bir sabah
kedilerin pencere önlerine tüneyip
burunlarını pervaz köşelerine sokuşturduğu

Erguvanların sokakları boydan boya
kokuttuğu bir sabah
sarı çiçeklerin "madem güneş yok" deyip
köşe başlarını aydınlattığı

Kaybolma korkusuyla
bir elini annesine
bir elini babasına
veren bir çocuğun heyecanıyla
yürüyorum sokaklarında
aklımı çeliyor içindeki gülümseyiş
bırakıverip sıkı sıkı tuttuğum elleri
kucağındaki sevince ilişiyorum

Ürkekçe atım atıyorum dizelerine
sesine tutunuyorum, ellerim sıcacık
bir çocuk geçiyor önümüzden
gizli parklar, evlerin arka pencereleri
anlayan bakışlar geçiyor
kimi zaman anlamaktan utanan

*

Kapatılmış perdelerin
aydınlığa söz geçiremediği bir sabah
kaleminin tepesine oturup
beyaz sayfalara kayan
bir şiir olmak isterdim
bir şiir, bastonlu bir adama dair.

Burcu UPRAK

BAŞMUSAHİP SOKAĞI*

Ruşen HAKKI

Bazı şiirlerde, öykülerde, romanlarda yazarlarını görür gibi oluruz. Günlüklerde ve anılarda ise yazarlarla yüz yüze geliriz. Onları tanırken, çevrelerini, yaşadıkları kentleri de tanırız. O sıcacık ve içten yazılarla belleğimizin tazelendiğini hissederiz. Derin bir dostluğumuz olmasa da, Bülent Habora'nın *Başmusahip Sokağı* adlı anılar kitabını okurken, unuttuğumuz pek çok olay, pek çok ünlü kişi bir film şeridi gibi gözlerimin önünden geçiverdi. Kitap, arka kapakta şöyle tanıtılıyor:

"Yarım yüzyıllık bir anılar demeti... Edebiyattan politikaya, dergicilikten/gazetecilikten yayıncılığa, sinemadan tiyatroya, danstan/müzikten futbola, Fransa / Bulgaristan / Almanya / Romanya / Yugoslavya'dan orta ve uzak Türkiye'ye, Adana / İstanbul / Ankara / İzmir'den Konya / Zonguldak / Urfa / Tunceli'ye, yazarlardan artistlere, olaylar ve insanlar... Güzellikleriyle, çirkinlikleriyle dolu dolu bir anılar demeti...

65 yıllık bir yaşamın, yarım yüzyıllık bir dönemin 30 yılı aşkın bir süresi Türkiye'nin en kısa/en ünlü sokağı Başmusahip/Başmuhasip'te geçen Bülent Habora, öncesiyle-sonrasıyla o günlerini anlatıyor..."

Başmusahip mi, Başmuhasip mi?

Kitabın adı kapakta *Başmusahip Sokağı* iken içte *Başmusahip/Başmuhasip Sokağı* oluveriyor!"

Peki, nedir sokağın doğru adı?

Doğru adı Bülent Habora da bilmiyor, ama yıllarını verdiği sokağı şöyle tanıtıyor:

"Türkiye'nin en kısa ve ünlü sokağı burası. 60-70, bilemediğiniz 100 metreydi uzunluğu... ama adı resmi ya da gayrı resmi olarak bilinmiyordu.

Çok ünlüydü bizim sokak. Neden mi? Fatih'i, Beşiktaş'ı, Topkapı'yı, Üsküdar'ı, Bakırköy'ü hemen herkes bilir, hiç olmazsa isimlerini bilir. Yüzbinlerce insan yaşar o yerlerde. Bizim sokakta ise hiç ev yoktur, hepsi işyeridir. Akşamları, saat 8'den sonra taş çatlasa, iki-üç kişi yaşar, onlar da han bekçileri falandır.

Evet, çok ünlü bir sokaktı, ama adı tam olarak bilinmiyordu. 1969 yılında, bir büro kiralamıştım, yayınevim için ve ilk gün sokağın adını tam öğreneyim diye, Adliye tarafındaki girişindeki tabelaya gözüm takıldı: 'Başmusahip Sokağı'. Hemen döndüm, sokağın öbür ucuna, yanılmamışım: 'Başmuhasip Sokağı' Sonra bazı ilgililere sordum, ya 'Başmuhasip' ya da 'Basmusahip' diyorlardı. İstanbul'un kent haritalarına baktım, farklı farklıydı. İnanır mısınız, hâlâ yıllarımın geçtiği sokağın adının doğrusunu bilmiyorum.

Sözlüklere baktım. Muhasip'in karşılığı olarak; İyi hesap bilen, muhasebe uzmanı olarak gösteriyordu. Musahip ise; Bir büyük kişinin yanında bulunan ve onu konuşmalarıyla, latifeleriyle eğlendiren ya da padişahların özel hizmetlerinde bulunanlardan her biri, diye belirtiliyordu.

Hangisi olursa olsun, benimle hiçbir ilgisi olmadı. İyi hesap bilmediğim, 1975'lerin en büyük 15-20 yayınevinden biri olan Habora Kitabevi'ni 30. yılın sonunda batırmamdan belli oluyordu. Üstelik, hâlâ rekoru kırılamayan *Seni Halk Adına Ölüme Mahkum Ediyorum* gibi bir 'Dev'i yayınlamama karşın batmıştı yayınevim. Gelelim ötekine. Ünlü kişileri hiç eğlendirmedim. Bayram Meral'inden Turgut Özal'ına kadar, herkesin çok iyi tanıdığı kişileri sadece kızdırdım. Padişah çevresinin torunlarından olduğum halde, hiçbir biçimde hizmetçilik yapmadım. Kısacası bu sokağın adının benle herhangi bir yakınlığı yoktu..."

Sarayların Adamı

Anılar, tarih sırasına göre değil de, daldan dala uçuşuyor. Bülent Habora der ki:

"Anılarımda belli bir tarih sırası gütmedim. İleriye gidişler var, geriye dönüşler, yukarıya çıkışlar, aşağıya inişler var. Ama ürünlerimizde yalan yok, sahtekarlık yok. Anlatacağım her şey doğrudur. Yalnız bazı kişileri, kurumları, örgütleri ya da kuruluşları üzmemek için bir-iki konuyu kapalı geçtim..."

Bu kapalı geçişleri, okurlar açacaktır; elbette yaşları uygun olanlar...

Hem paşa torunu olacaksın, hem de "Yeşil Kart" sahibi!...

Yayıncı, gazeteci, sinemacı, futbolcu, siyasetçi Bülent Habora, bu "Yeşil Kart"ın hikayesini şöyle anlatıyor:

"Biraz film adı gibi oldu, ama n'apayım! 2003'ün Nisan ayında eşimle birlikte 'Yeşil Kart' çıkarmak zorunda kaldık. 1950'den bu yana Türkiye'yi yönettiklerini sanan beceriksiz, yeteneksiz, bilgisiz yöneticiler sayesinde. Benim de yanlışlarım oldu, bir kere, burada doğmuşum. Sonra Menderes'lerin, Demirel'lerin, Evren'lerin, Özal'ların, Ecevit'lerin, Çil-

ler'lerin, Yılmaz'ların, Erdoğan'ların ve benzerlerinin yönettiklerini sandıkları Türkiye'de yaşamışım. Beni, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e, 'Torunum komünisttir, iktidara geldiklerinde beni direğe asacaklarmış,' diye şikayet eden (Hayrettir, Süleyman Demirel, benim ümüğüme basmadı!) anneannem Mediha Berik, Sultan Aziz ve Sultan Hamit döneminde Bahriye Nazırı olan Rasim Paşa'nın (eşi Emine İkbal) torunuydu.

Bugün 'Yeşil Kart' sahibi olan ben, nice nazırların torunuymuşum..." (s.12)

Saraylı olan kişinin elbette dükkanları da "Saray"da olacaktır... "Bizim sokağa, bir saraydan, Atasaray'dan gelmiştim. Başmusahip (ya da Başmuhasip) Sokağı'na gelmeden önce Atasaray'daydım. O da Cağaloğlu'nda. Ondan önce Aksaray'daydım, daha önce de Beyaz Saray'da. Bu saraylılık taa Sultan Aziz, Sultan Hamit dönemlerine kadar gidiyormuş..." (s.12)

Bülent Habora, Beyaz Saray'da 3 bin lira teminatla, ayda 175 lira ödeyerek 8 metrekarelik bir yer tutar. Adnan Cemgil'in dükkanı ile Nurten Tunç ve Günay Akarsu'nun yönettiği İzlem Yayınevi, Öncü Kitabevi ve Payel Yayınları da Beyaz Saray'dadır... Öbürlerini Bülent Habora'dan dinleyelim:

"Yusuf Ziya Bahadınlı da Beyaz Saray'ın bodrum katındaydı. Hür Yayınevi'ydi kitabevinin adı. Ama Türkiye İşçi Partisi milletvekili olduğu için pek gelmezdi bizim bodruma.

Kemal Özer'in Uğrak Kitabevi de vardı. Kemal dağıtıcılık yapardı. Ama o da ticareti bilmiyordu. Örneğin Fahir Onger Yayınları'ndan çıkan Rıfat Ilgaz'ın kitabını 'Ben Rıfat Ilgaz'ı tutmuyorum' benzeri gerekçelerle dağıtımını doğru dürüst yapmamıştı. Kemal Özer çok iyi bir şairdi, ama çok kötü bir iş adamıydı. O da benim gibi Beyaz Saray'a yenildi..." (s.15-16).

"Yaşar Nabi Nayır çok doğru bir şey söylemişti Beyaz Saray Kitapçılar Çarşısı için: 'Orada kitaptan çok kitapçı var.' En çok çeşidi olan kitabevi de Habora Kitabevi'ydi. (...) Ama yine de yürütemedim. Çünkü annem de gelip, pek kitap almıyordu. Oysa kitabevini ilk açtığım aylarda, her ay geliyor ve kiram kadar yani 175 liralık kitap alıyordu. Okuduktan sonra bana parasız veriyor, ben de yeniden vitrine koyuyordum, tabii biraz ucuz fiyata satıyordum, okunmuş olduğu için." (s.25, 26).

Acı anıları da olduğunu söyleyen Bülent Habora için bir acı da Derman Över'in son zamanlarda yaşadıklarıdır... Bir zamanların ünlü ressamı Derman Över, İnkılâp'tan Sosyal Yayınlara kadar, Habora'nınki de dahil, birçok kitabın kapağını yapmıştır. İzmir'den İstanbul'a her gelişinde Derman Över'le buluşan Bülent Habora şöyle diyor:

"Sonuncu gidişimde yoktu. Sordum. Bir-iki sokak aşağıda, bir harabede ölümü bekliyormuş. Hemen koştum. Bir yıkıntının üçüncü katındaydı. Pislik içindeydi merdivenler. Hava kararmak üzereydi. 'Derman Ağabey' diye seslendim. Uzaklardan bir ses, 'Gel Habora' dedi. Cam yerine pis bir bez asılı pencere. Buz gibi hava. Derman Ağabey çöplük içindeki yatağında oturmuş, evet ölümü bekliyordu..." (s.55) Bülent Habora, dostlara haber verir... "Ertesi sabah, önce Evrensel Gazetesi'ne uğradım. Evrenselciler onun tedavisini üstlendiler, sonra Enver Aytekin'e uğradım, Sosyal Yayınlar'a, o da hemen yardımcı olmaya söz verdi. Koşa koşa Sirkeci Vakıf Han'a gittim. Avukat-Şair Müşür Kaya Canpolat da destek olacağını söyledi. Zaten herkese yardım etmekle adını duyuran Güngör Gençay da vardı... (...) İki-üç dakika sonra telefon çaldı, Güngör Ağabey'di: 'Habora, Derman'ı kaybettik' dedi. Yarım saat sonra Feriköy'de toprağa verilecekmiş. Yetişemedim. Popüler Türk Şliri Yazarı Küçük İskender de gitmemiş babasının cenazesine. Evren, Demirel'den sonra üçüncü affetmediğim kişi de o İskender olmuştur..." (s.55)

Renkli Anılar

Bülent Habora, ünlü sinema oyuncularıyla röportajlar da yapar, kimi yayınlanır, kimi yayınlanmaz. Bülent Habora der ki:

"Ben, söyleşi yapacaklarımı hep bildik, tanıdık yerlere götürürdüm. Örneğin Filiz Akın'ı Edebiyat Fakültesi'ne götürdüm, röportaj yapmak için. Filiz, Ses'in rakibi olan Artist Dergisi'nin kapak güzeli seçilmişti. Güçlükle yayınladım söyleşiyi, bizimkinde..."

"Türkan Şoray'ın ilk şöhret olduğu günlerde, sanırım Şişli, Perihan Sokak'taydı evi. Sık sık giderdim, söyleşiye. Türkan o sıralarda Galatasaray'ın Başkanı Rüçhan Adlı'nın 'darling'iydi. Bir gün uyduruk bir röportaj yapmayı planladım: 'Türkan Şoray intihara teşebbüs etti' başlıklı. (...) Rüçhan Adlı'nın Mercedes'ine bindik, Yenikapı'ya gittik, Aksaray'a, evimin yakınına. Türkan'ı kayalıkların üzerine çıkardım, intihar eder gibi pozlar verdi. Röportajımı yazdım, ama Ses'in Genel Yayın Müdürü Semiral Bilbaşar yayınlamadı. 'Bizim dergi uyduruk röportajlar yayınlamaz' gerekçesiyle. (s.57)

"Leyla Sayar'la yaşıttık. Aynı gün doğmuştuk. Cengiz Tuncer'in aracılığıyla tanıdığım yönetmen Halit Refiğ'in eşi Nilüfer Aydan'dan bir gün büyüktüm. O, 29 Şubat 1940'ta doğmuştu. Annem de dişini sıksaydı, bugün ben de dört yılda bir büyüyecektim. Ne güzel şu anda 16 yaşında olmak..." (s.62)

"Üvey babam Dr. Faruk İlker, Süleyman Demirel Hükümeti döneminde Sağlık Bakanlığı Müsteşarıydı. Doğal olarak annemin bana Dünya Hükümeti CIA, Fidel Castro Konuşuyor vb. kitapları çevirdiğini biliyordu. 'Aman kitaplara annenin adını

koyma. Sonra komünistlikten toplatılır ve gazetelere konu oluruz: AP hükümetinin Sağlık Bakanlığı Müsteşarı'nın karısı komünizm propagandasından yargılanıyor, diye.' Ben de annemin adını koymadım. Zaten o yüzden adliye arşivlerinde benim 5-6 dil bildiğim tescillidir. Kim adını vermekten kaçındıysa, ben adımı vermiştim, sorumluluğu almıştım. 'Hangi dilden çevirdin?' diye soruldukça da, kitabın yazarının ülkesinin dilini söylüyordum. Böylece İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça, Bulgarca, Romence bildiğim kayıtlara geçti. Vietnamca, Esperanto, Çince, Çekçe falan yok..." (s.70)

"Önceden söyleyeyim, darbeciler 12 Mart Darbesi'yle birtakım şeyleri öğrendiler. O günlerde çok acemiydiler, polislikleriyle, sıkıyönetimcileriyle. Akıl almaz komiklikler yaptılar, üstelik bazıları da trajikomikti.

Ama Allah'ları var, 8-9 yılda öğrendiler ve tam takım olarak 12 Eylül 1980'de sahne aldılar. Ve solculuğu kitaplarda gören ve oradan öğrenenler, bazıları gerçekten devrimci (sayıca çok azdılar), bazıları önlerine biraz yem atılınca vantilatörden daha hızlı dönen kişilerdi. Ne acıdır ki örgütlülüğün ne olduğunu bilmiyorlardı..." (s.88)

Portreler

Kitapta sayılamayacak kadar çok kişinin adı geçiyor. Kitabın sonuna bir "İsimler Dizini" konmamış. Konsaydı iyi olurdu. Bu arada, Bülend Habora bazı kişilere kitabında özel yer ayırmış, portreler çizmiş. İşte adları öne çıkanlar:

Hasan Hüseyin Korkmazgil, Çetin Remzi Yüreğir, Çoban Yurtçu, Ali Kemal Şenadam, Ömer Nida, Nurer Uğurlu, Ceyhun Can, İhsan Ada, Doğan Avcıoğlu, Mithat Perin, Refii Cevat Ulunay, Muzaffer Erdost, Şinasi Nahit Berker, Samim Akay, Turgut Kazan, Bilge Karasu, Asım Bezirci, Ruhi Su, Çetin Emeç, Aydın Emeç, Ziya Metin, Bora Gözen, Anibal Akdamar, Kemal Bayram Çukurkavaklı, Tahir Kutsi Makal, Sezer Tansuğ, Tuncer Necmioğlu, Vasıf Öngören, Rıfat Çalışkan-Mehmet Ergül, İnal Tengizman, İlhan ve Handan Selçuk, Hayati Asılyazıcı, Oğuz Akkan, Doğan Can, Abdullah Özkan, Mehmet Barlas, Rıfat Güler, Ressam Nurettin, Şükran Kurdakul, Güngör Gençay, Vedat Günyol, Behçet Necatigil, Cengiz Tuncer, Kerim Korcan, A. Kadir, Ş. Avni Ölez, Gülen Aktaş, Demirtaş Ceyhun, Zühtü Bayar, Coşkun Yayak, Mehmet Çerçi, Galip Üstün, Timurçin Savaş, Cengiz Gündoğdu, Hikmet Kıvılcımlı, Muhteşem Beşler, İsmail Afşar Timuçin, İlker Kesebir, Ömür Candaş, Aydın Hatipoğlu, Eray Canberk, Erol Toy, Musa Seyirci, Ahmet Gürlek, Metin Erten, Adann Kesici, Mehdi Halıcı.

Yayıncılığının, gazeteciliğinin, sinemacılığının, yazarlığının, mahpusluğunun dışında, bir de birkaç partiye girip çıkmışlığı da olan Bülent Habora, bu hikayeye şöyle başlar:

"Türkiye İşçi Partisi'yle başladı, particilik yaşamım. Adana'da bisikletime Demokrat Parti bayrağı astığım günlerden 10-12 yıl sonra T.İ.P.'nde buldum kendimi. M.A. Aybar'ın 'Bizim partide militandan çok lider var' dediği günlerde ben TİP'in militanıydım. Bir ara partinin Emek Gazetesi'nin yayınlanmasıyla ilgilendim. Aybar, C.H. Selek ve Fatih İlçe Örgütü'ndeki dostlarla dolu dolu günlerimiz oldu..." (s.315)

Sonra SODEP ve SHP'li olur Bülent Habora. İzmir'de BSP'nin Karşıyaka İlçe Örgütü'nün kuruluşunda yer alır, sonra EMEP'li olur... ve hikayeyi şöyle bitirir: "Particilik yaşamıma EMEP'le noktayı koydum. Ben artık oynamıyorum..." (s.316)

Sokak Adı Gibi Soyadı da Bilinmiyor

Metin Eloğlu bir şiirinde, "Bu soyadı bana haram" diyordu. Bülent Habora'nın soyadı da onun gibi bir şey! Yıllarca yayıncılık yaptığı sokağın doğru adı bilinmediği gibi, Bülent Habora'nın da soyadının doğrusu pek bilinmiyor!... Söz Habora'nın.

"Evrensel Gazetesi'nde o gün yazım çıkmıştı. Tabii 'Habora' yazıyordu. Aynı gün Evrensel Kültür Merkezi'nde bir söyleşim vardı. Onun tanıtımında 'Hobara' yazıyordu, aynı gazetede. Ve yine aynı günün gazetesinde, bir okur mektubunda, benden söz ediyordu arkadaşımız. O da 'Haroba' diye çıkmıştı. Üçü de aynı gün...

İstanbul Emniyeti beni Bulgar asıllı ve soyadımın da 'Haborof' olduğunu sanıyordu, 1992'de...

İzmir'de Atatürk İl Halk Kütüphanesi Müdür Sekreteri bayan, gazeteye telefon ediyor, 'Bülent Marlboro'yu rica ediyorum' diyor. Ben yoktum. Keşke olsaydım, 'Bülent Marlboro yok, Bülent Camel var' derdim.

Bir sinema magazininde, 'Türk asıllı Polonyalı reji asistanı Harborovski' olarak tanıtıldım.

Yığınla var, bu 'Habora' öykülerinden...

En son, 2004 Nisan'ında TÜYAP 9. İzmir Kitap Fuarı'nda... İzmir'in çok satışlı gazetesi Yeni Asır, programı yaparken, beni 'Harbora' olarak tanıtmış. Ve panel sırasında TÜYAP'ın isim levhasında 'Hobara' diye yazılıydı...

Ben Türkiye Yazarlar Sendikası İzmir Temsilcisiyken, TYS Genel Merkezi'nden bir mektup geldi. Hem zarfta, hem de içindeki mektupta 'Hororo' diye yazılıydı. Konak Kültür Müdürlüğü 'Horaba', Aykırı Sanat 'Abora' diyor...

Evet, Türkler okumayı sevmiyor... Sevselerdi... Neyse, bir şey söylemeyeyim..." (.323)

Kitabın son sayfalarına yerleştirilen 106 fotoğraf ve belge ise ayrı bir anılar dizisi.

* Bülent Habora, *Başmusahip Sokağı Anıları*, Yar Yayınları, Ağustos 2004, İstanbul, 373 sayfa.

PARİS GÜNLERİ

(5-26 Ekim 2004)

Uğur HACIHANEFİOĞLU

Paris Günleri-1

Eski bir şiirimden yola çıkıyorum:

"al git diyor başını
yüreğime çöken çöl sıcağı rüzgâr
serserisi ol tüm limanların
acının gerçeğin, hırsız güzelliklerin
bir deniz keyfi yaşa
dişlenmiş elma beyazlığında
ayaklarında zil magrip güzellerinin"

Paris son yüz elli sene içersinde üzerinde en çok durulan, araştırılan, yazılar döktürülen, uygarlık tarihinde yerini hak ederek almış bir kent. Galerileri, eğlence yerleri, çok şık mağazaları, bulvarları, üniversiteleriyle bir sanat ve kültür merkezi. Kadınlar son derece şık, bakımlı ve güzel . Otelin resepsiyonundaki Cezayirli dost Parisli bayanların her dem genç kaldıklarını, erkeklerin ise erken yaşlanıp öbür dünyaya göç ettiklerini anlatıyor. Bilimsel olmadığı için bu görüşe katılmıyorum.

Bu kısa yazı serisinde sizlere, Paris'in tabakalar halinde üst üste birikmiş kent yapısını, mimarî yapıtlarını, sanatsal anıtlarını anlatacak değilim. Bu, beni fazlasıyla aşar. Orly hava alanına ilk indiğim tarih 1958, daha sonra 1974 ve bu defaki gelişim 2004. Kent mi çok değişmiş, ben mi? Gerçek şu ki gençliğimde gezip tozduğum kent günümüzde çok daha düzgün, turistik ve daha gösterişli. Bohem yaşam adeta sürülmüş, şiirsellik yok olmuş. Koca kent nerdeyse aseptik görünümde.

Kent planına bakmaksızın her yöne doğru sorumsuz ve amaçsız yürüyorum. Otele döndüğümde yorgunluktan bayılacak gibiydim. Bacaklarıma kramplar giriyor.

Paris Günleri -2

Hayallerin son durağı burası. Yürürken ıslak kaldırımlarda, kirpikleri mavi, ışık serpili, dudak köşeleri portakal rengi Paris güzelleri. Soyunuyorum serseri duygulara. Başımda rüzgâr; dokunsalar yaprak dökebilirim.

Üstüme üstüme gelen gotik binalar sanki mor dağların gölgesi. Saklı tutacağım bu geceyi, kabarede titreyen geceyi.

İki zaman arası kesikler, kendime biçtiğim kumaş; düşte ise hafif su zambakları.

Kendimi iyi ve son derece özgür hissediyorum. Tek eksiğim otuz sene önceki gençliğim...

Karşımda barmen kız fişleri topluyor, sayıyor ve arada göz ucuyla bana bakıyor. Gece ilerliyor, hesap kitap işi bir türlü bitmiyor. Şiir hiç bekler mi, alçalan bulut gibi:

bir sarı keder bilmem neden
bu yağmur çaresiz bir gemi
yakar gözlerimi

---

hiçliğin kör tıpırtısı sokaklar sessiz

Sıkılıyorum, barmen kıza, yaşlılık ve fakirlik aynı kapıya çıkar diyorum. Bu sözden bu yaşta ne anlayacak ki, kibar bir gülücük konduruyor gönlüme. Gençliğine ve güzelliğine kadeh kaldırıyorum.

Paris günleri-3

Hüzün kendi doğasında olan bir şey. Nedeni yoktur veya sayılamıyacak kadar çoktur.

Louvre müzesini geziyorum. Saray avlusunun orta yerine oturtulmuş büyük cam piramid, mimarî bir başyapıt. Müzeye giriş buradan yapılıyor.

Eski İslam Eserleri pavyonunu oda oda dolaşıyorum (Richelieu pavyonu). Bir vitrinde karşıma ansızın Kanunî Sultan Süleyman'nın kılıcı çıkıyor. Ürperiyorum. Aynı duyguyu St.Petersburg'daki Hermitage müzesinde Osmanlı sancaklarını görünce de yaşamıştım. Geniş bir salonda 16. ve17.yüzyıllara ait İznik çinileri, çeşitli boyutlarda kaplar, tabaklar ve büyük panolar halinde İslamî eserler sergileniyor. İran, Mısır, Hint ve Irak'tan kopartılarak buraya taşınmış eski sanat eserleri. Hüzünleniyorum. Akşam, otelde kalan bir Fransız bayla bu konuyu tartışıyorum. Kendi ülkelerinde olsalardı çoktan tahrip edilmiş olurlardı, biz bu eserleri koruduk, koruyoruz, diyor. Müzede büyük boyutlarda değerli Osmanlı (çoğu Anadolu kökenli) halıları var. Enfes bir kilim dikkâtimi çekiyor, sözle anlatılamaz.

Louvre müzesinin çıkışında Madeleine'e doğru yürürken çok şık mağazaların önünden geçiyorum. Vitrinlerde göz alıcı kadın ve erkek giysileri, ayakkabılar, çizmeler, pırlantalar, takılar. Dikkâtimi bir kadın çantası çekiyor, eğilip fiyatına bakıyorum, sadece 6800 Euro! Hakiki deri ve yaldızlı, üzerinde

ejder motifi olan çok şık bir gece çantası. Daha hesaplı olanları de var. Mağazanın ismini yazmıyorum. Zenginlerimiz bilirler.

Paris Günleri-4

On dokuzuncu yüzyılın başından sonuna kadar (1789, 1848, 1871) Paris'te büyük patlamalar yaşanmış ve kentin çehresi tamamen değişmiş. Sadece Haussmann'ca 22 büyük bulvar açılmış. Daha sonraları sanayi devriminin önemli yansımaları kendini göstermiş. Kente ilk demiryolu 1837'de girmiş. Peş peşe yeni köprüler, çeşmeler, tiyatro ve opera binaları vs. yapılmış. Dünyanın en ünlü, en gelişmiş metrosu burada. Seslerin, sözlerin birbirine girdiği metro, kışları garibanların sıcacık sığınağı.

Eiffel Kulesi'ne gelince, yeryüzünün belki de en çok ziyaret edilen demir konstrüksiyonu. 1889'da Evrensel Sergi için Gustave Eiffel'ce tasarlanan bu yapı büyük tepki görmüş. "Sanatçılar Protestosu"nda Paris kentini ileri derecede çirkinleştirdiği ve alçalttığı ileri sürülmüş. Fakat sonunda bir mühendislik harikası olarak kabul gören bu kule her ne kadar gökyüzünü delen, dikey bir tırmanış gösterse de bazı şairlerin sezinledikleri gibi geniş kaidesi üzerine oturmuş, açılmış bacaklarıyla, içine çıkılabilen, altından geçilen bir dişi görünüm vermekte.

Bu kadar teorik bilgiyle yetiniyorum. Şimdi bir şiir:

kaybolmayı, kanamayı göze alanlar,
çığlıklanıyor kuşlar gökyüzünde

biz ki sınırsız bir ülkeyiz
gözlerden, dudaklardan oluşan
varacağız elbet sevginin, güzelliğin ağzına
tutuşma pahasına

Asurlu bir tiran da bir zamanlar
mavi ırmağında gökyüzünün
ahına bir güzelin kendini yakmış

fakat, gittim geldim bir saray
yavru ağzı, kıpır kıpır bir yaşam
benden başka yok kimseler.

Paris Günleri-5

Sabahın ilk ışıkları düşerken Paris üstüne, otelden çıkıyorum. Metroyla önce Bastille meydanına vanyorum. Gösterişli bir opera binası yapılmış ve meydan genişletilmiş. Her tarafta heykeller. Buradan İsle St. Louis'e doğru sokak sokak saatlerce yürüyorum. Çoğumuzun çok iyi bildiği, okuduğu yazarların ve şairlerin adları sokak başlarındaki levhalardan okunuyor. Ne çok yazar iz bırakmış bu sokaklarda.

Seine nehrinin iki kıyısında hediyelik eşya satan, sahaflık yapan insanlar ve bunların koyu yeşil boyalı kasaları... Köprülerin altından gezginleri dolaştıran motorlar (bateau-mouche) geçiyor.

Notre-Dame katedrali bu adacıkta yer alıyor. Paris'in simgesi, ünlü kiliselerinden biri. Bir tarafında restorasyon sürüyor. Diğer ünlü bir yapıtsa Paris'in ilk sarayı olduğu söylenen La Conciergerie. V.Charles'dan sonra burası ölüm cezalarının infaz edildiği bir hapishaneye dönüştürülmüş. Fransız devriminde binlerce kişinin giyotine verilerek başlarının kesildiği yer burası. Günümüzde adalet sarayı ve müze. Robespierre'in, Marie-Antoinette ve daha nicelerin hücreleri, cellat odaları ürperti veriyor. İstanbullu şair André Chenier'in başı da burada kesilmiş.

Gökyüzü kapalı, arada hızını artıran yağmur. İstanbul şu günlerde günlük güneşlik olmalı.

Paris Günleri-6

Luxemburg saray ve bahçesini geziyorum.

... Son yazın yarı güneşli, makyajlı, sarışın, yarı yarıya kızıl doğası beni sarsıyor. Ölü yaprak sürülerini çiğneyerek dolaşıyorum. Antep ağzıyla buna gazel çiğneme derler. Fiskiyeli, görkemli büyük havuzun başına oturuyorum. Yanıma bir sürü güvercin üşüşüyor. Bende ekmeğin kırıntısı yok. Aralarında benden kaçmayan bir de serçe var. Evrensellik nedir, ulusal değerler, sanat, kültür nedir, oturmuş serçeyi sorguluyorum. Bir kültür şoku yaşıyorum. Güzel yurdum ve insanlarımız adına hayıflanıyorum.

Serçecik hiç evrim geçirmemiş olacak, hep aynı kalmış. Bir lokmacık can bu; hem çok küçük, hem çok büyük; bir gökyüzü de sen edersin diyorum.

Böylece bir öğle sonrası daha aylaklıkla geçiyor.

Şimdi bir şiir:

gözü dönmüş güce, nefrete
şiire, aşka, ölümsüzlüğe
en uzak yakınlara,
gül yangınlarına uyanıyorum

hazla cinselliğin harmanında
yağmurla çıkıp gelen,
yanan dönen, ağrılı
o iki göz insana n'oldu?

lirik güzellikler yeniden gelecek diyorlar
tohum serpiyoruz toprağa

uzarken kendimize gölgeler
daha vaktim var diyorum

Paris Günleri-7

Uykum çok az, gece yarıları uyanıyorum. Kanal 4'te porno film gösterileri oluyor. Bunlar erotik filmler değil. Nasıl oluyor da tam üç saat bu rezil filmler gösterilebiliyor? Ele geçirilmiş kadının bu denli aşağılanması, bir meta olarak en âdi biçimde kullanılması. Azgın, ilkel, hayvanlar gibi sergilenen erkeklere de yazık oluyor. Başka hiçbir ülkede, halka açık bir kanalda, şifreli dahi olsa bu filmlerin gösterilmesine izin verilmez. Fransızların özgürlük anlayışının bir parçası olan bu ticarî pislikler gerçekten utanç verici. Hani nerede sivil toplum örgütleri, kadın hakları koruyucuları, namus ve ahlak bekçisi kiliseler? Ölümüne bir meslek, aşkın euro'ya çevrilmesi.

Brecht'ten bir şiir
(Tik-Tak adlı oyundan Can Yücel çevirisi):

Yetti bitti bu tıraş!
Aşk yok artık beleşe
Yaprak tutmayan meşe
Gitsin hizaristanal
En kestirme yol Leylâ'nımın koynuna
Dolu bir kesedir günahı boynuna
———— vs..

Pont des Arts'dan Saint-Germain Bulvarı'na, oradan Rue de Seine ve Buci Kavşağı'na kadar uzanıyorum. Sarhoş edici kokular ve renkler. Paris'in içinde bir başka Paris'in keşfine çıkıyorum. Bence kentin en civcivli yeri burası. Manavlarda her çeşit sebze ve meyvalar. Çiçekçiler bir harika. Sırada Cartier Latin ve Montparnasse geliyor. Galeriler, kitabevleri, ilginç insanlar, köşe başlarını tutan kafeler.

Ne çok yabancı şair, yazar ve ressam bu meydanlardan geçmişler. Henri Miller'den Bechett'e, Calvino'dan Ginsberg'e kadar. Paris bir cazibe merkezi olmayı sürdürüyor. Bizden de pek çok yazarı, şairi ve ressamları ağırlamış ve canlarına okumuş.

Akşamı, yalnızlar kahvesi La Coupole'de geçireceğim. Konukları arasında yaşlı kibar ve yalnız Parisli hanımlar ağırlıkta.

Paris Günleri-8

Montmartre'a gitmek üzere sabahın erken bir saatinde otelden çıkıyorum. Kentin altında köstebek yuvası gibi acayip bir ulaşım ağı. Aktarmalı olarak Pigalle'e kolayca varıyorum. Clincy bulvarı iki taraflı seks pazarı halini almış. Burada akla hayale gelmeyen seks objeleri satılıyor. Her yaştan ve her ırktan bir insan kalabalığı. Bu arada, kaldırımda bekleyen bir kadına kolumu kaptırıyorum. Saçımdaki beyazlar kadının umurunda bile değildi..

Sacré Coeur, Paris'in en yüksek tepesi. Başlıyorum, önce yokuşu sonra dik merdivenleri tırmanmaya. Henüz yarı yoldayken geri dönmeyi düşünüyorum. Halimden anlayan bir beyefendi bana moral veriyor. Ressamların toplu olarak bulundukları ağaçlı düzlüğe ulaşıyorum. Çoğu alkolik ve gariban görünüşteki ressamların içinde ustalar da var. Başlarında Amerikalılardan, sonra Japonlardan Çinlilerden ve Almanlardan oluşan bir kalabalık. Karşılarına oturttukları genç kızların önce gözlerinden başlıyorlar çizmeye. Çok güzel göz çiziyorlar, sonra kızların dudaklarını. Gerisi zaten yok.

Paris'te sanatı kırbaç gibi şaklatan bir sanatçıya henüz rastlamış değilim. Kendi köşelerine çekilmiş olmalılar. Fakat, yontucuların durumları daha iyi görünüyor. Her yerde heykel. Mezarlıklarında bile çıplak kadın heykelleri. Bizim Gürdal'ın çıplak İstanbul heykeli gözümün önüne geliyor.

Şiire gelince, kuyulardan sular sanki çekilmiş. Özlenen bohem yaşam yok gibi. Her şey turistik ve AB'de ortalama insan zevkine uygun biçimde gelişiyor.

Sacré Coeur ve St.Pierre kilisesi daha yukarılarda. Paris buradan sanki kuşbakışı, ayaklar altında görünüyor. Katedral 2. Dünya Savaşı'nda bir hayli zarar görmüş. Yeniden onarılmış. İçlerini geziyorum. Allah'ın evinde bu ihtişam, azamet ve sanatsal zenginlik anlatılacak gibi değil.

Meraklısı gidip görsün...

Paris Günleri-9

Haftalardır Paris'te dolaşıyorum. Türkiye'ye ilişkin sosyal, kültürel hiçbir etkinliğe henüz rastlamadım. Orta Doğu ve Uzak Doğu ülkelerinin kafeleri, lokantaları dolup dolup boşalıyor. Derken, Montmartre'da bir sokağın başında karşıma, tabelasında İstanbul Gril yazan, içerisinde sadece birkaç masa bulunan bir kebapçı dükkânı çıkıyor. Vitrinin bir köşesinde "Anadolu Kültür Merkezi" ile "Fransızca öğrenmek istiyenlere yardımcı olunur" yazıları okunuyor. İşte yalnızlık bu olsa gerek; dalıyorum içeri. Tezgahta Maraşlı kebapcı Adil var. Sahibi İslahiye'den Said. Konuşuyoruz, sözcükler dudaklarımdan bir tuhaf dökülüyor. Aşağıda da Hataylılar varmış. Bu kadarı yetiyor bana.

baktıkça uzaklardan ben sana,
bakma, görme
yalnızlığın en sıcak boyutu bu.

"Köroğlu kesilsen n'olur
Ayvaz'ın yok!"

Paris'in önemli simgelerinden bir de 1606 tarihinde IV. Henri'ce yapılan, kendi eski, ismi yeni Pont-Neuf köprüsü. Diğer köprülerden daha gösterişli. Üzerinden iki kez gidip geliyorum. Gerçekten etkileyici. Üzerindeki yontular ve kral Henri heykeli devrimde yıkılmış, yeniden konmuşlar.

Maubert Meydanı'na geçiyorum.Tarihî yerlerden biri de burası. Orta çağda açık hava üniversitesi olduğu söyleniyor.Daha sonraları, insanların canlı canlı yakıldıkları bir yer olmuş. Ateşe atılan insanların çığlıklarını duyar gibi oluyorum.

Saint Suplice kadetralinden çan sesleri geliyor. Duygu yüküyle, Montparnasse'da kaldığım otele yürüyerek dönüyorum.

Paris Günleri-10

Paris'in batı yakasında, Boulogne koruluğuna yakın, Albert-Kahn müze ve bahçesini geziyorum. Bu mekân, daha ziyade aristokrat Fransız hanımların gruplar halinde iç çekişlerle gezdikleri, 39 dönümlük cennet bir bahçe. Bir kenarda özenle inşa edilmiş, bahçeyle bütünleşen Japon kır evleri yer alıyor. Gül ve meyva bahçeleri, İngiliz, Fransız bahçe tasarımları, Asya ve Afrika'ya özgü, heybetli, nadir ağaçlar ve bir de çok zarif çayevi bulunuyor. Girişte projeksiyonla bahçenin tanıtımı yapılıyor. Şiirden ziyade ihtişamın hüküm sürdüğü bir yer burası. Olsun, bu güzellik karşısında anlatım yetersiz kalıyor.

yürürken ağaçlar arasında
bir kuş nasıl olur hem orada hem burada
susmak diyor
ama kimlerle, bunca zaman kimsesiz

bu kimin kırılması, var olmanın sıcağına
gülü hep dikeninden tanıdık

açılırken gördüm dalgaların sırtında seni
tüm yanıtlar sende,
daha kaç tel kopacak içimizden
yaşam için

Odeon'da Danton heykelinin kaidesine oturdum, gelip geçenleri izliyorum. Gaga gagaya vermiş sevgililer geçiyor önümden. Hepsinde kuş telaşı.

Bu nasıl yaşam; bizi aşkın ve kaçışların kucağına atan!

Paris Günleri-11

Türkiye'nin AB'ye girme olasılığı Fransa'da kıyameti kopardı. Herkes çığlık çığlığa. Fransız yayın organlarında genellikle olumsuz, varsa yoksa Türkiye. Bence çok iyi oldu, bilinçaltlarında istiflenmiş pek çok şey su yüzüne çıktı.

Gördüğüm kadarıyla Türkiye'nin tanıtımı için burada hiçbir şey yapılmamış. Oysa son yüzyıl boyunca, sanat ve kültür merkezi olarak ülkemizde de kabul gören Paris'i, on binlerce Türk aydını, ressamı, şairi, doktoru ve bilim adamları mekân tutmuş, kimileri eğitim görmüş, oraya yerleşmiş, bir kısmı geri dönüşlerinde Fransa'nın gönüllü kültür elçileri gibi kendilerine vazife çıkarmışlar.

Büyük Elçiliğimizi ziyaret etmek istiyordum, cesaretim kırıldı.

Bu gidişin elbet bir de dönüşü olacaktı. THY dan almış olduğum uçak biletinin dönüş tarihini öne almak istiyorum. Gerçekten ne işim vardı benim buralarda. Çok sıkıldım.

Bu ülkede kimsenin şiire miire aldırdığı yok. Varsa yoksa politika.Tartışmayı ve itiraz etmeyi çok seviyorlar.

İyi şiir özdeki güzelliktir.

"Bulunacak vakit
Hem öldürmek, hem yaratmak için
Türlü işleri, türlü günleri için ellerin
Bir sual bırakarak"

(T.S.Eliot'dan Can Yücel çevirisi).

Sen, gölet başında kendi hayaline dalmış, siyahlı genç kadın, henüz sıcakken gözyaşların, yaşam nasıl bir şey, konuş benimle. Söğüt dalının, süsenin, son yaz güneşinin ve kıyısında öpücüklerin kalır mıydım hiç dudaksız, sensiz, gençliğim olsa.

Bir sığmazlık işte, henüz varmadan yeşilin ötesine, bu gemi gümüşten, sularında dipsiz düş denizlerinin:

ve sular akacak
bizi özgürlüğe götürecek sular
içimizden çağlayacak

---

kabuğunun içinde gururlu ve güvenli,
insan batağında bir timsah gibi
hem kendim, hem bir başkası olarak...

Son:

Bir ülkeden bir ülkeye, duygular, düşünceler... dilden dile ve göz göze, çok istiyordum paylaşmayı. Ama olmadı.

İnsancıl Şiir Atölyesi Etkinliği

Güngör Gençay'ın *Açık Oturum* Adlı Şiirinin İrdelenmesi

Bu ayın şiirini Servet Çolak seçmiştir.

AÇIK OTURUM

Demokritos:
Dünyanın ilk atomcuları
İlk materyalistleri dendiği zaman
Leukippos da ya yönümde
Ya da yanımda oluyor.
Oysaki ikinci bir adla
Kendimi bir daha yarattığımı
kimse bilmiyor.
Söylemesi ayıp değil
Benim felsefemi Lucretius
En az benim kadar güzel söylüyor.

Lucretius:
"... Öyleyse iki türdür bütün nesneler:
Atomlardan ve onlardan oluşan bileşikler
Çünkü hiç bir güç yıkamaz atomları
Saltık somluk sonsuza dek korur onları."*

Demokritos:
İşte böyle, gerçekleri doğanın.
Düşüncemde bir cam gibi ışıyor.
Duydum ki kolları sıvamış Eflâtun
Tüm kitaplarımı toplayıp
Yakmaya çalışıyor.
Bakalım neler kalacak, benden yarına
Bugünden başlayınca çelmeler
Doğrusu insan bunu
Bayağı merak ediyor.

John Dalton:
Görkemli verileri önceki ustaların
Atoma yeni baştan beni
El atmaya zorluyor.
Bugüne dek, soyut gibi
Görünen bir çok kavram
artık somutlaşıyor.

Ernest Rutherford:
Asırlarca öncelerden başlayan
Ve uzayacak asırlar sonrasına
Uzun bir köprüden geçiyoruz.
Camcı Ustası Gessler borulara
Elektrik yüklemeye uğraşıyor.
İvanoviç Mendelyef'in elinde,
Devirli tablosu kimyasal elemanların.
Bir yanda, sabırla sürtüp
İki buz parçasını birbirine;
Hemphrey Davy, ışıkla-hareket
ilişkisini ispatlıyor.

Usta elleriyle Clerk Maxwell'in;
Işık, elektrik ve mıknatıs
Matematiğe sokuluyor.
Öylesine kalabalık ki
dört bir yanımız
X ışınlarıyla kamaşmış gözlerim
Röntgen'i bir türlü göremiyor.
Anlatmak istiyorum uzun uzadıya
Bulduğum atom modelini
Nis Bohr girip söz arasına
Konuşmama bir türlü fırsat vermiyor.

Bir Dünya Vatandaşı:
Genelde anlamadığımız
Bir dolu şey söylediniz
Ve bilmediğimiz içindir ki
Nedendir, kimedir yaptıklarınız
Sevinmek mi yoksa
korkmamız mı gerekir
İnsan bir türlü kestiremiyor.

Bilim Adamı Bir Sözcü:
Uykusuz gecelerinizde Curie'ler
Aydınlığınızın dört temel taşı olarak

Gelip dikildi mi hiç kapınıza?
Ya da bir şeyler öğrenmesi için insanlığın
Yaşamına rest çekmek
size neler söylüyor?
Bilim tekerini döndürenlerin
Adlarını saymak birer birer

Yenilenmiş Kolomb'lar olan
Galileyi, Einstein'ı
Ve de Enrico Fermi'yi örneğin
Anlatmak gerekiyor.
Antik Çağ'dan günümüze
Kimlerin sesleri geliyor kısılmadan
Kimler kalıyor yarı yolda
Ya da kimlerin satıldığını
bilmeniz gerekiyor.

Bir Dünya Vatandaşı:
Geldik dayandık atomlara
Bilimdeki bulgularınız elile
İnsanları küspe yaptı
Bir yandan Nagazaki-Hroşima
Bir yandan radyosyonlar.

Ne zaman gerçekleşirse
Horald Agnew** gibilerin düşündükleri
Ya kanlı yüzlerini
Gösterir olacaktır savaşlar
Ya da bu sömürgeci işbirliğinden
Mantar gibi üreyecektir
Çeşitlemesi yapılmamış
İnsan boyunu aşan ağlatılar.

Bilim Adamı Bir Sözcü:
Biz evrenin içinde noktadan küçük
Adlarının önünde birer ün
Bir de bilgin sıfatı olanlar
Güzelleştirilmesi yolunda yaşamın
yaptığımız uğraşta
Ya emperyalist güçler
Gözü dönmüş faşistler ya da
devreye giriyorlar.
Sonra da kendilerine yarayan
Kadrolarda genleşip
hem sizi
hem de bizi kullanıyorlar.
İşte onun için diyoruz ki
Bilim, insanlık yararına olmalı
Ve onun da denetimini
Yapmalıdır gene halklar.

Bir Dünya Vatandaşı:
İster nükleerle
İsterse nükleersiz
Sermaye yönetimleri ölümü kolay
Yaşamı çok zor verirler.
Haklar, dudaklarına bağlıdır
İster bağışlarlar
İster alırlar.
Oysaki bizim haklarımız
köküne kadar
Emekle alınmalı
Geri verilmemeli öyle kolay
Yani dizginleri dünyamızın
Elimizde olmalı arkadaşlar

Güngör GENÇAY

İnci AYDIN

Şiiri ilk okuduğumda, çözümlenmesi zor bir şiirle karşı karşıya kaldığımı anladım. Çünkü bildik şiir biçimlerinden farklıydı. O halde bu şiir bildik şiir biçimleriyle irdelenemezdi.

Birbirinden bağımsız gibi duran parçalar, bir bütünün tamamlayıcısı aslında. Şiirin bütününde Güngör Gençay, bilimin gelişim aşamalarını göstererek, *"Bilim nę, kim için yapılmalıdır?"* sorusunu sorar. Şiirin aşamalarında bu sorunun yanıtını araırız.

Demokritos'un konuşmasıyla başlar şiir. Antik Çağ'dan bugüne gelen bilimin aşamalarını dizelerle izleriz.

Şairin bu kadar gerilere gitmesi nedensiz değildir. Bilimin durduk yerde, birkaç *"süper yetenekle"* ilerlemediğini gösterir böylece bizlere. Peki, nasıl ilerlemiştir bilim? İnsanlığın birikimini aktarmasıyla. Adım adım... Arkada yüzyılların birikimi vardır. Bilime katkı yapan birinin bunu unutmaması gerekir. Daha o günlerden, doğanın gerçekliğini araştıran bilimcilere karşı duran bir filozof vardır. O, kalıcılığı doğada değil, idealarda görür. Bu filozof Platon'dan başkası değildir. Bu dünyayı gölgeler dünyası olarak gören Platon, gölgelerin biliminin yapılamayacağını düşünmektedir. Bu dünyayı yok sayarak, *"öbür dünya"* için çalışanların bakışı, Platon'un bu bakışından hiç de uzak değildir. *"Gölgenin bilimi mi olur canım?"* diye sormaları hiç de şaşırtıcı değildir. Geçmiş yüzyıllardan Platon'un sesinin yankılarıdır.

Şiirde bilimin öncülerine söz verilir. Bilim insanları, sıradan bir vatandaşın pek de anlayamayacağı bir dille konuşurlar. Bu anlaşılmazlığı, *"Bir Dünya Vatandaşı"*nın sözleri giderir. O da bilim adamlarının konuşmalarından bir şey anlamamıştır. Şöyle der:

"Genelde anlamadığımız/ Bir dolu şey söylediniz./ Ve bilmediğimiz içindir ki/ Nedendir, kimedir yaptıklarınız/ Sevinmek mi yoksa/ korkmamız mı gerekir/ İnsan bir türlü kestiremiyor."

Bilimdeki gelişmeler *"Bir Dünya Vatandaşı"*nı çok da ilgilendirmemektedir. Daha da doğrusu bu-

nun bir gelişme olup olmadığını çok bilmemektedir. Onu ilgilendiren, bu anlamadığı şeylerin onu nasıl etkileyeceğidir. Olumlu mu, yoksa olumsuz mu?

*"Bir Dünya Vatandaşı"*nın, bilim adamları arasındaki konuşmayı anlayamamasındaki bir neden de bilimin halktan kopukluğudur. Vatandaş, gününü nasıl kurtaracağının peşindedir. Atom bulunmuş, bulunmamış kime ne? O akşamı aç geçirdikten sonra. Şair, bu açık oturumda bilimin öncüleriyle, halktan insanları bilerek karşı karşıya getirmiştir. Aralarındaki çatışkı belirginleştirilmiştir.

Bir Dünya Vatandaşı karşılaştığı olgudan yola çıkarak değerlendirme yapar başlangıçta. Hiroşima ve Nagazaki'de gerçekleştirilen kıyımda, dolaylı biçimde bilim adamlarını suçlar.

"Bilimdekl bulgularınız eliyle/ İnsanları küspe yaptı/ Bir yandan Nagazaki-Hiroşima/ Bir yandan radyasyonlar."

Bu kıyımların nedeni bilimsel buluşlar değildir elbette. Bu buluşları, kendi çıkarları için, insanlığın zararına kullanan egemenlerdir. Vatandaş, olguda kaldığı için asıl nedeni göremez. Sonuçtan yola çıkarak bilim insanlarını suçlar.

Büyük sermaye sahibi egemenler iktidarda oldukları sürece, bilim onların tekelinde, onların yararına olacaktır. Oysa bilim, doğayı tanımak, doğanın gerçeğini bilmek isteyen insanın ilk adımıyla başlamıştır. Çevresini anlamlandırmaya çalışmıştır insan. Gözlemlediği olguların nedenlerini aramıştır. Bunları buldukça yaşamı kolaylaşmaktadır.

Bilim insanlık birikimiyle bugüne kadar gelebilmiştir. Şiirde bu, *"uzun bin köprü"* simgesiyle karşımıza çıkar. Bu insani birikim asırlar öncesinden başlar, asırlar sonrasına uzanır...

Bilim insan için vardır. İnsana karşı bir rota izlemesinin suçunu bilim insanlarında aramamak gerekir. Bu, egemenlerin, topraklarını genişletme, iktidarlarını yayma amaçlarıyla bilimi kullanmalarından başka bir şey değildir. İnsana yararlı olmak amacıyla yola çıkan bilim, bir çıkarın kurbanı olur. İnsana zarar verir. Hem de öyle bir zarar ki, nesilleri yok edebilir.

O halde tek çare, bilimi eski rotasına çevirmektir. Bunun için dümenin el değiştirmesi gerekir. Halklar dümeni kullanmalıdır artık. İnsanlık yararına, mavi, masmavi okyanuslara... İskele alabanda!

Servet ÇOLAK

Öncelikle şu soruya yanıt vermeliyim. Neden bu şiiri seçtim? Bunun birkaç nedeni var.

İlki biçimle ilgili. Açık Oturum epik bir şiir. M.Ö. beşinci yüzyıldan, M.S. yirminci yüzyıla kadar uzanıyor. Yaklaşık 2500 yıllık bir süreyi kapsıyor. Birbirini hiç tanımayan, farklı çağlardan insanlar konuşturulur şiirde.

Diğer bir neden şu. İnsancıl Atölyesi'nde felsefenin belirli bir ağırlığı var. Bir ölçüde bilim seminerleri de yapılıyor. *Açık Oturum*; felsefe, bilim, politika, estetik bilgisiyle yazılmış bir şiir.

Felsefe şiir ilişkisi çok eskidir. İkisi de mitolojiden çıkar. Sümer edebiyatında, İlyada'da felsefenin çekirdeklerini görürüz.

"Filozoflar ve sanatçılar asırlardan beri hakikati ve güzelliği, insanlığın derinliklerinde aramakla meşgul görünüyorlar. Filozoflar bu uğurda boğuluyorlar, sanatçılar ise tükenmeyen hayat kudretleriyle çarpışarak zaferle yükseliyorlar." (Schiller, İnsanın Estetik Terbiyesi Üzerine Mektuplar, Çev: Melahat Özgü, MEB Yayınları, 1943, Ankara)

Bir de şu var. Felsefi bir sorun şiirle anlatılabilir.

Üçüncü neden, şiirde, bilimin bir bayrak yarışı olduğunun gösterilmesidir. Thomas Kuhn'un dediği gibi bir paradigma değildir bilim. Diyalektik bir gelişme / ilerleme gösterir.

Son neden şiirin güncel olmasıdır. Şiirde, insanlığın yararı için yaşama geçmesi gereken bilimsel bilginin, insana karşı kullanıldığı gösterilir. ABD'nin övündüğü silahları var. Bilimi öyle titiz kullanıyorlar ki, Felluce'deki düğün evini, Basra Körfezi'nden attıkları füzelerle vurabiliyorlar.

Şiir değerlendirmesine geçebiliriz artık.

Şiir, insanın maddeyi kavrama çabasının bir özeti gibidir. Batı'nın ilk atomcu filozofu Leukippos'tur. Demokritos'un (M.Ö. 460-370) hocasıdır. (Batı'nın diyorum. Çünkü, ilk atomcu filozof, bugünkü bilgimize göre, M.Ö 7. yüzyılda yaşamış Hintli Kanada'dır.) Bu dönemde henüz bilim, bağımsız değildir. Bilim, felsefenin içindedir.

Demokritos, atomcu (materyalist) felsefeyle özdeş tutulur. Demokritos'a göre, madde bölünemeyen, çok küçük birimlerden yapılmıştır. Bu birime atom (atomon: bölünemez en küçük parçacık) diyordu. Doğadaki sayısız nesne, atoma indirgenebilir. Çokluk, görünüştür. Altta birlik (atom) vardır.

Şair, Demokritos'u Lucretius'a (M.Ö. 94-51) bağlar.

"Benim felsefemi Lucretius / En az benim kadar güzel söylüyor."

Lucretius Roma'lıdır. Atomcu düşüncenin önemli temsilcilerindendir. Ona göre cisimler iki türlüdür. Basit cisimler (atomlar), bileşik cisimler (nesneler).

" '... Öyleyse iki türdür bütün nesneler: / Atomlardan ve onlardan oluşan bileşikler"

Lucretius'a göre, atomlar yoktan / hiçten çıkmaz. Atom parçalanamaz, yok edilemez.

Şiir, sonraki aşamada Demokritos'un felsefi karşıtı diyebileceğimiz Platon'u (M.Ö. 427 – 347) anlatır.

"Duydum ki kolları sıvamış Eflatun / Tüm kitaplarımı toplayıp / Yakmaya çalışıyor."

Platon idealist felsefenin babasıdır. (Whitehead'e göre, bütün Batı felsefesi Platon'a düşülmüş

dipnottur.) Platon da değişmeyeni arar. Ona göre madde sürekli değişir. İdealar (kavramlar) ise, değişmez. Şair, bu çatışmayla şiiri diyalektik bir biçimde sürdürür.

Sonra, atomun bilimsel dönemde izlediği serüvene geçilir.

Modern bilim Kopernik (M.S. 1473-1543) Devrimi'yle başlar. Dalton (1766-1844), çoktan unutulmuş atom düşüncesini yeniden canlandırır. Bilimsel bir kuram oluşturur. Bilimsel gelişme on dokuzuncu yüzyılda hızlanır. Yirminci yüzyıldaki sıçramaları hazırlar. Şair kimseyi unutmamaya çalışarak bilimsel gelişmenin bir tablosunu çizer. Rutherford'la (1871 – 1939) öğrencisi Bohr (1885 – 1962), bugünkü atom bilgimizi sağlayan iki bilimcidir.

Bu buluşlar olurken insanlık ne durumdadır? Bilim kimin içindir? *Bir Dünya Vatandaşı*'nın kuşkularını verir şair. Acaba bilgimiz arttığı için,

"Sevinmek mi yoksa / korkmamız mı gerekir"

Bir Dünya Vatandaşı alttaki insanı, sömürüleni, emekçiyi simgeler.

Bilim Adamı Bir Sözcü kimi açıklamalarda bulunur.

Galileo Galilei (1564 – 1642) fiziği bilimsel temellere oturtan kişidir. Yaklaşık 2000 yıl boyunca etkinliğini sürdüren Aristoteles (M.Ö. 384 – 322) fiziğini yıkar.

Curie'ler (Marie: 1867 - 1934 ve Pierre: 1859 - 1906) radyoaktiviteyi çözebilmek için yaşamlarını ortaya koyarlar. Radyasyon nedeniyle ölürler.

"Yaşamına rest çekmek / size neler söylüyor?"

Einstein (1879 – 1955), fiziğin ünlü, E=mc2 (madde-enerji eşdeğerliği) formülünü bulur. Bu formül, atom çekirdeğinde saklı bulunan devasa enerjiyi (nükleer enerji) açıklar. Fermi (1901 – 1954) atom çekirdeklerini parçalamak için nötrondan yararlanmayı önerir. Sonunda 1939 yılında ABD'de atom bombasının yapılmasına karar verilir. Fermi bu çalışmalara katılır.

Burada duralım. Bu sorunu mercek altına alalım.

Tekrar soralım. Bilim kimin içindir? Bilimsel bilginin amacı nedir? Kime, neye hizmet etmelidir?

Demokritos, Dalton, Bohr..., ABD, atom bombasını yapsın diye mi atom düşüncesini geliştirdiler? Elektriği aydınlatma, ısıtma için kullanabilirsiniz. İşkence için de. Demiri ev yapmak için kullanabilirsiniz. Birilerine pranga vurmak için de. Uçak da yapabilirsiniz. Uçağı, gıda, yolcu taşımak için kullanabilirsiniz. Bomba atmak için de. Atom enerjisini uzay araçlarına yakıt diye kullanabilirsiniz. İnsanları kitlesel öldürmek için de.

Buna kim karar veriyor? Devletler. Egemen sınıfın silahlı bürokratik gücü.

Kimin yararına? Egemen sınıfın yararına. İktidarlarını sağlamlaştırmak, genişletmek amacıyla.

Şair, burada *"Bir Dünya Vatandaşı"*nı tekrar konuşturur. Bilimsel birikim (atom bilgisi) Nagazaki'de (20 bin ölü, 50 bin yaralı), Hiroşima'da (130 bin ölü) kitlesel kırım için kullanılır. İnsan *"küspe"* (posa) yapılır.

"Bilimdeki bulgularınız elile / insanları küspe yaptı"

Bilim, savaş amaçları uğrunda kötüye kullanılır.

"... 'Ben her zaman bilginle, askerlerin birlikte çalışması gerektiğine inanmışımdır.'" demiş atom bombası yapılan laboratuvarın yönetmenlerinden biri. *"... bilginle, askerlerin birlikte çalışması "* demek, (askerler bilimin emrine girmeyeceğine göre) bilimcilerin askerlerin emrine girmesi demektir. Bilimin askeri amaçlarla kullanılması demektir. Bu, bilimin askerileşmesidir (bilimin militarizasyonu).

Bugün tehlike daha büyüktür. Cin, bir kez şişeden çıkmıştır. Günümüzde dünyayı onlarca kez yok edecek nükleer enerji silahı vardır.

Şair, *"Bilim Adamı Bir Sözcü"*yü tekrar konuşturur. Bilimciler yaşamın güzelleştirilmesi için çalışırlar aslında.

"Güzelleştirilmesi yolunda yaşamın / yaptığımız uğraşta"

Amaç insan için bilgi üretmektir. Doğanın gizlerini anlaşılır kılmaktır. Bilim, bilinenle bilinmeyenin sınırında yapılan bir etkinliktir. Oysa elde edilen bilgi, emperyalist amaçlarla kullanılır.

"Ya emperyalist güçler / Gözü dönmüş faşistler ya da / devreye giriyorlar."

Böylece bilim, karşıtına dönüşür. Bilim, bilgisizlik olur. İnsana karşı kullanılır. Halbuki bilim, insanlaşmak için olmalı, canavarlaşmak için değil.

"Bilim, insanlık yararına olmalı"

İyi de nasıl olacak bu? *"halk"* denetimiyle... Çünkü, iktidarı elinde tutan, bilimi de yönlendirir. Ancak böyle bilim insanlık yararına kullanılabilir.

Şair, *"Bir Dünya Vatandaşı"*nın konuşmasıyla bitirir şiiri. Sermaye yönetimlerinde ölüm bol, yaşam kıttır.

"Sermaye yönetimleri ölümü kolay / Yaşamı çok zor verirler."

Kapitalizmin insanı ücretli köle konumuna düşürdüğü bir dünyada yaşıyoruz. (Aslında insanın insana köleliği Sümer'den beri beş bin yıldır hep var. Yalnızca biçim değiştirdi.)

Şiir bir çağrıyla biter. Bu düzene (kapitalizme) başkaldırmak gerekir.

"Oysaki bizim haklarımız / köküne kadar / Emekle alınmalı"

Haklar, mücadeleyle alınmalıdır. Yaratan, üreten insanlar (beyaz, mavi yakalılar) dünyayı yönetmelidir. Dünya Proletaryası ne zaman uykudan uyanacak? Bilinmez... İnsan, sürüngen bir canlı değildir. İnsanı insan yapan, dik duruşudur. Ayağa kalkmalıdır insan.

Nasıl?

Kapitalizm denen lekeyi insanlığın alnından silerek...

Biliyorum, dünyanın sayın emperyalistleri, ülkemizin değerli burjuvaları... Proleter bilinci bileyen asilerin, devrimcilerin, sanatçıların suçu büyüktür.

Onları bir duvar dibine dizersiniz hep...

Ya silahı, mermiyi, işkence aletlerini üreten işçiler indirirse şalterleri?

Vatana ihanetle suçlarsınız besbelli!..

Peki, onlar *" Sınırları kaldırıyoruz. Yaşam alanımız yeryüzünün tümüdür. Tüm insanlar eşittir, kardeştir."* derlerse; sizi de, diyelim ki, bir kömür madeninde işçi, ya da verimli topraklarda çiftçi yapsalar, ne olur dersiniz?

İyi olur, iyi... Siz de insanlaşırsınız.

Ali Ekber KUL

Bilgi, insanı öbür insana karşı sorumlu kılar. Birey, insan olduğunun bilincine varır. Peki, öğrendiklerimiz neden bizi insanlaştırmıyor? ABD'nin binlerce insanı katlettiği Felluce'de, analar çocuklarının acılarıyla yaşamaktadır. Varoluşunu gerçekleştiremeyen insan, kapitalizmin kıskaçlarında soluksuz bırakılmıştır. Acımasızca sömürülmektedir. insanı öbür insana karşı sorumlu kılan bilgidir diyoruz. Öyleyse matematik, fizik, kimya, felsefe, tıp... profesörünün bilinci neden parçalıdır? Bilgilenmeyle edinilen insani nitelikler onda neden oluşmuyor? Einstein, Curie'ler... neden bomba olarak düşüyor Nagazaki-Hiroşima'ya, Felluce'ye? *"Uykusuz gecelerinizde Curie'ler / aydınlığınızın dört temel taşı olarak"* neden gelip dikilmiyor kapımıza?

Bunu açığa çıkarmak için sayfalarca yazı yazılabilir. Ama yazılanların hiçbiri, Güngör Gençay'ın şu dizeleri kadar etkili olamaz. Şöyle der Güngör Gençay, *"Oğlum karşıma oturmuş / Bir fırtık daşdelen suyu gözleri (...) Nazım'dan şiirler okuyorum / Önümde olmayan bir simide / Ortak ettiğim insanlarla birlik (...) Suskunluğun koltuğuna yaslandığım bir an / 'Gününü gün edeceksin' baba / matematik adımlarla yürüyecek Kendi bahçendeki çiçekleri düşüneceksin' diyor / Bir kuyuda aranıyor aklım / Anlıyorum ki öğretmeni kalpazan Cevat / Oğlumun aklıyla aramıza giriyor."* (Oğlumla Konuşulmamış Bir Konuşma)

Yalın, anlaşılır bir dille oluşturduğu şiirinde gereksiz hiçbir ayrıntıya yer vermeden, insanın içinde bulunduğu karanlığın nedenini gösteren güçlü bir şairdir Güngör Gençay. Karanlığın nedeni bilgi değil, yığma bilgidir. Yığma bilgi uçak yapar, bilgisayar yapar, ama olgular arası ilişki kuramadığından, insanı insan yapmaz. Böyle birinin çok kolay insanlık düşmanı bir duruma getirilebileceğini gösterir Güngör Gençay, *"Ne zaman gerçekleşirse / Horald Agnew gibilerin düşündükleri / ya kanlı yüzlerini / Gösterir olacaktır savaşlar / ya da sömürgeci işbirliğinden / mantar gibi üreyecektir / çeşitlemesi yapılmamış / İnsan boyunu aşan ağlatılar."*

Güngör Gençay, yürüdüğü yolu bilerek yürüyen bir şairdir. İnsana karşı sorumluluğunun bilincinde bir sanatçıdır. İnsanın içinde bırakıldığı karanlıkta, *"Bilim insanlığın ortak malıdır. Satılamaz"* diyen Madame Curie, Güngör Gençay'ın şiirinde kavga olur. Işık olur. Şiirinin ışığı, görünmeyeni görünür kılar. Yürüdüğü yolu bilerek, yürümeyenin yolunu aydınlatır. İnsana, arkasında insanlığın binlerce yıllık birikimi olduğunu göstererek, yürüdüğü yolu bilerek yürümesi gerektiğini duyurur. Bilerek yürünen bu yolda da gün, karanlığın kalın perdesini yırtarak yüzünü ışığa döndürür. Yaşamın *"Güzelleştirilmesi yolunda..."* şairin sesi daha da gürleşir. *"İşte onun için diyoruz ki / Bilim insanlık yararına olmalı"*

Özgül İTMEÇ

Şair Güngör Gençay'ın *Açık Oturum* adlı şiiri Barut Yüklü Yıldızlar eserinden alınmış. Şair, şiir dili ile insan dili arasında ince bir ilişki kurmuştur. Bu ilişkide kocaman bir birikim harcamıştır. Bugünkü yüzyılda savaşların, insanın belleğinde bırakacağı nedeni koymuştur ortaya. "Gerçeğimiz kadar bize yakın olanlar nedir. Barut, ateş, silah savaşın ölümcül nesneleri işte" der. Yeni sözlerle girmiştir şiire, konuşur, konuşturur bizleri. Doğanın kokusu gidiyor, yerini nükleer, kimyasal silahlara bırakmıştır artık. Şair bütün bunların karşısında, insanların ortak yaşayacağı dünyaya inanarak, savaşsız, nükleersiz bir dünyanın mümkün olacağını söylüyor. Bilimin, emperyalist amaçlarla kullanıldığı bugün, dünyada, kaç milyon insan yok edildi. Bunların sorumlusu kim? Bu soruyu yanıtlamak için, filozofu, bilim adamını, bir dünya vatandaşını buluşturuyor şair.

Bilim gerçekliktir. Şair, şiirin bütün dizelerinde estetik incelikle evrenin oluşumunu kavramamız için, doğru ile güzeli, yanlış ile çirkini karşı karşıya getirir. İlk çağ filozoflarından başlayıp Ernest Rutherford'a gelinen yolda bilim hep insanlık adına ilerlemiştir. Şair bugün bilimin hangi amaçlar için, kim için kullanıldığını vurgular.

Filozof evrenin yapısı ile çıkmıştır yola. Bilim adamı filozoftan aldığı bilgilerle, deneysel bulgularını insanlığın hizmetine sunmuştur.

"Uykusuz gecelerinizde Curie'ler / Aydınlığınızın dört temel taşı olarak / Gelip dikildi mi hiç kapınıza?" dizesinde şair, Curie'nin usta ellerine neleri borçlu olduğumuzu anımsatır. Bu yüzyılın bilimi ise yalnızca geliştirilmiş bombalarla, insanlığın yok edilmesine harcanmıştır. İlk deneyini de ABD 1945'te Japonya'nın Nagazaki, Hiroşima kentlerinde yapar. Bilançosu 20 bin üzerinde ölü, parçalanmış cesetlerle doludur sokaklar. Bitmez arkası. İn-

PARMAKLARIM ÇİÇEK AÇAR MI

Cengiz Gündoğdu'ya

Soru merak
Soru insan sevgisi
Soru değişim
Yanıt... yaşam belirtisi

Soru sorulmayı bekleyen kadın:
Hangi çiçeği seversiniz.
Gül
Papatya.
Niçin.
Filmler, romanlar, şarkılar
anımsanır.
Gül'ü herkes sever.
Papatya...
Umudu besliyor da ondan.
Nasıl seversiniz.
Niçin'de başkalarına ait
tek bir kelime söyleyebilen
Nasıl'da konuşabilir mi.

Sarsılmış aynı kadın:
Anılar bırakılır
Düşünmeye başlanır.
Sevdiği çiçek üzerine
Beş dakika konuşamayan,
İnsanı nasıl sever
Sevdiğini nasıl anlatır.

Şimdilerde o kadın:
Ben kaktüs severim.
Niçin mi.
Az su, az toprak
Direngen.
Gül mü.
Kapalı bir dudak.
Açılan tek yaprak
gülümseyiş.
Anlık kahkahadır
Dökülen her yaprak.
Gül keser, kanatır.
Acı... bir günlük.
Kaktüs batar
Hayvandan ayrıldığımız parmağa.
Kaktüs batar
Şu diyen, bu diyen parmağa.
Kaşınır parmaklar.
Acı dikenleri yürür
İç sesine... düşüncelerine.
Dolaşır tüm bedeni.
Kaktüs soru.
Kaktüs niçin'den nasıl'a geçiş.
Kaktüs dışı dikenli insan.
Çiçek açar görebilene.
Kaktüs şimdilerde
Taşkıran...
Parmaklarım çiçek açar mı.

Nalan ÇELİK

sanlığın yüzüne yeni savaşları gösterir. Yerlere dökülen kanlarla işgal altındadır kentler. Halepçe'ye atılan bomba çok yakınımızdır. Irak da düşmüştür yere.

Şair konuşturur bilim sözcüsünü, tazedir bu konuşmalar. Bugünkü medyada görürüz, insanlığın gelişiminden söz edilmez bir türlü. Çıplaktır bilim sözcüsünün sözü. *"Bilim insanlık yararına olmalı"* der şair. *"Ve onun da denetimini / Yapmalıdır gene halklar."* Sermaye şüphesiz ki bunu engellemek için her şeyi yapacaktır. Biz bugün bunun bilincinde olarak nice emeklerle aldığımız, alacağımız haklarımızı geri vermemek için, dünyanın dizginlerini elimizde tutmak için mücadele vermeliyiz. Gerçekçidir şiirin bütün dizeleri. Ne sinemadır izlenen uzun soluklu, ne de tiyatrodur alkışlanan, gerçeğimizdir, karşılaştırır bizi bu gerçekle. Öne düşen başları kaldırır, daha bilimsel, daha insani yaşam için.

Güngör Gençay, insana inanarak, koca yüreğine sığdırdığı güzel bir dünya için; bombalara hayır, bilime evet. Sizinle bizimle.

HIRÇIN KIZ

Meral GÜNDOĞDU

Tülin Tankut yıllardır, kendi deyimiyle, "kadın bakış açısıyla" izlediği filmler hakkında yazdığı eleştirileri bir araya getirdiği kitabına *Alt Tarafı Bir Film mi?* adını verdi. Kitle kültürü ürünlerinin, salt eğlenceli bir iki saat geçirmeyi amaçlatan ürünler olmadığı, ki amaç öyleyse bile sonucun o kadar masum olmadığı yapılan pek çok değerli bilimsel çalışmayla kanıtlanmış durumda. Tülin Tankut'a katılmamak imkansız; izlediklerimiz, dinlediklerimiz gerçekten alt tarafı bir film, resim, roman, şarkı, şiir değil. Peki ne? Dahası kadın bakış açısıyla izlemek de neyin nesi?

Andreas Huyssen, *Eğlence İncelemeleri* başlıklı kitapta yer alan makalesine *Kadın Olarak Kilte Kültürü* ismini vermişti. Oldukça çarpıcı ve pek çok çağrışımı olan bir formülasyon bu... Bir anda, kitle kültürü ürünlerinin kadınlar tarafından daha çok tüketilmesini, kadının kitle kültürünün özelliklerini neredeyse kişilik düzeyinde kendisinde taşımasını ve hatta kitle kültürü ile kadını aynılaştırarak, onu sosyalleşme ya da asosyalleşmenin bir geçiş platformu haline getirmeyi özetliyor. Kadının genel olarak kültür ve kültürel hayat içindeki yerini bir anda açıklamayı sağlayacak bir teorik önerme sunmasa da, bu formül bu yazının konusu açısından önemli bir başka çağrışım daha yapıyor: Kadın kitle kültürü ürünlerinin olmazsa olmaz bir öğesidir. Kadınsız film, roman, şarkı olmaz... Kadınsız filmde bile, filmde kadının olmayışının hikayeye kattığı dramatik bir boyut, gerilim vardır. Kadın yokluğuyla oradadır.

Kadınların, çocuklarına anlatacak hikayeleri olmalıdır. Bu yüzden oyunu, hikayeyi, kurguyu severler. Fakat kadının kitle kültürü ürünlerinin doğal bir nesnesi olmasında bir başka önemli neden daha vardır: Kadın bir projedir. Eğer herhangi bir teziniz, fikriniz, değeriniz, dünyayla bir derdiniz, getirmek istediğiniz yeni bir açılım varsa ve bunu bir hikaye anlatarak yapacaksanız kadına ihtiyaç duyarsınız, çünkü kültürün doğal taşıyıcısı olarak kadın, sunduğunuz fikrin her bakımdan en hızlı alıcısı olacaktır. Eğer toplum bir geçiş dönemi yaşıyorsa, bir sarsıntı içerisindeyse de, bunu, kadınların hayatı üzerinden gözlemek çok daha mümkündür. Kadın, hem muhafazakar hem yeniliğe açık yanıyla, bir hikayenin hem hareketli, çekici ve son derece öznel bir unsuru, hem de toplumsal değerlerin koruyuculuğu, bekçiliği hatta deposu olmak göreviyle sosyal bir figür olarak belirebilecektir. İşte bu yüzden zamanımızın en çok tüketilen kitle kültürü ürünü olan filmlerin odağında yer alır. Tülin Tankut'un eleştirdiği filmler, dünyada önemli değişimlerin yaşandığı yılların izlerini taşıyor. Yazar, 1980'li yıllardan itibaren Türk ve dünya sinemasının önemli örnekleri üzerinden ilerliyor: *Mine* (1982, Atıf Yılmaz), *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği* (1988, Philip Kaufman, ABD), *Seks Yalanları* (1989, Steven Soderbergh, ABD), *Temel İçgüdü* (1992, Paul Verhoeven, ABD), *Betty Blue* (1986 Jean-Jacues Beineix, Fransa), *Venüsle Buluşma* (1990 Istvan Szabo, ABD), *Tatlı Emma, Sevgili Böbe* (1992, Istvan Szabo, Macaristan), *Pretty Woman* (1990, Garry Marshall, ABD), *Herşeye Rağmen* (1987, Orhan Oğuz), *A Ay* (1989, Reha Erdem), *Shirley Valentin* (1989, Lewis Gilbert), *Çingeler Zamanı* (1989, Emir Kusturica, Yugoslavya), *Karılar Koğuşu* (1990, Halit Refiğ), *Camdan Kalp* (1990, Fehmi Yaşar), *9.5 Hafta, Öldüren Cazibe* (1990, Adrien Lyne), *Bayan Daisy ve Şoförü*, (1990, Bruce Bereford), *Barton fink* (1991, Joel Cohen, ABD), *Köprüüstü Aşıkları* (1991, Leos Carax, Fransa), *Bir Aşk Üçgeni* (1991, Paul Mazursky, ABD), *Tehlikeli İlişkiler* (1992, Stephan Frears, ABD-İngiltere), *Ahlaksız Teklif* (1992, Adrian Lyne, ABD), *Sarı Tebessüm* (1993, Seçkin Yaşar), *Ruhların Evi* (1994, Billie August, ABD), *Mavi Sürgün* (1993, Erden Kral), *Koza* (1995, Nuri Bilge Ceylan), *Annem Hakkında Her şey* (1999, Pedro Almodovar, İspanya-Fransa), *Sensiz Olmaz* (2000, Stephan Frears, ABD), *Karanlıkta Dans* (2001, Lars Von Trier), *Piyanist* (2001, Michael Haneke, Avusturya), *Sadakatsiz* (2003, Adrian Lyne, ABD), *Saatler* (2003, Stephan Daldry, ABD)... ve *İkinci Bahar* dizisinden *Casablanca*'ya, *Duvara Karşı*'dan *Dogville*'e, *Matrix*'ten *Kurdun Günü*'ne kadar Tülin Tankut'un izleme iştahı ve keskin kaleminden kaçmayan pek çok yapım ele alınıyor bu çalışmada.

Tülin Tankut'un kadın bakış açısıyla ve eleştirel bir gözle izlediği bu filmler, bize geçen 20 yılın panoramasını da sunuyor. Tülin Tankut, yorulmaz bir çabayla dünyada feminizmin kazanımlarının rafa kaldırıldığı -biraz da feministlerin yorulup postfeminizme doğru evrildiği bir noktada- Türkiye'de ise

kadın hareketinin yeni yeni ortaya çıktığı yıllarda dörtnala dalıyor profesyonel izleyiciliğe... Kitabı okuyunca *"doğrusu pek iyi yapmış"* diyorsunuz, çünkü filmler önemlidir. Aşk buluşmalarının, dostlukların, farklı türden beraberliklerin başladığı, bir duygudaşlık arayışının eşliğinde girilen mekanlardır sinema salonları. Hangi filmleri kimlerle izlediğimiz, birinin hangi filmi sevdiği önemlidir. Sinema sanatı empati kurma ve eleştirel bakma yeteneğimizi kullanmamızı sağlar. Tankut, film eleştirisinin yerini film tanıtımına bıraktığı bir dönemde bulunmamıza sitem ediyor haklı olarak ve kitabıyla bize eleştirel düşüncenin, bir sanat eserine analitik bakmanın verdiği keyfi hatırlatıyor. Tülin Tankut'un kadın bakış açısıyla film izlemek adını verdiği çalışma tarzına biraz yakından baktığımızda onun kadın özgürlüğü konusunda yorulmaz bir savaşçı olduğunu görüyoruz: *"A. Birkin'in Ateşli Sır (1988, İngiltere) filminde evli bir kadının evlilik dışı ilişkisi anlatılır. Film bize sanatsal kişilikler aracılığıyla kadınlara ilişkin nesnel bilgiler sunar. Biz bu bilgilerle, gerçek yaşamda kadınlığın eş, ana, sevgili gibi görünüş biçimlerinde barınan cinsiyetçi ideolojiyi, başka deyişle nesnelliğin cinsiyetçi yüzünü ortaya çıkarabiliriz: Yaşlı koca, sahtekar aşık, hasta oğul; üçü de kadını kendi çıkarları doğrultusunda baskı altında tutmaktadır. Filmin sonunda çocuğun, annesinin aşk serüvenini babasından gizlemesiyse, yönetmen ne düşünmüş olursa olsun bizim yargımızı değiştirmez; Yetişkin bir kadının kocaya bağlı istikbali, bacak kadar çocuğun iki dudağı arasındadır. Ama Kadın Bakış Açısı edinmemişsek, olup biteni, gördüklerimize dayanarak olduğu gibi kabullenir, filmin cinsiyetçi yörüngesinden dışarı çıkamamış oluruz."*

Sinema tarihinde belki son 20 yılda yapılmış olanlardan çok daha cinsiyetçi söylemler içeren filmler bulunabilir. Fakat Tülin Tankut'un topluca önümüze koyduğu çalışma bize gösteriyor ki 80'li yıllarla birlikte aile, aşk, ahlak gibi izlekler kadınlık durumuna eklenmiş olarak son derece önemli yönetmenlerce ele alınmış ve tartışılmıştır. Bunun arkasında öncelikle Amerika'nın 80'li yıllarda özellikle finans, bankacılık ve bunların çeperinde gelişen hukuk, emlak gibi sektörlerin birdenbire büyümesiyle ortaya çıkan genç, enerjik hedonist bir orta sınıf kuşağının 70'li yılların özellikle cinsel özgürlük kazanımlarını insansızlaştırarak talan etmesi vardı. Filmlerinde daha sonraki yıllarda da cinsel ahlakı tartışmaya devam edecek olan Adrien Lyne, 9.5 haftayı bu koşullarda yaptı. Bu kanaldan akan filmler dejenere bir bağımsız kadın imajından *(Temel İçgüdü, Öldüren Cazibe),* kadının erkeğe yönelik saldırganlığını işleyen *Taciz*'e (Tülin Tankut bu filme de değinebilseydi) dek uzandı. Feminizm, Amerika'da kapitalizmden kaçıp aileye sığınırken, *özgür ve mutlu fahişe* Pretty Woman da aşk aracılığıyla evinin kadını oldu.

Tankut, sosyalist ülkelerde yaşanan düşkırıklığını anlatan iki filmi de irdeliyor kitabında. *Çingeneler Zamanı* üzerine tezleri, müziklerini yıllardır severek dinlediğimiz bu filmin çok daha fazlasını hakettiğini ortaya koyuyor: *"Kusturica'nın kadınların evlilik karşısındaki tutumlarını değil, kadın sorununu çözememiş olan reel sosyalist toplumu eleştirdiği, Büyükanne figüründe netlik kazanıyor. Sosyal hizmetler bulundukları yere ulaşamadığından ailenin tüm sorumluluğunu tek başına üstlenen dul Büyükanne, mülkiyet ilişkilerini somut olarak yaşamamasına karşın -cinsel özgürlüğü bile vardı- bu ilişkilere özgü değerlerle sıkı sıkıya sarılmıştır: Ailenin korunması, kendini adamışlık, -hele de kumarbaz oğlu-, karşılıksız sevgi... Kusturica belki, toplumsal güvenliğin olmayışı, bireyi duygusal güvenlik arayışına itiyor, demek istemiştir. Ancak Büyükanne'nin iş güvencesi, çocuk bakımevi gibi olanakları olsaydı, dişi kuş rolünden ha deyince vazgeçebilecek miydi?"* Tam bir hırçın kız sorusu! Soru da, yanıt da çetin ceviz...

Tankut'un değerlendirdiği bir başka eski sosyalist ülke filmi ise İstvan Szabo'nun *Tatlı Emma, Sevgili Böbe*'si: *"Macaristan'ın Yeni Dünya Düzeni'ne geçişiyle yeni koşulların kadınlar üzerine getirdiği yeni baskılar eleştirilirken kadınlar arası dostluk, işyerinde cinsiyetçilik, cinsel taciz, evli erkeğin evlilik dışı aşkındaki bencilliği vb. feminist izlekler gündeme getirilerek açık yüreklilikle eskinin sorgulanmasına da yer veriliyor. Bu yeni düzende 'yeniliğin' bir 'zorunluluğu' olarak kadınların tüketim alışkanlıkları kışkırtılmakta, öte yandan ekonomide doğan krizin sillesini yiyen hemşire öğretmen vb. meslek sahibi bekar kadınların medya aracılığıyla fahişeliğe özendirilmesine göz yumulmaktadır. Eski ve yeni değerlerin çatışmasından doğan sonuçları çekmek yine kadınlara düşmektedir."* Szabo'nun kadın karakterlerinden biri intihar ederken diğeri yeni bir toplumsal mücadeleye doğru yola koyulur. Ancak geçtiğimiz 20 yıla damgasını vuran kadın filmleri arasında kadınları bu biçimde eyleme çağıran pek az film vardır, yine keşke Tülin Tankut üzerine bir şeyler yazmış olsaydı diye düşündüren Fransız yapımı *Meleklerin Düş Yaşamı* gibi... Ancak aile, kadın, ahlak, cinsellik ve cinsel kimliklerin savunulması gibi konularda eski romantik aşk klişelerinin işe yaramazlığını farkeden yapımcılar için -feminizmin yerini postfeminzme bıraktığı yerde- eşcinsellik yeni bir konu olarak belirdi ve Tülin Tankut ne düşünür bilmiyorum, ama kanımca Almodovar'ın cinsel rolleri ve çekirdek aile anlayışını tersyüz ettiği, yerine koca bir hümanizmayı koyduğu fil-

Erzsébet Tóth

(Tatabánya, 28.08.1951 -)

Ekonomi Üniversitesini bitirdi. Kendi mesleğinde çalıştıktan sonra Macar Slayt Filmi Üretici İşletmesine geçti. 1994-96'da Élet és Irodalom dergisinin şiir bölümünü yönetti, sonra Új Magyarország gazetesinde çalıştı.

Şiir kitapları: *Sonsuz Bir Şiirin Ortası* (Egy végelen vers közepe, 1979), *Mum Kutsayıcı* (Gyertyaszentelő-Şubat ayında bir Katolik bayramı, 1982), *Yüzünün Ardında Mayıs* (Arcod mögött május, 1992), *Tanınmayan Hafif Bir Yürekle)* (Ismeretlen, könnyü szivvel, 1997).

HİÇBİR YERE

Kaçınılmaz cümleler isterdim
tahta ranzalar kadar katı
ya da mağara insanına özgü bir ilkbahar,
oysa görünmez biriyim, sütle yazılan sözcükler gibi.
Yüzüm dağılıp kaldı sonbahar havasında,
ayaklarım sanki çiy kesildi de kuruyup gitti.
Sonu budur bütün kaçışların, bütün okyanusların.
Bir ispirtizmacı nasıl bakarsa öyle bakıyorum masaya.
Oysa istemezdim başka bir güneşin altında bulunmayı,
uçmak istemezdim, bir tramvayla yola çıkmak varken
bakmak için hâlâ yaşayıp yaşamadığına Tuna'nın.
Savaşmak istemezdim
ama bir sevk emri gibi geliyor sabah,
kıyılmış kemikler çekiyorum bir torbada
ve bodrumda yaşayan biri gibi ürkeğim.
Güneş ışığı da insanlar da acı veriyor banal
Mevsimler birer sefahat âlemi ve her gün
aynı temizlik.
Sanki birer suç kanıtı bulûzlarım
yakmak gerek onları
birer cadı yuvası olmuşcasına.
Otlaya otlaya bitirdim bu kenti
yıldızından ta solucanına değin. Sendeliyor önümde
beni aldatmak için akşamlar, ama ben
daha ayığım her birinden:
biliyorum hiçbir yere gidemeyeceğimi.
Çiçeklenmiş asker trenleri görüyor uykusunda
benden umduğunu bulamayan gar.

Türkçesi: Kemal Özer - Edit Tasnádi

mi *Annem Hakkında Her Şey*, modern burjuva kültürünün bunalımını Aydınlanma'nın değerlerinde arayan *Piyanist* -Tankut'un deyimiyle *'kız kurusu piyano öğretmeni'*- ve Oscar'la ödüllendirilen kadın ve erkeğin birbirleri için olmadığını savlayan *Saatler* gibi yapımlarla dünya sinemasında kadın filmleri dönemi sona erdi. Son 20 yılın farklı önermelerine evsahipliği yapmış kadın filmleri, bir türlü yeni bir düzen kuramayan kadın kahramanlarıyla -geleneksel değerler ve aile bile bir alternatif olamadı- zamanın dışına düştü. *Matrix, Kurdun Günü, Dogville* gibi bilimkurgu, kara ütopya ve masalsı yapımlar, şimdilik bir projesizliği ima ediyorlar. Yeni yok, kaos var. Yeni dönemin filmleri hayatın yeni kuruluşunu işleyemedikleri için olumlu ya da olumsuz kadın filmleri olamayacaklar, savaş filmleri olacaklar. Hatta *Master and Commander*'dan beri oldular bile. Yeni dönemin kadın kahramanının burkasını atıp Amerikalıların attığı ruju süren bir Ortadoğulu kadın fantezisi üzerine kurulu olacağını sanıyorum.

Yazarsın Tülin Abla, "ellerine sağlık" olur.

* Tülin Tankut, *Alt Tarafı Bir Film mi?*, Papirus Yayınları, İstanbul, 2003.

ÇEVİRMENDEN OKURA ÇAĞRI

Yabancı dillerden çevrilmiş kitapları okurken bunları kimin çevirdiğine dikkat ediyor musunuz hiç? Pek çok okur için bu sorunun cevabının "hayır" olduğunu biliyoruz. Hele bir kitabın çevirisi iyiyse zaten şeffaf olan çevirmen iyice görünmez olur. Çeviri ancak çok kötü, hatta kitabı okutmayacak kadar kötü olduğunda dikkat çeker. Bazen suçu kendimizde bulup metnin bizi "aştığını" düşünerek, bazen çevirinin kötülüğünü ister istemez teşhis ederek, hevesle elimize aldığımız kitabı beş on sayfa sonra hüsranla bıraktığımızda (ama ancak o zaman) bu kitabın başka bir dilden "birisi" tarafından çevrildiğinin farkına varırız. Birçok kitapseverin "Bir daha çeviri kitap okumayacağım" diye söylendiğini duymuşuzdur. Çeviri kalitesinin düşük olması, insanı kitap okumaktan soğutacak, bazı çok önemli eserlerin kültür hayatımızda sadece cismen var olmasına sebep olacak, dolayısıyla düşünce ve haz dünyamızı daraltacak kadar ciddi bir sorundur.

Kitap dergilerinde, genelde bir çeviriyi (çevirmenini de ismen zikrederek) fazla bir veri sunmadan ve kaynak metinle ciddi bir kıyaslama yapmadan yerden yere vuran "çeviri eleştirisi" yazılarıyla karşılaşmıştır çoğu meraklı okur. Yazılı ya da sözlü her platformda kolayca saldırı hedefi, hatta alay konusu haline getirilen bu çevirmenler kim peki? Okuduğunuz kitaplar hangi şartlarda çevriliyor biliyor musunuz? UNESCO, PEN, European Writers Congress gibi saygın uluslararası kurumların yazarlarla aynı konumda, yani "müellif" kabul ettiği, Türk hukukunun da "eser sahipliği" statüsünü tescil ettiği çevirmenlerin ülkemizde düzenli gelir, sigorta, emeklilik gibi en temel sosyal haklardan yoksun olduğunu biliyor musunuz? Diyelim ki 10 YTL vererek bir kitap aldığınızda bu paranın kabaca 2 lirasının dağıtımcıya, 2 lirasının kitapçıya, 1 lirasının telif alımına, 2 lirasının matbaa, cilt, kağıt, dizgi vs. ile ofis giderlerine, 80 kuruşunun KDV olarak devlete gittiğini, "eser sahibi" çevirmenin bundan aldığı payın genellikle 50 ile 75 kuruş civarında kaldığından haberiniz var mı? Bir kitabı zevkle okuyabilmenizin belki de bir okur olarak sizi ilgilendirmeyeceğini düşündüğünüz bu rakamlarla yakından ilgisi olduğunun farkında mısınız?

Ülkemiz koşullarında yabancı bir dili az çok bilip, içinden çeviri yapmayı geçiren herkes, çoğunlukla özel bir eğitim almadan çevirmen olabilmektedir. Çeviri eğitimi alanlar da genellikle maddi sorunlar nedeniyle bu işi hobi olarak görüp başka alanlara yönelmekte, bu yüzden de tecrübeyle gelen yetkinliğe ulaşamamaktadır. Bir yayınevine çeviri yapmak için başvurduğunuzda, hangi alanda çeviri yapmak istediğiniz sorulduktan sonra size hemen bir deneme çevirisi verilecektir. Teslim ettiğiniz deneme çevirisi yeterince titizlikle değerlendirilmediği için, ortalama bir düzey tutturmanız halinde pek de bilgili, hatta ilgili olmadığınız bir alana ait bir kitabı çevirirken bulabilirsiniz kendinizi. Türkiye'de çeviri faaliyeti uzun yıllar neredeyse gönüllülük ilkesiyle, "şan olsun" diye yürütülmüştür. Bu yüzden de çeviri genelde bir hobi, bir ek iş, öğrenciler için cep harçlığı olarak görülür. Çeviri meslek, çevirmen meslek erbabı olamaz bir türlü. Halbuki bu meslekte tecrübe gerçekten hayati bir önem taşır. Maalesef bu tecrübeyi iletecek kurumlar olmadığından, mevcut mütercim tercümanlık bölümleri kitap çevirisi üzerine yeterince odaklanmadığından, çevirmen, zanaatini ilerletme yolunda yalnızdır, her şeyi en baştan ve tek başına keşfetmesi, buluşlar yapması gerekir.

Peki kimdir "iyi" çevirmen? Öncelikle bunun çok tartışmalı ve göreceli bir konu olduğunu belirterek, kabaca bir tarifle yetinelim. "İyi" ya da "işinin ehli" çevirmen, çevirdiği kaynak metne hakim, sahip çıkabileceği ve okurun yararlanabileeği tutarlı bir metni oluşturabilen kişidir; ilk başta Türkçeye son derece hakim biridir. Ayrıca çeviriyi yaptığı yabancı dilin girdisini çıktısını, tuzaklara düşmeyecek kadar iyi bilmesi, alanında adeta uzmanlaşmış olması ve uzmanlık düzeyini hiçbir zaman yeterli görmeyip sürekli araştırmalar yapması gerekir. Yani sosyoloji, felsefe, edebiyat, tarih, din, bilim vb. konularda fazlasıyla malumat sahibi olmalıdır. Oysa bu kadar iyi yetişmiş insanlar genelde üç kuruş parayla, çok yoğun bir zihin emeği gerektiren böylesi bir işte uzun müddet oyalanmazlar. Çok daha iyi gelir elde edecekleri başka işlere yönelirler.

Bir çevirmenin iş yeri neresidir? Kitap çevirmeninin iş yeri evidir ve mesleğini sürdürürken genellikle yalnızdır. Tek başına yaşıyorsa insan yüzü görmeden günler geçirebilir. Çevirmenin sosyalleşme imkanı olmadığı gibi sosyal güvencesi de yoktur. Sigorta ve emeklilik kavramları çevirmenin aklının ucundan bile geçiremediği, talep bile edileme-

yecek, zaten nereden talep edeceğini bilmediği şeylerdir. Bir çevirmen, kendisine verilen ücretten %30 civarı vergi kesildiği halde temel sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanamaz ve emekli olamaz. Peki bu koşullarda çeviri neden yapılır? Manevi haz, dile ve kitaplara duyulan sevgi, özgürlük merakı ve aç kalmayacak kadar para uğruna yapılır, ama çoğunlukla meslek olarak seçilmez.

Çeviri mesleğe dönüşemediği ve bu işi düzenli olarak, tecrübe biriktirerek, tam mesai sürdüren insanlar çok az olduğu için ne yazık ki yayınevleri maddi beklentileri daha az olan "çevirmen adayları"na çeviri vermek zorunda kalır, ama esasında bu "zorunluluk" da baştan beri yapılan yanlış tercihlerin sonucudur. Yayınevleri ellerine gelen acemice çevirileri, güvendikleri redaktörlerine ya da editörlerine bazen sil baştan yaptırmayı bile göze alır duruma gelmişlerdir. Elden geçen kötü bir çeviri, baştan sona iyi yapılan bir çeviriyle kesinlikle boy ölçüşemez, ama bu çoğunlukla göz ardı edilir. Bu gidişat, çeviri kalitesinin (dolayısıyla düşünce ve edebi beğeni kalitesinin) düşmesine sebep olduğu gibi bir meslek olarak çevirmenliğin ve çevirmenlerin itibarını da zedelemektedir. Çözümse, kötü çeviriden yakınan, hatta mağdur olan yayınevlerinin yetenekli çevirmenleri bu işi sürdürmeye teşvik etmek için küçük mali düzenlemeler yapmaları ve her ne kadar esasen ticari kuruluşlar olsalar da çevirmenlerle gerçek bir iletişim kurup "pedagojik" işlevler de üstlenmeleridir.

Piyasanın bu halinden rahatsız olan biz bir grup çevirmen bir araya geldik. Mesleğimizi sürdürürken yaşadığımız sorunlardan yola çıkarak öncelikle çevirmenlerin hep göz ardı edilmiş olan haklarını dikkate alan bir tip sözleşme hazırlamak üzerine yoğunlaştık. Hakların sorumlulukları da beraberinde getirdiğinin bilincindeyiz. Esas amacımız çevirinin bir meslek olarak sürdürülebilecek kadar gelir getirmesi, böylece insanların bu işte tecrübe edinebilmelerine imkan tanınması ve kitap çevirisinde kalitenin yükselmesi. Ayrıca grubumuzda atölyeler düzenleyerek tecrübelerimiz paylaşıyor, internet üzerinden terim ve cümle düzeyinde bilgi paylaşımında bulunuyoruz. Ortada ciddi bir sorun var ve bizler o sorunu gidermek için elimizden geleni yapmaya çalışıyoruz. Ama okurların da desteğine ihtiyacımız var.

Bu metni, size yayıncılık faaliyetinin en önemli ayaklarından biri olduğunuzu hatırlatmak için kaleme aldık. Okur ille de edilgen konumda olmak, kendisine sunulan ürüne razı olmak zorunda değil. Yayınevlerinden kaliteli çeviri talep edin. Bunun için okuduğunuz kitapların çevirmenlerine dikkat etmekle işe başlayın. Sevdiğiniz çevirileri, beğendiğiniz çevirmenleri kitaplarda belirtilen e-posta adreslerine yazarak yayınevlerine bildirip, hem onaları iyi çeviri yayınlamaya hem de iyi çevirmenleri bu işi sürdürmeye teşvik edin. Hiç okuyamadığınız, gerçekten çok kötü bulduğunuz çevirilerle karşılaşınca yayınevlerinden hesap sorun (bu arada nitelikli çevirilerin de her zaman tartışmaya açık noktalar içerebileceğini, hiçbir çevirinin mükemmel olamayacağını akıldan çıkarmamak lazım). Çevirmenler, yazarlar ve yayıncılar onca emek sarf ederek ürettikleri eserleri adeta boşluğa bırakıyorlar; o eserleri takdir edecek ya da eleştirecek okurlarla iletişimimiz hemen hemen yok denecek seviyede; halbuki böyle bir etkileşim herkes açısından çok faydalı olabilir. Çevirmenler olarak okurdan isteğimiz kaliteli çeviri talep etmeleri ve tepkilerini göstermeleri. Biz kaliteli çeviriler üretmek için elimizden gelenin en iyisini yapmaya devam edeceğiz.

Adil Baktıaya, Ahmet Fethi, Ali Berktay, Ali Ekber Yıldırım, Ali Kaftan, Anahid Hazeryan, Aslı Biçen, Ayetullah Tekin, Aylin Ülçer, Ayşe Nihal Akbulut, Ayşen Anadol, Ayşen Burcu Bölükbaşı, Banu Adıyaman, Başak Ertür, Belma Baş, Betül Kadıoğlu, Betül Parlak, Bilal Çölgeçen, Bülent O. Doğan, Cem Soydemir, Cenk Atayeter, Çiçek Öztek, Çiğdem Çalap, Devrim Çetinkasap, Didem Atay, Dost Körpe, Ebru İnhan, Ebru Kılıç, Elçin Gen, Elif Daldeniz, Elif Özsayar, Emine Bademci, Emine Çaykara, Emrah Efe Çakmak, Enise Kozluca, Erol Özbek, Fatma Devrim Kılıçer Yarangümeli, Feryal Halatçı, Fulya Koçak, Gamze Varım, Gökçe Tuncer, Gürol Koca, Hakan Gürel, Haldun Bayrı, Hamide Koyukan, Handan Akdemir, Hasan Anamur, Hayrullah Doğan, Hira Doğrul, Işık Ergüden, İnci Ötügen, İsmet Tekerek, Kadir Yiğit Us, Kıymet Kına, Lale Akalın, Levent Dede, Mehmet Moralı, Mirac Rüzgar, Müfide Pekin, Nazile Kalaycı, Nazlı Pişkin, Necdet Neydim, Necmiye Alpay, Nedim Çatlı, Neşe Nur Domaniç, Nihan Özyıldırım, Nizam Yiğit, Nusret Avhan, Orhan Düz, Osman Çeviktay, Ömer Aygün, Övgü Doğangün, Öykü Didem Aydın, Özden Arıkan, Özgü Çelik, Özlem İlyas, Özlem Varisli, Rahmi Öğdül, Renan Akman, Roza Hakmen, Sabri Gürses, Samed Karagöz, Sami Oğuz, Sanem Öğe, Selçuk Akyüz, Selda Somuncuoğlu, Semra Kunt, Serkan Artun, Serpil Çağlayan, Sevgi Tamgüç-Balıkçıoğlu, Sevin Aksoy, Sevinç Altınçekiç, Sıla Okur, Sosi Dolanoğlu, Şebnem Kaleli, Taylan Doğan, Tuba Geyikler Terci, Tuncay Birkan, Tuncay Kurt, Turgay Kurultay, Ulaş Apak, Vedat Çorlu, Yasemin Tezgiden, Yavuz Alogan, Yusuf Eradam, Zarife Biliz, Zehra Aksu Yılmazer, Zehra Savan, Zerrin Yanıkkaya

Demirtaş Ceyhun
EDEBİYATIMI GERİ İSTİYORUM

Sis Çanı Yayınları

Öykü

DREAM-WORLD GASİLHANESİ

Baha ÇITAKOĞLU

I.

Beşiktaş'taki eczaneleri dolaştıktan sonra Ihlamur yokuşundan Nişantaşı'na doğru yolu koyuldu adam. Otuz beş yaşında, esmer, yapılı. Elleri, gri pardösüsünün cebinde, sırtında çantası, yürüdüğü yokuşu sırtlanmış gibi yorgun hissetti kendini. Bir an soluklandı. "Bu iş var ya... bir tutarsa" diye geçirdi içinden. Kabarık, sık kıvırcık saçlarını elleriyle geriye doğru yatırdı birkaç kez. Alnında biriken ter taneleri avuçlarını ıslattı. "Çok para kazanacağım, çok." dedi, yüreklendirdi kendini. Yüklendi yeniden yokuşu sırtına.

Gün boyu yüzünü göstermeyen güneş, tam bu saatlerde, binaların ardına devriliverince, bir sonyaz solukluğunda sarıya boyamıştı her şeyi. Yollar... ağaçlar... otomobiller... kaldırım taşları. Bu, turuncuyla sarıya çalan renk, yol boyu alışverişten dönen, koşturan, yürüyen, kadınlı erkekli herkesin yüzünü sinema filmlerinin rengine büründürmüştü. Salihli'de açıkhava sinemasına gittiği çocukluk günlerini anımsadı adam. Ne güzel insanlardı onlar. Tenleri benzemezdi tenlerinize. Daha renkli daha canlı. Gerçekten daha gerçek gibiydiler. Düşlerinde, bazen uyanıkken bile, bir filmin içinde buluverirdi kendini. "İzlediğim ilk renkli filmdi..." diye başlayıp, heyecanla anlattığı hep o sahne, her anlatışta biraz daha değişerek, neredeyse senaryosunu onun yazdığı başka başka filmlere dönmüştü.

"Adını anımsamıyorum filmin, oyuncuların da. Ama içimde biçimsiz kalmasınlar diye, Ali Mc Graw ve Rean O'neil'a yakıştırıyorum ben bu filmi. Bu da bir aşk öyküsü ama Love Story değil: Bir Pazar günü... güneşli bir Pazar. Filmin esas çocuğu ile sevgilisi kır gezisine gidecekler. Çocuğun üstü açık karmen kırmızı bir Chevrolet'si var. Kız, ben kullanacağım arabayı diyor. Anahtarları veriyor çocuk. Sepeti bagaja koyuyorlar. Kızın üzerinde yine karmen kırmızı bir elbise, tam arabanın renginde... Gözünde güneş gözlükleri... Yola çıktıklarında öğle güneşi tepelerinde şıkır şıkır. Ağaçlı yollardan geçiyorlar... güneş parıltısı ve ağaç dalları geçiyor arabanın camından. Karayolunda anlamsız bir tartışma başlıyor aralarında. Çocuğun yeni geliştirdiği eczaneler projesinden çıkıyor kavga. *'Caddenin köşesindeki şu sarışın eczacı kadın yüzünden değil mi?'* diyor kız. *'Yoksa niye eczane? Başka iş mi kalmadı? Artık beni sevmiyorsan söyle.'* Kızı bir türlü ikna edemiyor çocuk. *'Artık para kazanmam gerektiğini söyleyen sendin. Bu sadece başlangıç. Kendi işimi kuruyorum, ayrıca bunun o sarışınla hiçbir ilgisi yok.'* Tartışma alevleniyor, direksiyonu yumrukluyor kız, birkaç kez arabadan inmeye çalışıyor çocuk. Sonra birden susuyorlar... Bir fırtına sonrası sessizliğinde yol alıyor araba. Güneş gözlüklerinden incelip uzuyor yol çizgileri. Kafalarında bin türlü düşünce, incelip uzuyor. Yavaşça yolun kıyısına çekip durduruyor arabayı kız. Hiç konuşmuyorlar. Usulca silecekleri çalıştırıyor. Hem de bu havada. Bir damla yağmur yokken... Çocuk uzanıp gözlüklerini çıkartıyor kızın... kız ağlıyor... eğilip öpüyor kızı..."

Ne müthiş bir sahne, diye düşünüyor adam, gerçek hayatta olmuyor böyle şeyler, diye de geçiriyor içinden. Ama aklından çıkmıyor işte... çıkmıyor o sahne. Ne zaman anlatsa, ne zaman düşünse bu sahneyi, kendi içinde bulunduğu duruma uygun bir kavga konusu buluyor oğlanla kız için. Birinde İngiltere'ye gidecek oluyor, öbüründe bir şapka dükkanı tasarlıyor çocuk... hasır şapkalar... kız, sözde razı olmuyor buna.

Böyle bir film oynamış mıydı sinemalarda, yoksa o kavga sahnesi gibi filmin kendisini de o mu yazmıştı belli değil. Belki, her kavgayı kendi yaşamından farklı farklı olaylarla süsleyerek anlattığı için bu kadar yer etmişti aklında.

Genç adam daha Salihli'de, açıkhava sineması günlerinde yumuşacık sandığı sinema perdesinin taştan olduğunu öğrenince, aslında "o biçim yaşamlar"ın da yaşamak olmadığını anlamıştı. Nişantaşı'nda bir mağaza vitrininden yansıyan görüntüsüyle karşılaşınca aynı burukluğu duydu içinde. Gömleğinin bir yakası pardösüsünün dışına çıkmış... omuzları çökmüş durumuna gülümsedi. "Çok komik görünüyorsun, doktor Harley gibi olmuşsun" dedi vitrinde yansıyan görüntüsüne. Cam kapının yanında duran mağaza sahibini fark etmemişti. Vitrindeki bir manken gibi duruyordu, uzun boylu, takım elbiseli adam:

- Buyurun efendim ne arzu edersiniz? dedi birden.

- Yok. Sadece bakıyordum, dedi. Buralarda bir eczane var mı?

- Hüsrev Paşa sokakta, hemen şu köşeyi dönünce solda.

- Sağolun, dedi, elini kaldırıp selamladı mağaza sahibini.

II.

Bir çıngırak sesiyle girdi eczanenin kapısından. İlaç kokularının arasında, beyaz önlüğüyle oturan, kır saçlı adam, gözlüklerinin üzerinden ona baktı. Suskun. Kalkmadı masanın başından. Eczanenin perdeyle örtülmüş iç kapısından, beyaz önlükleriyle yirmilerinde iki delikanlı çıktı telaşla. Biri yutkunarak:

- Geçmiş olsun, nasıl yardımcı olabilirim dedi. Öteki biraz daha geride, fazlaca gecikmiş bir öğle yemeğinin son lokmalarını yutmaya çalışırken, dolabın üzerinde duran reçetelere sarıldı, sessizliğini işine vererek.

- İlaç almak için gelmedim, dedi genç adam çocuğa. Masaya doğru bir iki adım attı,

- Siz eczacı bey olmalısınız. Ben, Niyazi Herdem, diyerek tanıttı kendini. Elini uzattı adama. Eczacı gözlüğünü çıkarıp Niyazi'yi nereden tanıdığını sökmeye çalışırken biraz doğrulmuş, bu arada kucağındaki ilaç kupürleri masaya dağılmıştı.

- Sizi anımsayamadım. Doktor musunuz? dedi.

- Hayır, bir tanıtım ajansım var... dedi kasılarak. Eczaneler üzerine çalışıyorum... Kalfalardan sessiz olanı perdenin arkasında kayboldu yine.

- Fazla meşgul etmezsem, bu müthiş projeyi anlatmak istiyorum size, diye başladı söze. Ezberlenmiş, uzun satıcı konuşmalarından birini daha dinlemek üzere olduğunu düşündü eczacı. Masaya dağılmış küçük ilaç kupürlerinin toplanmasını, geciktirilmemesi gereken bir görev gibi göstererek:

- Daha yapacak çok işim var görüyorsunuz. Biraz kısa olursa... dedi.

- Siz eczacıları, hastaları ve hasta yakınlarını ilgilendiren önemli bir konu bu. Nöbetçi eczane sorunu. Saat yediden sonra nöbetçi eczaneyi bulmak inanın, zor oluyor. Bu konuda çok sayıda şikayet alıyoruz. Siz de bilirsiniz. Yapacağımız çalışmayla nöbetçi eczanenin duyurulması ve yerinin bulunması artık sorun olmaktan çıkıyor. Mesleğiniz, sağlık hizmetinin bir parçası olduğu için, nöbetçi eczane sorunu, bir kan anonsu kadar acil çözümler bekliyor. Bunun için eczanenize özel krokiler hazırlıyoruz. Sizler de artık o kargacık burgacık kağıtlardan kurtuluyorsunuz... Özetle böyle. Bu iş için basılacak ürünlerin maliyetini karşılamak üzere öncelikle elli milyon veriyorsunuz ve her nöbet gününüzde semtinizi bu krokilerle donatacak ekip, sizin için çalışıyor. Her nöbet günü için sadece bir asprin parası harcayacaksınız. Nasıl?...

- Müthiş proje... öyle mi? diye güldü eczacı. Kocaman bir kahkaha attı. O kadar sesli güldü ki, az önce ortadan kaybolan kalfa, meraklı bakışlarla çıkıp geldi yine perdenin arkasından. Bir Niyazi'ye, bir ustasına, bir arkadaşına baktı sırayla.

- Ben de şunun içindeki kadar karmaşık bir şeyden söz edeceksin sandım, dedi. Masanın kenarında duran, içi mavimsi suyla dolu şişeyi eline alıp salladı. Yeni bir ilaç icadı... ya da... ne bileyim bir ilk... parlak bir fikir...

Kaşları düşmüştü Niyazi'nin,

- Değil mi? diye sordu, küskünlüğünü bir kafa tutmayla gizlemeye çalıştı. Gülmekle öksürmek arası bir ses çıkardı eczacı, sonra dudaklarını, tüm sözcüklerdeki harflerin, başlı başına bir anlamı varmışçasına, büyüterek, uzatarak konuştu:

- Bak evladım, seni anlıyorum. İşsizlik diz boyu. Gençsin, bir iş yapmak istiyorsun. İçeri girip bir eleman istiyor musunuz deseydin, inan bana daha az komik olurdun. Adam, babacan bir tavırla, ders verir gibi kalfaların yüzüne baktı bunları söylerken.

- Artık hap yap, para kazan devri bitti. Çünkü en son, üç yıl önce, ölüden para kazanma işini de kaptılar oğlum. Şimdi, ya okuyup kansere ilaç bulacaksın, ya da ölümsüzlük otu. Özel gasilhane işi mesela... para kazanmak için kafa patlatan onca adamın, tahmin edemediği bir ilkti. Ne ki, elin Kazım'ının aklına geldi. Müthiş bir fikir nedir dersen, işte ben buna derim. Adam hamamdan gasilhane yaptı be.

Gasilhane denince, ispirto fabrikası gibi bir şey anladı bunu Niyazi.

- Kim bu Kazım? diye sordu.

- Manisalı Kazım. Yedi sekiz yıl önce gelmiş İstanbul'a. Salihli'de işleri kötü gitmiş.

- Kazım mı?... Salihli mi?... Ben de Salihliliyim de... devam edin.

- Evet, nam-ı diğer Cart Kazım... Bir su istasyonunu devralmıştı yan sokakta. Sonra orası kapandı. Kazım deli danalar gibi gezdi bir süre. Pek konuşmadı kimseyle. Gasilhaneyi açtı... cenaze işleri yani, ölüler, mölüler. Sonra, bir tuttu bu iş. İyi paralar kazandı ya, karısının gidişini engelleyemedi.

- Kim karısı, Gülsüm mü? diye sordu Niyazi heyecanla. Gözleri parladı. Gülümsedi.

- Tanımıyorum karısını. Ben de duyduklarımı söylüyorum işte.

Aceleyle toparlanırken sordu Niyazi.

- Nerde bu yer... yani gasilhane? Bakalım Kazım, o bizim Kazım mı?

Eczacı şaşkın, anlar anlamaz baktı Niyazi'nin yerinde duramazlığına.

- Kapalıdır şimdi... Yan sokakta ama... Tanıyor musun Kazım'ı sen... diye seslendi.

- Göreceğiz, dedi eczanenin kapısından fırlarken. Kapının çıngırağı, sallandı ardından. Çan sesi, lizol kokulu sessiz eczanede, eczacının ve iki kalfanın kulaklarında çınladı uzun bir süre.

Hava kararmıştı. İnceden yağan yağmurun ıslattığı yolda savrularak köşeyi döndü. Nefes nefe-

se, bir dükkanın önünde durdu. Şöyle yazıyor pirinç tabelada: "Kazım'ın Gasilhanesi". Genç adam, ışıkları sönük dükkanın camından ellerini siper edip içeriyi görmeye çalıştı. Aralık jaluziden yol yol sızan ışığın aydınlattığı mermer zeminden başka bir şey göremedi. Eğlencesi erken dağılmış... sandalyeleri ters çevrilmiş, ışıkları söndürülmüş, geceyarısı olmadan kapanan bir gazino tabelası gibi duruyor şimdi, "Kazım'ın Gasilhanesi" Böyle düşündü ayrılırken. "İlahi Kazım Abi, sen neymişsin" dedi. Kırmızı bir Chevrolet geçti hızla yanından. Araba, yolu kaplayan yayvan gövdesiyle uzaklaşırken, dalgalarda sağa sola yalpalayan bir tekne gibi göründü gözüne.

III

Ertesi gün, akşam üzeri gasilhaneye geldi yine. Ürkek, içeri girdi. Bekleme odasından çok, bir otel lobisini andıran koltuklarla dolu genişçe bir salondu burası ve beyaza boyanmıştı. Salonun sol köşesindeki ahşap masada oturan, telefonla konuşmasını o içeriye girerken henüz bitirmiş kadına yaklaştı. Beyaz bir önlük giymişti kadın. Genç adam, "Kazım Abi'ye bak be... sekreter mi hemşire mi şimdi bu." dedi içinden.

- Merhaba efendim, dedi kadın boynunu bükerek. 'Ne arzu edersiniz' ya da 'kime bakmıştınız' der gibi söyledi bunu.

- Kazım Abi'yi... şey... Kazım Bey'i görmek için gelmiştim, dedi. Doğru kişiye geldiğini anlamak için de ekledi hemen:

- Kazım Nurkent'i.

İtiraz etmedi kadın buna. "Demek ki o." diye düşündü adam. Dudaklarını ısırıp gülümsedi bu duruma. Önünde ellerini kavuşturup, başını salladı heyecanla.

- Az önce arka çıkışa geçmişti, odasına döndü mü bilmiyorum. Kim geldi diyelim, derken ayağa kalktı kadın.

- Ben Niyazi...Niyazi Herdem, Salihli'den.

Bembeyaz duvarda, tüm oymaları, süsü ve koyu ahşap rengiyle sanki bambaşka bir dünyaya açılacak gibi duran, ağır bir kapıya doğru yürüdü kadın, aralık bıraktığı kapının ardında kayboldu.

Kırk yaşını biraz aşmış, saçları hafifçe önden dökülmüş, esmer, kısa boylu bir adam Kazım. Tomur tomur ellerini iki yana açarak,

- N'aber Niyazi. Nerden geldin oğlum sen? diye zorlayıp çıktı kapıdan Kazım, kadını arkada bırakmıştı. Sarıldılar Niyazi'yle, bir iki yumruklaştılar, daha çok bir boğuşmaydı bu. Niyazi elinin tersiyle, Kazım'ın karnına vurdu:

- Kilo almışsın abi sen, dedi, gözleri kocaman açık.

- Değişmişsin. Tombul, Kapalıçarşı esnaflarına dönmüşsün, şu hale bak.

Koluna girdi, kapıdan sürükleyerek çekti genç adamı Kazım.

- Gel şöyle, içeriye geçelim.

Burası Kazım'ın odası. Işık sızdırmayan kalın tül perdeler, kasvetli bir hava vermişti odaya. Masanın önünde duran iki konuk sandalyesini araladı Kazım. Sehpanın üzerinde duran kağıtları toparladı. Karşılıklı oturdular. Kazım'ın kendi koltuğuna değil de onunla birlikte konuk sandalyelerine oturmasına sevindi Niyazi. 'Patron havası yok, demek beni kardeşi gibi görüyor' diye düşündü önce, yoksa, 'burası benim, ama canım şimdi buraya oturmak istedi' anlamına da yorulabilir miydi? Sevinmeyi seçti.

Ceviz kaplama büyük masanın hemen sağındaki duvarda asılı, iki aslan başlı duvar halısı, bunun önünde uzanan Anadolu işi desenlerle bezenmiş sedir ve minderleri görünce gülümsemekten alamadı kendini.

- Bir avukat arkadaşım da yazıhanesinin duvarına koyun postu gerdirmiş, tavana astığı iki kancayla da küçük bir yayık sallandırmıştı. O geldi aklıma, avukatlıkla ne ilgisi varsa... Ama şey... seninki güzel olmuş, dedi göz kırparak.

Umursamaz,

- Sağ ol, dedi Kazım.

- Ne zamandır İstanbul'dasın, ne yapıyorsun?

- Sekiz ay oldu gelell. Arada gelirdim zaten iş için filan. Ama artık buradayım, bir ajans kurdum, şimdilik seninki gibi bir yerimiz yok, zaten ajans da henüz resmi değil.

- Yani proje aşamasında, diye güldü Kazım.

- Öyle değil tam. Bazı bağlantılar kurdum. Eczanelerle ilgili çalışacağız önce, birkaç kaparo bile aldım. Yani oldu sayılır.

- Bırak Niyazi, hiç değişmedin. Bir heves, bir düşün peşine takılıp gidersin. Sonra... sonrası yok... Bunları söylerken, bu genç adamın sonu gelmeyen heyecanlarını anımsadı. Belki de sırf heyecan olsun diye çalışıyordu kafası. Bu çocuk işin ehli ellerde olsa, bu enerjiyle... Ama batırır bu salak her işi, sonra başka işler kovalar. Sonu gelmeyen işler. Ben... bense, başkalarının sonlarından para kazanıyorum. Belki bu yüzden cansız kendi yaşamım da.

Kazım'ın aklından bunlar geçerken, karşı duvarda, dingin göl manzarası resmeden tabloya takılıp kaldı gözleri. Resimdeki dağ kulübesinin hemen yanında uzayan ağaçlarla kaplı sonsuz patikada yürüyüp gitti... Yalnız.

Kazım'ın dalıp gitmesine anlam verememişti.

- Sen anlat Kazım abi nedir bu gasilhane işi, nerden geldi aklına? diye atıldı Niyazi, onu koparıp aldı patikadan. İlk kez duymadığı için, kendine söylenenlere de aldırmadı.

Esnedi, gerindi, şişmanca göbeği bir kalktı bir indi Kazım'ın. Kısa parmaklarının üzerindeki tüylerle oynadı.

- Burası bir gasilhane. Yani ölü yıkama evi. Yakınları cenazeyi hastaneden alıp buraya getirirler. Biz de ölüyü yıkayıp son yolculuğuna hazırlarız. Dini kurallara uyuluyor tabii, ama müşterilerimizin çoğu gayrimüslimler. Başlarda yadırganmıştım, ama şimdi kabullendi insanlar. Dünyanın pisliklerinden arınmış gönderiyoruz onları. İşimizi iyi yapıyoruz. Hem de iyi bir şey için.

Gözleri açık, bir ürkmüşlükle dinliyordu onu Niyazi. Az önce tablodaki patikada yapayalnız yürüyen adamın iç konuşmaları gibi geldi ona. Kazım'ı ilk kez tanıyordu sanki.

- Ninemin ölümünü anımsarım çocukluğumdan beri. Düşlerime girer, üzerinden çıkaramadığı kirli beyaz entarisini gösterir, boynunu büküp, 'çok pisim' derdi. Salihli'de bizim eski evin, o evi hatırlarsın sen, yan tarafına bakan arsada komşu kadınlar yıkamıştı öldüğünde onu. Kullanılmadığı zamanlarda evin duvarına yaslı duran tahta çamaşır masası kurulmuştu arsanın ortasına. Masanın çevresi küçük bir oda genişliğinde, sırıklara gerilmiş örtülerle kapatılmıştı, insanlar görmesin diye. Kadınlar girip çıktıkça örtüler havalanıyor, iniyor, bir mesire çadırı gibi. Kalabalık... Kazanlar... kazanlarda su. Ben o zaman, suyun ısıtılmış mı soğuk mu olduğunu düşünürdüm. Defnden bir gün sonra arsanın ortasındaki o çadır bozulmuş. Çamaşır masası yine duvara yaslı. Geç bitecek bir kasaba düğününü andırıyordu oysa bu panayır. Ertesi gün, sanki bunlar hiç yaşanmamış gibi, biz çocuklar orada oyun oynuyorduk. Ama toprak... toprak ıslaktı...

Buruk, şefkatle karışık bir yakınlıkla gülümsedi Niyazi. Kazım'dan hiç böyle şeyler duymamıştı. Onca zaman birlikte çalışmışlardı, evlerine girip çıkmışlığı vardı, ama Kazım'ı hiç böyle bilmemişti. İçinde, kötülüğü olmayan, bir huysuzluğu hep vardı, yumruk yumruğa kavga da ettikleri olurdu, daha çok Niyazi'nin yüzünden. Demek içli bir adammış Kazım. İnsan kendini yıllarca böyle nasıl saklar. Şimdi tombul, kırgın bir çocuk gibi. Burdan bir sinema filmi bile yaparsın diye geçirdi içinden.

Kazım doğrulup kalktı sandalyeden.

- Neyse... ninem bir gasilhane sahibi yaptı beni. İyi de para kazandım, deyiverdi bu ağır havayı bozup. Belki de istemeden ortaya çıkıveren bu yapışkan duygusallığı dağıtmaktı bu.

- Gel gezdireyim sana burayı, soğukluktan geçelim, dedi. Giriş kapısının çaprazına düşen öbür kapıdan çıkıp dar bir koridora geçtiler. Kazım'ın odasından giriliyordu buraya.

- Burası hamamdan bozma bir yer olduğu için bu küçük koridorun adı da soğukluk olarak kaldı, dedi.

Soğukluk adından mı, dinlediklerinden mi, buranın bir ölü yıkama yeri oluşundan mı, Niyazi omuzlarını oynatıp bir titreme attı üzerinden. Tüyleri diken diken olmuştu. Soğukluğun açıldığı daha aydınlık genişçe bir odaya girdiler. Her yanı mermer olan bu odayı tavandaki altıgen kubbe aydınlatıyordu. Ortada, eskiden göbektaşının bulunduğu yerde yine mermer bir taş kuruluydu.

- İşte ölüyü burada yıkıyoruz. Yan odada da hazırlayıp gönderiyoruz, diye bu taşı gösterdi Kazım.

Yıkama ve ceviz tabut için bir milyar alıyoruz cenaze başına.

- Demek o kadar kazanıyorsun, dedi Niyazi. İyi iş. Ama insanlar ölüleri için niye bu kadar para döküyor anlamadım. Zenginliklerini, ölüleriyle forslandırmak için mi?

Kazım oğlanın saflığına güldü.

- Olur mu oğlum, sana anlattığım ninemin öyküsünü onlara biraz daha süsleyip anlatıyorum, dedi, gözlerinde kurnaz bir ışıltıyla.

- Bu dünyada bir yeme içmenin, bir de ölümün ardı arkası kesilmiyor. Bak sen gelmeden biraz önce gönderdik birisini daha, bu taş hâlâ ıslak.

IV

Niyazi gasilhaneden çıktığında güneş yeni batmıştı. Nişantaşı'ndan Beşiktaş'a yürürken Kazım'ı, gasilhaneyi ve tüm canlılığıyla akıp giden yaşamı düşündü. Sonbahar... bu tatlı esinti... insanlar... ağaçlar... otomobiller... reklam panoları. Dışarıyı bir nefeste içine çekti. Hızlandırdı adımlarını. İyi iş doğrusu, kimin aklına gelir dedi kendi kendine. Ama Kazım abi yalnız yapamaz, bak Gülsüm de gitmiş.

"Üstü açık karmen kırmızısı chevrolet otomobile atlıyor çocuk. Kızın yanağına sıcacık bir öpücük konduruyor. *'Bu iş var ya... çok para kazanacağız. Hadi gidelim, sahil boyunca sür arabayı, ağaçlı en güzel yerde dur, orayı sana alacağım.'* diyor. *'Çiçekçi olmadı, eczane; eczane olmadı ölü yıkamacılığı. Birbirimizin sonunu hazırlıyoruz farkında değil misin? Nerden geliyor aklına bütün bunlar'* diye çıkışıyor kız. *'Bu bir proje değil. Gasilhane var, gasilhane gerçek. İyi para kazanıyor hem de. Ben sadece büyüteceğim diyorum anlamıyor musun.'* diye bağırıyor çocuk. *'Ama ben ölü yıkayan bir sevgili istemiyorum.'* diyor kız. Yol kıyısında iniyor çocuk arabadan. *'Ben sana dünyanın en güzel yerini alacağım diyorum...* diye haykırıyor arkasından. Chevrolet, yayvan gövdesiyle, bir tekne gibi sağa sola yalpalayarak denizin üzerinde kayboluyor."

Akşamın geç bir saati en sevdiği renkli filmi böyle anımsadı Niyazi. Parmaklarını yüzüne götürdü. Islak... Eliyle sildi yüzünü.

V

Ertesi sabah, koşa oynaya gasilhaneye geldi Niyazi. Buranın bir ölü yıkama evi olduğunu unutsa, sekreter kadını kucaklayıp çevirebilirdi. Odaya daldı birden. Kazım'ı, çelik kasanın üzerindeki begonyaya su verirken buldu.

- Kazım Abi buldum... kafa yaptım, buldum bu işi. Dün gece hiç uyumadım, dedi nefes nefese.

Kazım, elindeki şişeyi sehpaya bıraktı.

- Günaydın Niyazi... Neyi buldun? dedi masaya doğru yürürken Niyazi de peşinde:

- Abi bu iş böyle olmaz. Sen yalnız yapamazsın. Bir dinlesen... acayip bir proje yaptım.

Kazım oturamadı masanın başında, kalktı soğukluğa doğru yürüdü. Niyazi de peşinden.

- Abi... dinle... bu sefer...

- Ya başlatma projenden. Ne projesi. Kurduk işimizi yürüyor işte. Sen karışma. Bu benim işim ve seni istemiyorum. Ayrıca bıktım senin projelerinden. Oto yıkamacıda da, neydi o aletin adı, o kum püskürten şey... haa, kumkaşı diye bir şey çıkartmıştın başımıza. Senin yüzünden işimizden olduk, yalan mı? Adamın ateş kırmızısı chevrolet'sini metalik yaptın. 'Kumkaşı Efsanesi'ymiş... İstemem proje falan. Git işine, yorma beni.

- Kazım Abi bu öyle proje değil. Bak burada kurulu bir yer var. Geliştireceğiz diyorum, para kazanacağız diyorum. Dinle bir kere ne kaybedersin. Uymazsa, olmaz dersin abi.

- Yahu Niyazi... kıçına pamuk tıkmadan çık git şu dükkandan, deli etme beni. Üç yıldır kimseye bulaşmadan sürdürüyorum bu işi. Aklı havada bir herife yem etmem. Nerden çıktın geldin. Hani sen İngilizce öğrenecektin. Üç ay mı... dört ay mı gittin kursa. Biz tam Niyazi adam oluyor derken, sen Antalya sahillerinden bir turist tavlayıp kapağı Avrupa'ya atma projesi geliştirdin. Ne oldu? Altıgen kubbeden sızan aydınlığa kaldırdı başını.

- Abi İngilizce tamam. Çat pat anlıyorum, konuşuyorum da. Ne yani, havaalanından uçamadık diye İngilizceyi de, elin turistiyle memleketine mi gönderdik. Ayrıca yabancı dil, geliştireceğimiz iş için de çok önemli.

- Nasıl Niyazi ya, nasıl? dedi Kazım, mermerin üzerinde duran cesedi göstererek. Bunlar İngilizce mi anlıyor?

- Amma yaptın abi, tabii ki biliyoruz. Ama senin mermer kafan basmıyor. Sen para kazanmak istemiyorsun. Bu cartayı çekmiş adamlarla uğraşmaktan adın Cart Kazım'a çıkmış, kafan toprağın altında.

Niyazi'nin bu sözlerine bozuldu Kazım, derin bir nefes aldı doldurdu ciğerlerini, bir şey söyleyeyim diye düşündü, yavaşça indi göğsü, sustu sonra. İşte o aklı havada oğlan, bu işe başladı başlayalı onu Cart Kazım diye çağıranları anımsatmıştı. Bu işe başladıktan sonra bir dinginlik gelmişti üstüne, bir huzur. Hem gönül huzuru duyuyor, hem de iyi para kazanıyordu. Yaptığı hiçbir işte böyle huzur duymamıştı Kazım. İş yapmak ve huzurlu olmak, diye geçirdi içinden. Ama bu dinginlik, bu uyurgezer hal, karısının gidişini de ölümler gibi kabullendirmişti Kazım'a. Gülsüm, 'Senin bu ağırlığın, bu dinginliğin öldürecek beni. Yıkadığın ölüler kadar soğuksun. Ellerin, ateş saçan tenimi yangına vermiyor artık.' demişti giderken. Neresinde yanılmıştı... neyi gözden kaçırmıştı Kazım. Çöktü, mermer zemine oturdu:

- Anlat hadi Niyazi, anlat, dedi bitkin. 'Anlatsın gitsin' diye geçirdi içinden.

- Önce tabeladan başlayacağız, ismini değiştireceğiz buranın.

- Nesi var tabelanın oğlum.

- Ne o öyle abi, kebapçı dükkanı gibi: "Kazım'ın Gasilhanesi". Sen dışarıdaki dükkanların tabelalarını görmüyor musun, kaldı mı bu devirde. Bırak şimdi, ben güzel bir isim buldum: Dream-World Gasilhanesi.

- Nel... Nedir o?

- 'Düş dünyası' anlamına geliyor İngilizcede. Bir düşün... dedi Niyazi. Yankılanan kendi sesinden büyülenmişti. Eliyle boşluğa bir dikdörtgen çizdi, bir çift melek kanadı ve deniz süngeri resminin hemen altında şöyle yazıyor: "Dream-World Gasilhanesi". Bir gasilhaneler zinciri kuracağız. Yurtdışında bile temsilciliklerimiz olacak. Ticari bir işletme, modern, tam donanımlı. Temiz, steril bir ortam. Resmi, Sağlık Bakanlığı ve Diyanet İşlerinden onaylı. Galoş, maske her şey düşünülmüş. Müşterinin isteğine bağlı olarak ve tabii parasını verirse, cesedin erken bozulmaması için gliserin türü bir maddeyle kaplanması da var hizmetler arasında. Sen uluslararası bir iş adamı olacaksın. Düşünsene dünya basınından görüşmeye gelecekler seninle ve sen gelen adamlara, "Sizi burada capcanlı gördüğüme sevindim baylar" diye espri yapabileceksin, dedi, koca bir kahkaha attı Niyazi. Kazım oturduğu yerden kalkmaya çalıştı heyecanla. Niyazi bileğinden kavradı, tuttu kaldırdı Kazım'ı.

Kazım, gazetecilere demeç verir edasıyla dikildi yanında Niyazi'nin:

- Burası bir zenginler gasilhanesi beyler... İnsanlar, yakınlarının cenazelerini burada yıkatmak için tonlarca para harcıyor. Hatta sağlığında vasiyetname düzenleyenler bile var... ya da parasını peşin ödeyenler, diye katıldı Niyazi'nin söylediklerine. Birbirlerine bakıp gülüştüler.

Niyazi, gelen gazetecilere gasilhaneyi anlatmaya devam etti sonra:

- Mesela şimdi Gündoğan Hospital'dan geliyorum. Eski bir müşterimi ziyaret ettim. Bir kaç yıl önceydi... karısına sempatik görünmek için kayınvalidesinin son duşunu burada aldırdı. Ona görkemli, ceviz bir de tabut hazırlatmıştım... Yazık bir süredir hasta. Nerve Hanım, eşi, onu hiç yalnız bırakmıyor. Hiçbir masraftan kaçınmıyor. Beni aradı, gittim. Sanırım bizden memnun kaldılar.

Kazım atıldı hemen,

- Tertemiz gidiyorlar emin olun... hem de el değmeden.

İsmet Kemal KARADAYI İLE SÖYLEŞMEK

İkbal KAYNAR

Sayın İsmet Kemal Karadayı'yla, bir hukukçu olarak, 12 Eylül'ün haftasında, bundan yirmi dört yıl önce binlerce insanın gözaltına alındığı, tutuklandığı, işkence gördüğü 12 Eylül 1980 üzerine konuştuk. Çokça yazın türleri konusnunda yazılar yazan, çokça kitabı olan bir yazar olarak, toplumla ve düşün sanat dünyasıyla ilgili "kirlenme"lere, "arınma"lara değindik... Kadıköy'de "Perşembe toplantıları" yaptığımız Seyhan Café'de başlayan söyleşiye, Bostancı'da Hatay Restoran'da devam ettik... Kimi insanlar "zor"dur. Kimi yazın adamlarımızın ise ya ayağı yere basmıyor, ya da burnu Kaf dağı'ndan inmiyor ki onlarla aydınlıklar içinde, dostça söyleşelim. İsmet Kemal Karadayı onlardan değil. O'na işte sorularım:

— Kitaplar, kitaplar, kitaplar! Ve dergiler, gazeteler... Ne çok yazıyorsunuz? Şiir, deneme, günlük, gezi-anı notları, çağdaş taşlamalar, hukuk yazıları. Daha önceleri öykülerinizi, "arınmalar"ınızı, düşün sanat dostlarınıza ilişkin "portreler"i de unutmuyorum... İyi de, burada hemen iki soru: 1. Bu yazın türlerinden en çok hangisi sizi mutlu ediyor? 2. Niye yazıyorsunuz, ne var, ne oluyor ki?

— Tür değişiklikleri aslında birbirlerini etkiliyor, tamamlıyor bende. Sürekli arayış, deneyiş... Ürünler tam olgunluğa erişmiş mi, kalıcı olmuş mu onu sizler bileceksiniz, gelecekler... Herkesin yaptığı gibi, ben de ürettiklerimden dolayı mutluyum... "Ne var, ne oluyor"a gelince: Sevgili arkadaşım, her şey var, hiçbir şey olmuyor. Yani insanı mutlu eden, etmeyen olaylar, yaşamalar, nedenler. Buralarda kendini, toplumu, olanları, olması gerekenleri, bir eğilim, bir görev içinde irdeleyiş; insanlıktan aldığını insanlığa sunuş...

— Bir yazınızda, "toplum kirli, ben kirliyim, arınmalar bu nedenle bitmiyor" diyorsunuz. Toplum hep mi kirlidir, bu kirlenme nereye dek sürecek?

— Canlılar olduğu sürece evrende, doğada ne var bilmiyorum, dünyada kir, kirlenme bitmez. Kirlenmeyi en çok da insan yapar... Bireyden topluma akar bu kirlilik... Ne ki insan olarak çıkar yolumuz, her alandaki bu kirlerden nasıl ve hangi hızlarla arınıp çıkılacağını bilmek, buna var gücümüzle çalışmaktır...

— Bir hukukçu olarak 12 Eylül size neyi anımsatıyor, neleri çağrıştırıyor? Özellikle, 'darbeciler yargılansın' deniyor. Görüşünüz?

— "Cuntacı" da denilen "12 Eylül darbecileri", Anayasa'yı, İnsan Hakları Evrenseli'ni, Atatürk ve Cumhuriyet İlkeleri'ni, Hukuk Devleti ve Devrim Yasaları ile Laiklik uygulamalarını bozmuş, büyük bir bölümüyle ortadan kaldırmışlardır. Önyargılı tutum ve davranışlarda, "yargısız infaz"larda bulunmuşlardır. Saysak sayfalar yetmez. "Darbe"den en çok da gençler, aydınlar Atatürk kurum ve kuruluşları zarar görmüştür. Hem geri gidilmiş, hem de daha daha "gericilik"lerin önü açılmıştır... Baş yöneticiler ve onların işbirlikçileri, eğer hukuk devletimiz var deniyor, örnek alınabiliyorsa, bence de yargılanmalıdırlar...

— Aydın sanatçının görevleri ne olmalı? Günümüzde bu görevler tam anlamıyla yerine getiriliyor mu?

— Kaynar dost, kimdir, nerdedir, neye göredir şu sözünü ettiğin "aydın sanatçı"? Hani, kimlik belirli mi; o sanatçı nerelerde bulunur ya da bulunmaz, aydın sanatçının aranış ve ölçülerinde gözetilen para mı (mal), diploma mı (koltuk), ekin mi (us, eğitim, ahlak, dürüstlük) olmalıdır? Tanım ve değerlendirmeler gerçekçi, doğru, çağdaş ve tam olarak insanın kendisine de, topluma da sunulmalıdır... Görev, işte o zaman gereğince başlar, gerçekleşir; tam anlamıyla yerine getirilme olanağını bulur...

— Ülkemiz sanat dünyasındaki örgütlenmeler, kitap tanıtım ve basımları, popüler egemenlikler, ünlü-ünsüz ikilemleri hakkında gözlemleriniz, düşünceleriniz?

— TYS, PEN, BESAM, DİL-DER, ED-DER, CEM-SÜR-DER... başkaları... Eh, tam, eksik, çalışıyorlar işte... "var"lar... Ne ki basım, dağıtım, tanıtım birlikteliği henüz yok... Varsa yoksa kapı aşındırmalar, kümelenmeler, "vitrin" ya da "çok satan" tutkuları, kayırmaları, aç ya da açıkgöz, "ben"li ya da "densiz" ilişkiler... Evet, ya şu "balon" ünlülerimiz, dirseklene dirseklene geride bırakılan, unutulan ya da hınçla unutturulmaya çalışılan ünsüz, ama gerçekten iz bırakacak olan değerlerimiz?

GELİNCİK

Gelincik, benim kırmızı sevdam
Ilık rüzgarlarla dansediyorsun tek başına
yüzün öyle saydam, güneş geçiyor yapraklarından
ne kibir var sende ne yalan dolan
o ince bedenin nasıl da çoğalıyor olmadık yerlerde;
kimsesiz yol kenarlarında, mezarlıklarda, yoksul köylerin çayırlarında.

Kızıl yürekli çingenem benim
oturur izlerim seni, dans edişini
kimse çalamaz senden güzelliğini
koparsınlar isterlerse
erir gidersin ellerinde
göçersin toprağından
rüzgarın estiği bütün tepeler yurdundur.

Senin gibi olmak istiyorum, senin gibi gelincik
kimse çalamaz özgürlüğünü süslemek için bataklıkları
dik başlısın, kendinde güzelsin
yaşama tutkulu, ölüme davetkar
evrenin sesi titrer yapraklarında.

Işıl ÇAĞDAŞ

Olumsuz aykırılar, yazık, yöneticilerimizde olduğu gibi hep öndeler, öne geçme yarışındalar. Her yerdeler, haksız maksız, ün de kazanıyorlar, para da...

— Hangi konuda olursa olsun, başka yazarları hiç kıskandınız mı?

— Özlemlerim, imrenmelerim, "kıskançlık" derecesine hiç varmadı. Çok iyi, çok tutarlı, çok beğenilen ürünleri gün ışığına çıkarmış yazarları ne diye kıskanayım? Onlardan yararlanırım ancak. Onları över, öneririm de... Ekinsiz, etiksiz insanların, salt özenti içinde olanların yapıtları da zaten okunmuyor... Yine de ben hiçbir "yazılmış"ı sıfırlamam...

— Şiir okuyandan çok, şiir yazan ya da şiir yazdığını sananlar var. Buna ne diyeceksiniz?

— Yanıtı içinde bu sorunun, İkbal kardeşim. Onlara "allah allah" da demem, şaşarım... Çok okusunlar, yeteneklerini bilsinler...

— Biliyorum da, yanıtınızdan dinleyeyim: kadın arkadaşlarınız...

— Anladım, teşekkür ederim, ötesini sorma. Buna benzer bir soruyu yıllar önce Muazzez Menemencioğlu dostum sormuştu... Kadın arkadaşımın çok oluşu, iyi dileklerimden, ilkokul sıralarından başlayıp, fakülte sıralarına dek onların arasından bulunuşumdan, kendimi eğitişimden, güven içinde ve uygar davranışın huzur verici, sevindirici, dolayısıyla nice güzelliklere, çalışmalara götürücü oluşundan... Doğumumdan bu yana yaşamımın içinde annem, kızkardeşim, eşim, kızım, ayrıca sevgililerim oldu hep. Tümü de incelikli, korunmaya değer... Bir küçük nokta daha. Ben, "tüm kadınlar güzeldir, çiçektir" filan demeden kadınlara yaklaşırım; onlarda, eski deyimlerle, "akıl, fikir, izan" ararım...

— Sizinle söyleşmek gerçekten hem güzel, hem ilginç... Peki, sırada şimdi hangi kitaplar var sayın Karadayı?

— Teşekkürlerimi sunuyorum. Yayınevi bekleyen kitaplarım, adları değişebilir şunlar: *Günden Güne* (günlük), *Biraz İstanbul musun?* (şiir), *İnsan ya da Yaşam Bu* (deneme), *Taşlamalar, Söyleşiler-Ne Dediler, Kitaplardan Arta Kalanlar...*

İNSANCIL'A MEKTUP

Kadın ve Demokrasi

Yeryüzünde insanın aşağılanmasının yüzlerce biçimi vardır. İnsan onurunun ayaklar altına alınmasının da yüzlerce biçimi vardır.

İnsanları sırf "kadın" sözcüğünü kullanarak aşağılamak mümkündür. Bu sözcüğün genel karşılığı: İkinci sınıf insandır. Buna bağlı olarak yan anlamları da vardır. "Kadın" sözcüğü kimileri için sövgü yerine geçer ve cinayet nedenidir. Kimileri için; kötü yola sapması son derece olası olan, bu durumda hemen temizlenmesi gereken namus, bazıları içinde elinin sıkılması mahremdir.

Kimileri için "kadın" sözcüğü daralan ev bütçesini idare etme cambazlığını göstermesi gereken, fakat kaymakam olması istenmeyen, sadece seçimden seçime hatırlanan oy deposudur.

"Kadın" sözcüğü kimisi için ev işlerini görecek, kendisine erkek evlat doğuracak, kocasının sözünden çıkmayacak itaat simgesidir. Kimisi için de üstüne kuma getirilmesinde ya da ara sıra aldatılmasında hiçbir sakınca olmayan, kimisi için gereksiz çocuk ya da süslenip püslenecek süs eşyası gibi pazarlanacak mal gibidir.

Bu sözcüğün anlamını saymakla bitmez. Ancak en acı anlamı kadınların kendi gözündeki anlamıdır. Çünkü, kadınlar için "kadın" sözcüğü sabırla çekilmesi gereken çile anlamına gelir. Çileden kurtulmanın yolu, dünyaya erkek olarak gelmektir. Erkek değilsen yapacak bir şey yoktur.

Bu gerçek yavaş yavaş değişiyor, kadınlarımız bilinçleniyor ve kendi gücünün farkına varıyor. Kadınlar artık biliyorlar ki, toplumda kadınların bir yere gelebilmesi için kadın sorunları çözülmelidir. Bunun için kadın sorunlarının ciddiye alınması çözüm yollarının araştırılması, bir an önce hayata geçirilmesi şarttır.

Türkiye nüfusunun yarısı kadındır. Kadını bir tarafa iterek, yok sayarak atılacak adımlar gerçekçi değildir. Demokrasi adına yapılacak her şey biçimseldir. Böyle bir demokrasi havada kalır. Biz sadece seçimden seçime hatırlanmak istemiyoruz. Bizi Mecliste temsil edecek kadınlar olmalıdır. Bunun için kontenjan ayrılmalıdır.

Kadın sorunlarının çözümünün eğitimden geçtiğine inanıyorum. Kadın bilinçlendikçe gücünün farkına varacaktır. Gücünün farkına varan kadın, kendi hakları ve demokrasi için mücadele edecektir.

BÖLÜŞTÜKÇE BÜYÜR SEVGİ

Vurdum mu ayağımı yere
Uçarım
İnsanların evlerin üzerinden
Baka kalırlar

Kuşbakışla
Bir yer seçerim
Güzel insanlar arasından
Konarım
Koşuşurlar kolları açık
Sarılırız birbirimize
Sevdiklerinin arasında
Olmalı insan
Bilmeli yerini seçmeyi
Ne yapsın sevgisizliği
Sevmeyi bölüşmeli
Bölüştükçe
Büyür
İnsan eder insanı
Sevgi

Cengiz BEKTAŞ

Türkiye artık gerçek anlamda insan haklarını tanımalıdır. Bu haklar kağıttan uygulamaya geçmelidir. Bu haklar için mücadele edilmesi gerekir. Bütün bunları yalnız başımıza yapmak istemiyoruz. Biz nasıl her alanda erkeklerimizle birlikte oluyorsak, destek veriyorsak onların da aynı şekilde bize destek vermesi gerekir. Biz sadece kadın hakları için değil, Türkiye demokrasisi adına yapılan her mücadelede olmak istiyoruz. Türkiye'de kurulacak gerçek bir demokrasi olacaksa, bu demokrasi kadınları yok sayarak yapılamaz.

Türkiye'de insanca yaşam için, demokrasi için, daha mutlu bir yaşam için hep beraber mücadele etmeli, el ele vermeliyiz. Bunun için yarını beklemeyelim. Hemen şimdi başlayalım.

Sabahat ÇOLAK

YILDIZ GÜNCESİ/2005

Cengiz GÜNDOĞDU

4 Ocak Salı

Biz, yılbaşı gecesini *İnsancıl Atölyesi*'nde geçiriyoruz. Yılbaşından önce duyuru yapıyoruz. Gelmek isteyen, ne getireceğini belirliyor. Gönüllü bir katılımla, aşırıya gitmeyen, ölçülü eğlentiyle yeni yıla giriyoruz.

Yeni yıla girerken, hep şu düşündürür beni. Gecenin ileri saatinde İstiklal Caddesi'nden nasıl geçeceğiz.

Sorun şu. Gözü içkiden kararmış bir kalabalığın saldırısına uğrayabilir yanındaki kadın. Ama bu yıl, İstiklal Caddesi'nden geçiş, geçen yıla göre daha kolay oldu. Belediye, Güney Asya'daki yıkım nedeniyle Taksim'de toplu eğlenti yapmadı.

İyi oldu bu.

Ben, değil şimdi, küçüklüğümden beri bu tür toplu eğlentileri bir türlü anlayamadım. Düğünlerden, nişanlardan hep uzak durdum. Hele sokakta eğlenti.. Binlerce kişinin, hele hiç tanımadıklarıyla nasıl eğlenebilir kişi...

İçin bir de şu yanı var. Biz eğlenmesini bilmeyiz. Kendini bilemeyecek kadar içmek, sonra sağa sola saldırmak, bizim eğlence türümüz.

Hayatım boyunca, içkide, ölçüyü, bir milim kaçırmadım. Bu yüzden gençlik dönemimde çok kızardı genç tanıdıklar. N'olurmuş bir kadeh daha içsem.

Ölçüyü kaçırmayı, ölçüyü bozmayı, kendime ciddi saygısızlık sayarım ben. Daha sonra felsefeyle tanıştıkta, ordaki "Ölçülü yaşa" ilkesini pek sevdim. "Ölçülü yaşa" benim yaşam ilkemdi çünkü.

Ben, bunları düşünürken, bugün gazetelerde bir haber okudum. Sri Lanka'da kimi erkekler kadınlara cinsel saldırıya girişmiş.

Sri Lanka, dev dalgaların yıkıma uğrattığı bir bölge... Çadırlara sığınan kadınlar, kimi erkeklerin cinsel saldırısına uğramış. Bir başka haberde, ölülerin soyulduğu söyleniyordu.

Yıkımdan sonra deniz kıyısında güneşlenen, denize giren kişiler de varmış. "Üzüldük, ama para verdik. Paramız boşa gitmesin" yollu konuşmuşlar.

Bütün bunların yanında, hiç unutulmaması gereken iki nokta var.

Birinci nokta şu. Emperyalist ülkeler özellikle ABD, o bölgelerin denizlerinde nükleer denemeler yapıyor. Hadi diyelim, bu nükleer denemeler yersarsıntısına yol açmadı. Ama, denizlerdeki her devinimi, milimetresine kadar gözleyen emperyalistler, dev dalgaları niye bildirmediler. Çünkü o dev dalgalar dört saatte ulaştı kıyılara...

Yaşadığımız burjuva uygarlığının insanı biçimlendirmesine bakalım. Eğlencemiz eğlence değil. Yıkımlara yol açan nükleer denemelere son vermiyoruz. Dev dalgaları zamanında ilgili yerlere bildirmiyoruz.

Bu çerçevenin tam ortasında daha acısı var. Emperyalist ABD, Irak'ı bombalıyor. Emperyalist ABD'nin bombaladığı Irak'ı, emperyalist ABD'nin ticari örgütleri onarıyor.

Irak bombalanıyor.

Bu bombalamadan emperyalist ABD'nin silah tüccarları milyar dolar çarpı milyar dolar kazanıyor.

Emperyalist ABD'nin onarım tüccarları da milyar dolar çarpı milyar dolar kazanıyor.

Ne tatlı bir çevrim değil mi...

Ben, bütün bunlara burjuva uygarlığının ölüm perendesi diye bakıyorum.

Marks söyler. Değer, metanın beden çıkıp paranın bedenine çarpması ölüm perendesidir. Bu işlem olmazsa patron hapı yutar.

Emperyalist patron hapı yutmamak için savaş çıkartıyor. Sonra gidiyor, savaşta yıkılan kentleri onarıyor.

Dev dalgaların yüzbinlerce insanı öldürmesine aldırmıyor. Şimdi yıkılan kentleri onarmak için oralara koşarak yardım paralarını kasasına atacak.

Bu uygarlığın, burjuva uygarlığının insani olduğu söylenebilir mi. İşinde gücünde çalışan, evini geçindiren, çocuğunu okutan, rahat yaşamak isteyen özel iş kurucularıyla, burjuva uygarlığını karıştırmamak gerekiyor.

İşinde gücünde küçük işletmeci başka, burjuva uygarlığı başka.

Eşitlikçi, özgürlükçü insani uygarlığın sorunu, küçük işletmeci değil, burjuva uygarlığıdır.

7 Ocak Cuma

Kant'ın *Ethica-Etik Üzerine Dersler* adlı eserini okuyorum. (Çev. Oğuz Özügül, Pencere Y., İstanbul, 2003.)

Kıskançlık ve Buradan Kaynaklanan Fesat ve Haset Üstüne adlı bölümde şöyle diyor Kant, *"İnsan kendine iki şekilde değer biçebilir. Kendini yetkinlik idealiyle karşılaştırarak ve başkalarıyla karşı-*

laştırarak. Yetkinlik idealine göre kendine değer biçen bir kimse iyi bir ölçüt seçmiş olur, ama kendini başkalarıyla karşılaştırdığı zaman genellikle yetkinlik idealine göre olanından farklı bir sonuç ortaya çıkar."

Kendini başkalarıyla karşılaştırma durumu, şöyle sonuçlar doğurur Kant'a göre. Kişi, kendinden değersizi ölçüt alırsa, kendini değerli görür.

Kendinden değerliyi ölçüt alırsa, iki sonuç çıkar. İlkinde, kişi değerli olmaya çabalar. Ama kişinin değerli olmak için çaba harcaması zordur. Bundan ötürü kişi, çoğunlukla, değerli kişinin değerini azaltmayı yeğler. Kant, *"İşte bu durum, kıskançlığın kaynağıdır. İnsanlar kendilerini başkalarıyla karşılaştırır ve onlarda değişik yetkinlikler bulurlarsa, başkaları bu yetkinlikleri kıskanırlar ve kendilerinikiler göze çarpsın diye onları azaltmaya çalışırlar."*

Kant'a göre kıskançlık doğal bir davranış biçimidir. Kişi, değerli kişiyi kıskanabilir. Bu durumda kendisi de değerli olmak için çabalarsa bu örnek bir davranıştır.

Kıskançlık fesat biçimine de bürünebilir. Kant, *"örnek alan kıskançlıklar zor olduğu için insanlar fesat olanına kapılırlar."*

Kant'ın bu saptamaları gerçekten tam yerinde. Masa başında söylenebilecek sözler değil bunlar. Kant, kesinlikle yaşamış olmalı bunları.

Kıskançlık, fesat biçiminde dışlaşmışsa n'apmalıyız. Aklın ilkelerini harekete geçirmeli, *"kendinde ve kendi için yetkin duruma gelmeye çalışmalıyız."*

Kant, nankörlük için, *"iyilik bilmeme durumu"* diyor. Ama kıskançlık gibi açımlamıyor nankörlüğü. Şeytani kötülükmüş nankörlük. Şeytani kötülük için şöyle diyor, *"kötülüğün insan doğasını aşacak hale gelmesi."*

Nankörlüğün kaynağı için, *"bilmiyoruz"*

Bundan ötürü Kant'ı eleştirmiyorum. Çok nankörlüğe uğramış biriyim. Ama bunun, nankörlüğün kaynağını ben de tam anlamıyla çözemedim. Şu kadarını söyleyebilirim. Kişi, çıkarı için nankörlük yapar. En azından benim nankörlerim böyle.

İlişkinin başında o da bilmez nankör biri olduğunu. Ama daha sonra, para kazanmak, ünlenmek için nankörlük yapar.

Ben nankörlerime hiçbir zaman kızmamışımdır. Acırım onlara...

Kant, benim pek beğendiğim, hep uyguladığım bir ilkeyi de anlatıyor. Şöyle, *"dünya âlem ne derse desin, hakkımda söylenenleri sözlerimle değil, yaşam tarzımla çürütmeliyim."*

Gerçekten de pek doğru bir ilkedir bu. Neler söylenmedi benim için, neler söylenmiyor. Ama ben yaşam biçimimle çürütüyorum dedikoduları.

Kant, bu konuda Sokrates'in söylediklerini de aktarıyor. Şöyle demiş Sokrates, *"Davranışlarımız, aleyhimizde söylenenlere kimsenin inanmayacağı şekilde olmalıdır."*

Dönüp dönüp okunacak bir eser Kant'ın *Ethica*'sı.

Cinsel eğilim için şöyle der Kant, *"Cinsel eğilim bir kimsenin insan olarak başkasına değil, karşı cinse eğilimidir, bu eğilim insanlığı alçaltan bir ilkedir, bir cinsiyeti diğerine yeğ tutmanın ve eğilimi tatmin etmekten dolayı o cinsiyete leke getirmenin kaynağıdır. Kadına, bir insan değil, sırf kadın olduğu için eğilim duyulur, buna göre bir erkek için kadındaki insanlık önemsizdir ve eğilimlerinin nesnesi sadece cinsiyetidir. Demek ki burada insanlık arka sıraya atılmaktadır. Bundan şu sonuç çıkar: Her erkek ve kadın insanlığa değil, cinsiyetine bir çekicilik kazandırmaya, tüm davranışlarını ve isteklerini sadece cinsiyete yöneltmeye çalışacaktır. Böyle olduğu zaman insanlık cinsiyete feda edilir."*

Kant, cinsel eğilimi çirkinsemiyor. Kant'ın çirkinsediği, insanlığın cinsiyete feda edilmesi. Nasıl bir cinsellik yaşamalıyız ki, insanlığımıza zarar gelmesin.

İnsanlığın zarar görmemesi için kadınla erkeğin birbirlerine cins diye değil, insan diye bakmalarını önerir Kant.

İnsanlıktan yitirmemek için kişiliğin bir bölümü verilmemeli.

Her iki cins de kişiliğinin bütünlüğünü verecek birbirine. Kişiliğin tek bir yanı, cinsel eğilim yanı verilirse bu erdeme aykırıdır.

Kant, evlilikte görür bu tür cinsel hayatı. Evlilik dışı cinsel birliktelik, mutsuzluk getirir, yıkım getirir. Ama bence önemli olan evlilik ya da evlenmeden birlikte olma değil.

Önemli olan şu. Kişiliğin tek bir yanı için cinsel ilişkiye girmemeli kişi. Kişiliğin bütünlüğünden haz alınabiliyorsa, bu tür bir cinsel ilişkide insanlık zarar görmez. Yalnızca cinsel doyum için cinsel ilişki varsa, insanlık bundan zarar görür.

Doğru söylüyor burda Kant. Kişiler birbirlerine cinsel nesne, doyuma ulaşacağı cinsel bir nesne diye baktıklarında, aldatma kapı arkasında bekler. Büyük bir çoğunluğun güzel bulduğu ünlü kadınları, kocalarının aldatmasının nedeni budur.

Nesneden önünde sonunda bıkar insan. Hani derler ya, her gün baklava-börek yenmez.

Kadınla erkek, kendini baklava-börek gibi sunmamalı. Bütünlüklü kişiliğini, bütünüyle koymalı ortaya.

Kant, ciddiyetle uyarıyor. Hiç kimse için iştah nesnesi olma.

8 Ocak Cumartesi

Bu sabah dolanırken sokakta Kant'ın cinsellik için söylediklerini düşündüm.

Kolay değil Kant'ın dediklerini uygulamak... Hele kişiliğin parçalandığı, tensel hazların yüceltildiği bu dönemde.

Bir de şu var. Kadın ya da erkek, cinslerinin insanlığın arkasına atılmasını benimser mi.

Cinsiyle koşullandırılıyor çünkü insan. Bugün metroda gelirken *İnsancıl*'a, insanlara bakındım. Herkes cinsini yaşıyor, insanlığını değil.

Bu bir yana, insanlığı itekleyen öbür kimlikler de var. Milliyet, din, mezhep, sınıf. Ararsan daha çok kimlik bulunur.

Bunca kimlik bölünmesinde ben de kalkmış, Kant doğru söylüyor diyorum.

Bu dönemde uygulanması olası değil Kant'ın söylediklerini...

Yolda dolanırken güldüm kendime, dün söylediklerim için. Kolay mı, bütün kişiliğinle, bütün kişiliğini seveceksin.

Şimdi yazarken aklıma düştü. Kendime gülmüştüm ya bu sabah dolanırken. Haksız mıydım acaba bu gülüşte. Şimdi aklıma düşen şu. Hangi alanda olursa olsun, kişiliğinin bütünlüğüyle, dört bir yandan kuşatamazsan, eline yüzüne bulaşır o iş. Hani, *"Yarım hekim candan, Yarım âlim dinden eder"* derler ya. Kant'ın söylediği de bu.

Şöyle bir silkinirse yapabilir bunu insan. Dört bir yandan kuşatır sevdiğini. Bilmiyor muyum, zor olduğunu bunun. Biliyorum. Yine de söylüyorum, başarabilir bunu insan.

Başarmalıdır da.

11 Ocak Salı

Hep söylerim. Hiç kimse kısacık hayatında, kendiliğinden hayat ilkeleri çıkaramaz. O zaman n'olur. Bu kişi sık sık savrulur. Neden sevdiğini bilmediği gibi, neden sevmediğini de bilmez.

Aristoteles'in *Metafizik* adlı eserini incelemeye başladık *İnsancıl*'da. (Çeviren Prof. Dr. Ahmet Arslan, Sosyal Y., İstanbul, 1996)

Aristoteles, her eserinde, o konuda kendinden önce gelenlerin düşüncelerini inceler. *Metafizik*'te de böyle yapıyor. Ahmet Arslan, o bölüme koyduğu dipnotta şöyle diyor, *"Kendisinden önce gelenlerin öğretilerinde Aristoteles kendi felsefesinin ilkelerini bulmaya çalışmaktadır."*

Önemli bir saptama.

Hayat ilkeleri çıkarmayacaksak kendimize Konfüçyüs'ü, Sokrates'i, Farabi'yi öğrenmenin hiç gereği yok.

Şimdi burdan şuraya geliyorum. Sevgisizlik, nefret insan için yüktür. Bu yük ağırdır. Bu noktada Kant'a başvurmam gerekecek. Kant, *Ethica* adlı eserinin *Diğer İnsanlara Karşı Ödevler* bölümünde şunu kesinlikle belirtir. Öbür insanı sevmek, öbür insana adil davranmak insanın ödevi.

İşte hayat ilkesi. İçinden gelse de gelmese de öbür insanı seveceksin. Sevmek ödevdir. Sevmeye zorunlusun.

Bakın ne diyor Kant, *"İyi olduğu ve böylelikle karakterimize de iyi hale geldiği için başkalarını sevmemiz gerekir. Peki, ama bu başkası sevgiye layık değilse onu nasıl sevebiliriz? Buradaki sevgi bir eğilim değil, başkasının, kendisinden duyduğumuz hoşnutluğa layık olmasını dilemektir. Başkalarını sevgiye layık bulmayı dilediğimizi göstermeliyiz."*

Ne diyor Kant, *"Başkalarını sevgiye layık bulmayı dilediğimizi göstermeliyiz."* Burası son derece önemli. "Ben, şu kişiyi sevmiyorum" diyen, bunu ne hakla söylemektedir. Kişinin böyle bir hakkı olabilir mi.

Hayır. Kişinin böyle bir hakkı olamaz. Sen, insansan, insanı seveceksin arkadaş. İnsanı sevmeme hakkın yok. Başkalarını, sevgiye değer bulduğunu göstereceksin.

Kant, devam ediyor, *"İnsanda sevgiye layık bir şey olup olmadığını arayan bir kimse onda hiç kuşkusuz sevgiye layık bir şey bulacaktır."*

Düşmanlık Üstüne bölümünde şöyle der Kant, *"Düşmanlık, muhalefet ve hoşnutsuzluktan ileri geldiği, başkasının kötü duruma düşmesinden zevk alındığı için kimseye karşı düşmanlık beslememeliyiz. Zira bu, başkasından nefret ettiği ve onun kötülüğünü istediği zaman, insandaki çirkin yanı dışa vurur."*

Değişik biçimde de olsa, bu görüş, Konfüçyüs'da Farabi'de bulunabilir. Benim felsefeden çıkardığım, hayatıma ilke edindiğim bu ilkeleri, Kant'ta da bulmama sevindim.

Hiç kimseye karşı, sevgisizlik, nefret taşımadım. Peki, ama bu edilginlik değil midir. Diyelim, kişinin biri temel ilkelere aykırı davranıyor. Fitneyle sağı solu karıştırıyor. İnsanı sevmek ödevine bağlı kalmak için, bu kişiye göz mü yumacağız. Bu fitnenin, bütün uyarılara karşın at oynatmasına izin verecek miyiz?

Hayır. Kant, bu durumda n'apılması gerektiğini söylüyor. İlişkini kes. Yanından uzaklaştır.

Ben, hep bunu yaptım. İyilik dileyerek, böylesi kişilerle ilişkimi kestim. Yanımdan uzaklaştırdım.

Diyelim, bu durumda bile o kişi boş durmuyor. *İnsancıl*'ı karalamaya başlıyor. Bu durumda Gündoğdu'nun ilkesiyle harekete geçerim. Amansız bir mücadele...

Ziya Paşa'nın dediği gibi, *"Nush (öğüt) ile uslanmayanı etmeli tekdir (azarlama), tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir."*

12 Ocak Çarşamba

Basında kaç kişi, köşesinde yazı yazıyor, bilmiyorum. Benim okuduğum gazetelerde, şimdi saydım 112 köşe yazısı var. Bunların dördü yazar. Öbürleri yazı yazıyor. Tabii bunları okumam olası değil. Şöyle bir göz gezdirir, geçerim.

Şimdi niye bundan söz ettim. Pazar günkü *Radikal*'in ekinde beklenmedik bir biçimde baştan sona dikkatle okuduğum bir yazı buldum. Yazarın adı Oğuz Adanır. Yazının başlığı *Zavallı Televizyonlar.*

Televizyon izleyen biri değilim. Yine de şöyle bir göz atayım dedim yazıya. Ağırbaşlı, dışa dönük düşünceyle yazılmış bir yazı. Bu kez baştan başladım, sonuna kadar dikkatle okudum.

Şöyle diyor Oğuz Adanır, *"... Türkiye gibi ülkelerde çoğunlukla cehalet ve yoksulluğun getirdiği sefil, çaresiz ve zavallı insanlar televizyon kanallarının üst düzey eğitim görmüş, Avrupa ve Amerika'dan diplomalı (bu kadar cehalet ancak tahsil ile mümkündür sözünü doğrularcasına) muhtemelen şeytanın bile ruhlarını satın almayı reddedeceği zavallı yapımcıları tarafından zalimce kullanılıyor."*

İnsanın yüreğini yırtan bir saptama bu. Yürek yırtan bir doğru.

Zavallıyı, rehineye benzetiyor Oğuz Adanır. Daha sonra zavalının durumunu anlatıyor, *"O zavallı kaldığı sürece diğerleri üstün bir konuma sahip olduklarını düşünürler. Bir zavallının kendiliğinden onların düzeyine yükselmesi, onların üstünlüğüne bir son vereceğinden, zavallı, bu zavallılığından kurtulmamalı, hatta istememelidir."*

Peki, bu zavallıların işlevi ne. Bu zavallılar, kendini zavallı sanmayan milyonlarca zavallıya bir kurban gibi sunuluyor. *"Medyanın terör üretmesi gibi"* diyor Oğuz Adanır, *"zavallılık sunan bir televizyonun daha çok zavallı üretmekten başka bir şey yapmadığı söylenebilir."*

Gerçekten de zavallılar sardı dört bir yanı. Oğuz Adanır'ın belirttiği gibi zavallı kişi, "bir dakika önce kızdığına, bir dakika sonra sempati duyabilir."

Zavallı kişi kolayca yönlendirilir. Yine Adanır'ın belirttiği gibi, *"Ahlaksızlık da bir ahlak biçimidir. Çaresiz insan kolaylıkla ahlaksızlığa kayabilir."*

Yıllarca bilgisinden beslendiği, ağabey dediği bir kültür emekçisine, onun bunun yönlendirmesiyle fesatlık yapan kişi, zavallı değil midir. Bu zavallının yaptığı erdemsizlik değil midir.

Adanır, erdemsizliğe kayan insanın, *"vicdanını rahatlatabileceği söylenemez"* diyor. Burda katılamıyorum Adanır'a. Çünkü vicdan, kişinin kendisini yargıladığı bilinçlilik durumu olmaktan çıktı.

Vicdan, her türlü pisliği gideren bir bilinçsizlik durumuna düştü. Vicdan, her türlü erdemsizliği olumlayan bir öğe durumunda şimdi. Bundan ötürü, insanları vicdansızlığa çağırıyorum.

Vicdan temizleme tozu yerine geçmeseydi, eski ustaya festalık yapar mıydı o kişi.

Adanır yazısını şöyle bitiriyor, *"Bu toplumun önemli bir kısmı psikolojik anlamda çamura düşüp, saplanmış, yerden kalkamayacak durumdadır."*

Doğru... çok doğru.

Onları orda tutan vicdanlarıdır.

14 Ocak Cuma

Halkımızın şöyle bir özelliği var. Kafasına koyduğunu, bütün engelleri devire devire yapıyor. Bunu, her gün görüyorum İstanbul'da. Örneğin Taksim... Arabalar durmasın diye kaldırımlar yükseltildi. Halkımız bu engeli aştı. N'apıyor ediyor, yüksek kaldırıma çıkarıyor arabasını.

Kimi yollara kazık çakıldı araba girmesin diye. Bugün böyle bir sokakta kamyon gördüm.

Şaşırdım.

Acaba bu sokağa nasıl girdi. Girmiş işte.

Buralarda daracak bir sokak var. Her geçişte orda ağız dalaşı görürüm. Bu sokağa arabalar nerden girmeli, nerden girmemeli diye bir işaret yok çünkü.

Halkımız bu sokakta bağrışır durur her gün... Öyle sanıyorum, bu sokak, kızgınlığını, sinirini atmak isteyenlerin sokağı.

Bu, halkımızın şaşırtıcı bir özelliği. Çünkü az ilerde işlevli bir sokak var. Ama halkımız, öbür sokağı yeğliyor.

Eskiden böyle değildi, yeni bir özelliği daha çıktı ortaya... vurdumduymazlığı. Güney Asya'daki yıkıma yardım elini uzatmadı halkımız. Kimi kişiler çok üzüldü buna. Müslüman bir halka, müslüman halk niye yardım etmiyor.

Buna şaşırmadım ben. Daha önce söylemiştim. Halk, kimseye güvenmiyor. Kimseye güvenmediği bir yana, kendine de güvenmiyor.

Girilmemesi gereken sokağa girmesi, yüksek kaldırımlara araba bırakması... bütün bunların nedeni güvensizlik...

Şöyle düşünüyor halk. Kaldırıma çıkarsa, orda araba bırakılırsa, ceza göreceğine güvenmiyor.

Gerçekten de ceza görmüyor.

Dört bir yanı kazıklarla çevrili sokağa, n'apıp yapıp giriyor, kimse, *"Sen bu sokağa neden girdin"* diye sormuyor. *"Sana bunu sorarım"* diyene güvenmiyor.

Böyle bir güvensizlik, öznelliği pekiştiriyor. Öznellik yüzünden savruk bir yaşam başlıyor. Herkes, herkesin yeri. Kim önce gelirse... Vicdan burda devreye giriyor. *"Ben yapmazsam başka biri yapacak"*. Sorumsuzluk, savrukluk vicdanla temizleniyor.

Yılbaşında İstiklal Caddesi'nde kalabalığa giren kıza, yüzlerce el uzanıyor. Kız, herkesin, kim önce yakalarsa.

Ekonomik liberalizmin, toplumsal liberalizme dönüşmesi diyorum buna.

19 Ocak Çarşamba

Güney Asya'ya yardım için bir gece düzenlenmiş. Bütün şarkıcılar, türkücüler bu geceye katılmış. Ama halk ilgi göstermemiş.

Halkın ilgisizliğinin iki nedeni var. Birincisi şu. Halk, yardımların gerçekten de yıkım bölgesine gideceğine inanmıyor. Bu güvensizlik gitgide derinleşiyor.

Bu geceye halkın ilgi göstermemesinin ikinci nedenine geldikte... Yardım gecesinin yapıldığı yerin adı Türkçe değil. Türkçe olmayan ad, halkı iter.

1980'den sonra yabancı adlara ilgi çoğaldı. Şimdi daha değişik bir ad verme yolu bulundu. Türkçe adları bozarak adlandırma. Örnek verirsem *İnsancıl*'ın adı şöyle olacak *The İnsancileito*. Böylece biz, modern, çağdaş bir dergi oluyoruz.

Şimdi bu, yalınkat bir öykünmecilik. Modernleşme, çağdaşlaşma çoğunlukla böyle anlaşıldı. Kendi olanı küçümseme. Bundan ötürü kendimiz olmaktan çıktık. Öykünmemiz de başarılı olamadı.

Kelile Dimne'deki kargaya benzedik. Bülbülün yürüyüşüne özenen karga, kendi yürüyüşünü unutmuş.

Biz, *insancıl*'ın adını The İnsancileito yaparak çağdaş olamayız. Çağdaşlaşmış kişi, buna kıs kıs güler.

Bu yalnız yer adlarında olmuyor. Düşünce dünyasında da oluyor. Bir zamanlar Derida'nın, Althusser'in acenteleri vardı Türkiye'de. Şimdi nerdeler bilmiyorum.

Peki, Derida'yı, Althusser'i okumayacak mıyız. Okuyacağız. Ama Türkiye'ye aktarmak için değil. Bu düşünürlerden belirli ilkeler çıkarmak için irdeleyeceğiz onları.

Yapısalcılık da fırtına gibi esti Türkiye'de. Yapısalcılık için "erdemli yöntem" diyenler bile çıktı.

Bu öykünmecilik ne yazık ki marksistlere de bulaştı.

Bütün bunların sonucu şu oldu. İçeriksiz sözlerle halkın sırtını sıvazlayanlar iş başına geldi.

Şimdi liberaller benzer bir yanlışın içinde. Tekellerin dünyayı milim milim paylaştığı bir dönemde, özgürlükle pazar ekonomisi arasında ilgi kurmak ne kadar doğru olabilir.

John Locke, David Hume, ekonomik liberalizmin öncüleridir. Gülten Kazgan bu iki düşünür için şöyle der, (Locke C.G.) *"Bütün politik felsefesi, 'davranışların itici gücü olarak şahsi menfaati ön plana getirmekteydi. (...) Klasik Teorinin ilk ifadesi David Hume'dadır ve 'serbest dış ticareti' övmektedir. Aynı zamanda ileri sürdüğü fikirlerle 'kapitalizm'in en önde gelen savunucularından olmuştur."* (Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İst. Ünv. İk. Fak. Y., İstanbul, 1969)

Bu görüşleri Adam Smith, en ileri noktaya götürdü. Liberal ekonomi, kendi kendine işler. Ulusal zenginlik çoğalır. Gelir dağılımı adaletli olur. O ünlü laisser-faire.

"A. Smith'in serbest ticaret savunusu, bunun her ülkenin tabii yeteneklerine en uygun mallarda ihtisaslaşmasına imkan vermesine; böylece, ferdi iş bölümünde olduğu gibi verimliliğin yükselerek dünyada refahın artmasına dayanmaktadır." (Kazgan)

Alman ekonomisti List, burda oynanan oyunu gördü. Serbest dış ticaret, dünyayı zenginleştirmiyordu. Zenginleşen Britanya kapitalistleriydi.

Kazgan şöyle der, *"Almanya'da kapitalizmin yeni doğuyor olması da List'i 'iktisadi milliyetçilik'e döndürdü. Liberal evrenselliği reddediyor, yeni gelişen Alman sanayiinin ihtiyaçlarına uygun bir 'koruma politikası' teorisi kuruyordu."*

Britanya'nın liberalleşme diliyle sakladığı dünya sömürüsü, ulusalcılığı pekiştirdi. Sonunda Birinci Paylaşım Savaşı çıktı.

Özetlediğim bu durumdan nasıl bir ilke çıkartabiliriz. Burjuva uygarlığı özgürlükçü değildir. Batılının gözüne girmek için Batılıya öykünmenin sonu, sömürge olmaktır.

24 Ocak Pazartesi

Kurban Bayramı dolayısıyla dört gün evden çıkmadım. Birikmiş işlerimi bitirdim evde. Bu arada televizyon çalıştım.

Ünsal Oskay şöyle diyor, *"Milletimiz gazozuna uyku ilacı atılmış genç kız gibi!... Türk toplumu uyutuluyor. Onlar ağzı açık TV'deki dizileri izlerken 2 milyon kişi altlarında koca ciplerle, Laila, Leyla, Mualla, binbir gece masalı yaşıyor. Türkiye'de bir iç sömürgeleştirme var. 2 milyonluk bu azınlık kendi yurdunu İngilizin Hindistan'ı sömürmesinden daha beter sömürüyor. Bunun için adam olamıyoruz."* (Vatan, 2 Ocak 2005)

Televizyon çalıştım, şu anlama geliyor. Önemli olaylarda yalnız haberler için açtım televizyonu. İşte bu dört günde televizyonlarda neler var, neler yok, bir bakayım dedim.

Önce şunu söyleyeyim. Ben, sabırlı, inatçı, soğukkanlı biriyimdir. Televizyon karşısında bu niteliğimi nerdeyse yitirecektim.

"İltifat, marifete tabidir" derler. Biz de televizyonlar böyleyse, bu televizyonlar izleniyorsa, şunun sorulması gerekiyor. Televizyon başında duranlar, insanın görkemli yetisi, düşünmeyi unuttular mı acaba.

Bir soru daha. Bir insan, kendini aşağılatmaktan haz alır mı.

Pavlov, tutsaklık tepkesinden söz eder. Şöyle der Pavlov, *"... hürriyet refleksinin yanında bir de esirlik refleksi vardır. (...) Rusya'da, bu esaret refleksine ne kadar çok ve ne kadar çeşitli şekillerde rastlanır ve bunun şuuruna varmak ne derecede önemlidir! İşte edebiyattan aldığımız bir misal, Kouprine 'Hayat Nehri' adlı eserinde arkadaşlarını polise ihbar etmiş olmanın verdiği vicdan azabının işkencesine dayanamayıp intihar eden bir talebeyi*

anlatır. Bu talebinin bırakmış olduğu mektup, açık olarak esaret refleksinin tesirinde kalmış olduğunu gösterir ki, bunu daima sadakayla yaşamış annesinden veraset yoluyla almıştır. Eğer bunu anlamış olsaydı, bir yandan kendisini daha iyi yargılayabilir, bir yandan da bu refleksi boğmaya çalışırdı."

Türkiye, altmış yıldır, Dünya Bankası'nın, İMF'nin kapısında borç almak için didinir durur. Acaba bu durum veraset yoluyla halkımıza geçti de, halkımız tutsaklık tepkesine girdi mi.

Ünsal Oskay, halkımızın uyutulduğunu söylüyor. Doğru bir saptama.

Ünsal Oskay'ın önemli bir saptaması daha var. Kırdan kente gelenler, modernleşmeden pay alamıyor. Bu yüzden kırılmalar başlıyor. *"Bu kırılmalar insanı radikalleştiriyor. Radikalleşme, örgütlü bir sendikal hayat, sosyal demokrasiye açık siyasi ortam olsa hayırlı sonuçlar verebilir. Bunları kapattığınız zaman ya aşırı milliyetçi hareketlere kayıyor ya da dine."*

Bu alanı açmak gerekiyor.

27 Ocak Perşembe

Ayışığı Kültür Merkezi'nde bugün estetik çalışmasına başlıyoruz. Bunu önemsiyorum. Estetik çalışmasına *Sanatın Gerekliliği* adlı eserle başlıyoruz (Ernst Fischer, Çev. Cevat Çapan, Payel Yayınevi, İstanbul, 2003)

Çalışma şöyle oluyor. Eser, katılımcı sayısına göre bölümleniyor. Katılımcı, kendine düşen bölümü anlatıyor. Ama bütün katılımcılar her bölümden sorumlu.

Bunun önemi şurda. *Sanatın Gerekliliği*'ni ben anlatırsam, dinleyenlerde sanı oluşuyor. Sanı bir süre sonra siliniyor. Hem benim çabam, hem dinleyenlerin çabası boşa gidiyor. Oysa metin çalışmasında bilgi, topraktan tırnaklarla çıkarılırcasına elde ediliyor. Bundan ötürü, bilgi unutulmuyor.

Benden seminer isteyenlere bu yöntemi öneriyorum. Özgür Başkaya İstanbul'daydı. *Özgür Üniversite*'de yeni dönemde metin çalışması başlatacaklarını söyledi.

Nazım Kültürevi'nde B. Sadık Albayrak yönetiminde destanlar üstünde metin çalışması yapılıyor. Şu sıra *Homeros*'ın *İlyada* adlı eserine çalışılıyor.

İnsancıl Atölyesi'nde, ön bilgiler verildikten sonra, yazarlık dışında bütün seminerler metin çalışması biçiminde.

Felsefe seminerlerinin üçüncü kümesi Aristoteles'in *Metafizik* adlı eserine başladı. (Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1996)

Bu cuma yeni bir metin çalışması başlıyor. Ömer Naci Soykan'ın eserleri üstünden 15 izlek incelenecek.

Ayışığı Kültür Merkezi'ndeki estetik seminerlerine geldikte... Estetiki önemsemiyoruz. Estetiki önemsesek bile, sanatla sınırlıyoruz. Oysa estetik yaşamla doğrudan ilgilidir. Yaşamı estetik yaşamalıyız.

Kagan'ın söylediği gibi, estetiksiz bir eğitim, hangi alanda olursa olsun, eksik bir eğitimdir.

29 Ocak Cumartesi

İnsancıl'da *Estetik Seminerleri* Aristoteles'in Poetika'sıyla başlar. Çünkü *Poetika*'daki sorunlar, çözümlemeler bugün bile önemlidir.

Biz İsmail Tunalı'nın çevrisini kullanıyorduk metin incelemesinde. Şimdi bu eser Yunanca aslından çevrildi. (Aristoteles, *Poetika (Şiir, Sanat Üzerine)* Yunanca aslından çeviren: Nazile Kalaycı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005)

Dün geçe yeni çevrilen Poetika'yı okudum. Bundan sonra bu çeviri üstünden metin incelemesi yapacağız. Eseri, Saffet Babür yayıma hazırlamış.

Eserde Aristoteles üstüne şöyle deniyor, *"çoğu filozof ile felsefe tarihçisinin gözünde bütün zamanların en önemli bir kaç filozofundan biri."*

Ben ne filozofum ne de felsefe tarihçisi. Felsefenin önemine inanan, felsefeyi seven bir yazarım. Bana göre de Aristoteles, bütün zamanların en önemli filozofudur.

Marks'ın Aristoteles'e deha demesi boşuna değildir. İbn Rüşd'e göre Aristoteles, tanrısal melektir. İbn Rüşd şöyle der Aristoteles için, *"bir insanda bu kadar ilmin toplanmış olması hayret edilecek acaip ve garip bir şeydir. Artık ona beşeri değil, ilahi bir melek (veya melik) isminin verilmesi gerekmektedir (o bir beşer değil ilahi bir melektir). İşte bunun için eskiler ona 'İlahi Aristo' ismini vermişlerdir."* (İbn Rüşd, Felsefe-Din İlişkileri, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1985)

Aristoteles'in birçok görüşleri yanlış çıkmıştır. Ama bu önemli değildir. Önemli olan şudur. Biz bugün Aristoteles'ten ne gibi ilkeler çıkartabiliriz. Bence bu ilkelerin başında şu gelir. Bir sorun nasıl ele alınır. Nasıl didik didik edilir. Daha sonra nasıl bireşime varılır.

Tabii Aristoteles'in hiç eskimeyen, diriliğini koruyan görüşleri de vardır. Bu görüşlerden biri şudur. Aristoteles, insanın işi nedir diye sorar.

Aristoteles'e göre insanın işi, erdemli yaşamaktır.

Aristoteles'in gene eskimeyen bir görüşü şudur: Sanat, varoluşunu insana borçludur. Gerçekten de bu böyledir. İşte bundan ötürü, sanat, insandan elini eteğini çekti. İnsandan elini eteğini çeken sanat, borcunu ödemeyen sanattır.

Poetika'yı aslından çeviren Nazile Kalaycı'ya, yayıma hazırlayan Saffet Babür'e, Bilim ve Sanat Yayınlarına kültürümüze katkılarından ötürü teşekkür ediyorum.

ŞİİRİM

Sabah
uyuyakalmış
bir dişlinin
pençesinde

zamanın çöpü
eğiriyor
içimdeki
yangını

acı
güçsüz kodu beni
bağladı
elimi kolumu
dostun yanında bile
ezildi soluğum
sustu dilim

ey benim
Matruşka yalnızlığım
çölde açan çiçeklerim
ağaçlarım
dallarım
parmaklarıma batan
dikenlerim
insanlarım

ey benim
orman yalnızlığım
sarp kayalıklardan
yuvarlanan su
dağlarda seken
keklik

ey benim
insan yalnızlığım
ateşte üşüyen kelebek
sabaha gecikmiş
şarkılarım
şiirim
aleve bandığım
ekmek

aleve bandığım
ekmek

Berrin TAŞ

9.000.000 TL.

9.000.000 TL.

9.000.000 TL.

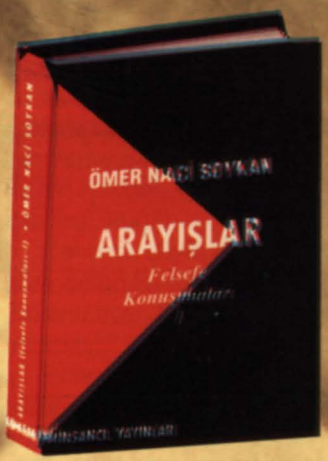

10.000.000 TL.

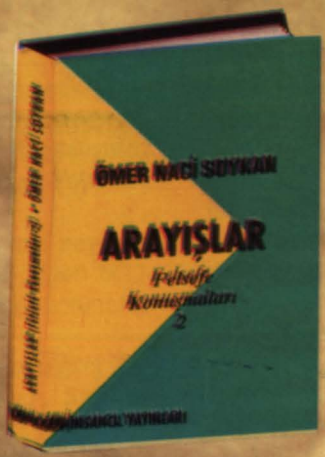

9.000.000 TL.

9.000.000 TL.

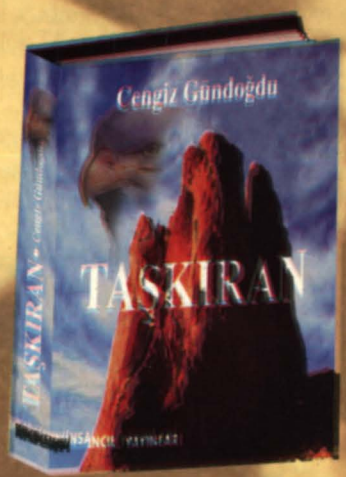

20.000.000 TL.

İNSANCIL YAYINLARI